

9/4Укр-449)
С17

78

Г.В.Самойленко, С.Г.Самойленко

НАРИСИ КУЛЬТУРИ НІЖИНА

Частина 5

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ТА СКУЛЬПТУРА
В XVII-XX СТ.

Ніжин - 1998

39588

Інвентарний
номер книги
758621

92

Г.В.Самойленко, С.Г.Самойленко

У музеї рідкісної книги з
новим. Сабва
15.11.99

НАРИСИ КУЛЬТУРИ НІЖИНА

Частина 5

Образотворче мистецтво та скульптура
в XVII-XX ст.

ТОВ "Наука-сервіс"

Ніжин - 1998

9(4Укр-44р)

ББК 633.(4Укр-44р)-07+85.103(4Укр)
С17

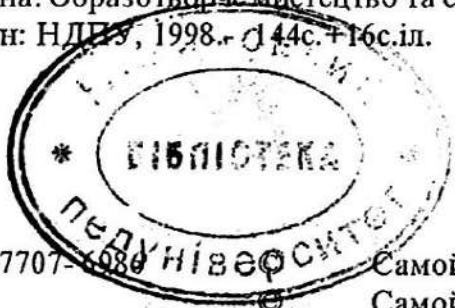
У книзі вперше розкриті особливості розвитку образотворчого мистецтва та скульптури в Ніжині в XVII-XXст., представлені монументальне мистецтво ніжинських храмів та творчість визначних художників, скульпторів, імена яких пов'язані з містом (К.Павлов, А.Мокрицький, І.Сошенко, Д.Безперчий, Я. де Бальмен, А.Горонович, О.Сєгчило-Стефановський, П.Забіла, М.Самокиш, Ю.Феддерс, М.Добужинський, Г.Нарбут, О.Якимченко М. Бубликов, Н.та Т. Гіпіус, В.Доброліж, С.Шипко, О.Ковальов, О.Скобликов та ін.), а також твори зарубіжних майстрів пензлю XV-XVIIст., які знаходяться в картинній галереї Ніжинського педагогічного університету ім. Миколи Гоголя.

Книга розрахована на студентів, викладачів, красзнавців, мистецтвознавців та любителів прекрасного.

Рецензенти: доктор історичних наук В.М.Даниленко та кандидат філософських наук Л.Л.Матвєєва

Книга друкується за рішенням ради Ніжинського педагогічного інституту ім.М. Гоголя від 26 вересня 1997р., прот. № 2

Самойленко Г. В., Самойленко С. Г. Нариси культури Ніжина: Образотворче мистецтво та скульптура, Ч.5.- Ніжин: НДІУ, 1998.- 144с.+16с.іл.

758621

ISBN-5-7707-6880-0
Самойленко Г.В.,1998
Самойленко С.Г.,1998

ЖИВОПИС

ІКОНОСТАС ТА ЖИВОПИСНЕ ОФОРМЛЕННЯ ХРАМІВ XVII-XVIII СТ.

Розвиток культової архітектури в Ніжині у XVII і особливо у XVIII столітті сприяв поширенню в місті монументального мистецтва, а також різьблення. Слід пам'ятати, що важливою частиною інтер'єру українського православного храму доби бароко був іконостас, в якому поєднувались різні види мистецтва: архітектура, скульптура, іконопис, різьблення по дереву. Образна та композиційна єдність, узгодженість в масштабі пропорцій, ритма, спільність участі в художній організації простору - все це надає іконостасу багатоплановості розвитку головної ідеї та справляє на людей емоційно насичений вплив.

Висока художня якість іконостасів пояснюється тим, що в той час на Лівобережжі було багато мистецьких осередків з добре налагодженим виробництвом. Одним з таких значних художніх центрів різьбярства в Україні був Ніжин.¹ У багатьох містах та селах височили споруди з першокласними пам'ятниками різьблення. До них належать, зокрема іконостаси в Борзні, Березині, Лохвиці, Козельці, Полтаві та інших містах України. Хто саме створював ці іконостаси, важко сьогодні сказати, але є підстави допускати, що саме це були ніжинські майстри, які розробляли художні принципи митців Галичини (у Ніжині в XVII ст. було багато українців-втікачів з західних земель). Ніжинські митці були обізнані з європейською культурою. Про це свідчать, зокрема оздоблення іконостаса Благовіщенського собору. Його ікони дещо близькі до західноєвропейського живопису, на деяких були написи латинськими літерами, але виконали їх, без сумніву, місцеві майстри. З початку XVIII ст. є конкретні відомості про надзвичайно плідну діяльність ніжинських майстрів, в тому числі й різьбярів, на великій території навколо Ніжина. В це коло входив навіть Чернігів. Так, наприклад, іконостас Спаського собору в Чернігові виконали ніжинські майстри-різьбярі Волощенко та Білопольський, іконостас собору Христо-Воздвиженського монастиря - Василь Реклінський. Існує також точка зору, що зодчий П. Шолудько

1. Історія українського мистецтва. Т. IV. Кн. I: К., 1968, - С. 51.

був автором іконостасу у збудованій ним Вознесенській церкві в Березні.¹

Ніжинські скульптори здебільшого працювали як різьбярі іконостасів, але виготовляли вони також статуї для парків та садів, які були близькі до іконостасних декоративних творів того часу. Відоме ім'я лише одного ніжинського скульптора - це Кіндрат Орловський, який працював, в основному, за межами свого міста. Творчість народних майстрів взагалі мало досліджена, хоча їх творчими зусиллями зроблено чимало скульптур для оздоблення церков, монастирів, маєтків та садів. Переважно це були твори декоративної рельєфної пластики, органічно пов'язані з архітектурою будівель.

Проте повернемося до мистецтва іконостасного різьблення, щоб коротко простежити еволюцію розвитку українського іконостасу протягом др. пол. XVII-XVIII століть.

Оформлення іконостасів різьбленням набуло великого поширення в період кін. XVI-сер. XVII ст. Про це свідчать іконостаси в храмах Лівобережжя, в яких яскраво проявилася еволюція старих схем. Іконостаси збільшуються за розміром (ярус виростають переважно вгору, рідше в ширину), в одній церкві їх могло бути кілька, змінюється художнє значення передвітарної огорожі, взаємовідношення між конструкцією та оздобою. Ці тенденції простежуються в київських та чернігівських храмах, де вони були наслідком поповнення бокових каплиць - вівтарів окремими іконостасами. Можливість відходити від старої канонізованої схеми - робити не один, головний, а бокові іконостаси - заохочувала художників до самостійного розв'язання композиції всієї споруди. Послаблення цілісності побудови іконостаса поступово привело до використання його окремих елементів в оформленні споруд, зокрема карнизів, які часто робили великими за розмірами, вигинали й заломлювали не тільки в горизонтальному напрямку за рельєфом усієї стіни, а й у вертикальному. Таких іконостасів є чимало, наприклад, у Густині, Полтаві, Ромнах, а це вказує на те, що колись їх було багато на Лівобережжі (можливо й у Ніжині).

Змінилося розуміння й самого характеру іконостаса як вівтарної стіни. Іконостас певною мірою перетворився на чисто декоративну

1. Филарет (Гумилевский) Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Чернигов, 1874. Кн. VII. - С. 373-374; Він же. Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX вековой ее истории. - К. 1911. - С. 110, 132.

композицію, яка захоплювала розмірами, багатством оформлення й витонченістю виконання за рахунок монументальності. Посилення декоративності іконостаса виявилось, насамперед, у висуненні на перший план різьблення, якому підпорядковували архітектори й у деякій мірі живопис. Так поступово від старого типу іконостаса з чіткою конструктивною схемою і виразним розмежуванням усіх елементів через послідовне збільшення ролі скульптури аж до повного її панування над конструкцією відбувався процес стирання меж між конструктивними і декоративними елементами іконостаса. Перетворення іконостаса на суто декоративну споруду, художній образ якої визначало передусім різьблення, полягало у втраті живописом характеру самостійного елемента складної загальної композиції. Це досягалося усуненням рами й тла ікони, що немов би випинала з різьбленого рослинного орнаменту як його складова частина (прикладом може служити іконостас Миколаївського собору в Ніжині).

У другій третині XVIII ст. різьблення в іконостасах Придніпров'я стало свосрідним, оригінальним, високомистецьким виявом стилю українського бароко. За своїм характером воно було чисто декоративним, з абсолютною перевагою рослинних та геометричних мотивів. Стихією декоративного різьблення в цей час залишався рослинний орнамент (його досить чітко видно на фотографії іконостаса Миколаївського собору, вміщеній в книзі Г. Логвина "По Україні"), в доборі якого майстри виявили велику винахідливість і оригінальність. Всі рослинні мотиви трактувалися реалістично, й завдяки цьому "різьблені стовпи, колони, каркази, обрамлення схожі не стільки на конструктивні елементи, скільки на букети або снопи на тлі квітучих луків, з яких випринають квіти й листя, що ніби вільно хитаються на своїх стеблах".¹ Такому враженню сприяла майстерна техніка виконання.

У другій половині XVIII ст. іконостас перетворився на суцільну стіну, в якій основним елементом були великі площини. Такий іконостас вражав присутніх у храмі своєю монументальністю.

У Миколаївському соборі був різний золочений іконостас, прекрасно виконаний вже згадуваним ніжинським майстром Василям Реклінським у 1734 р. Про це свідчить напис на одній із ікон: "Ісписася іконостас сей Василием Реклинским року 1734 м-ца июня 11 дня". Інший напис свідчить про те, що іконостас відновлено київськими майстрами братами Григорієм та Іваном Шатровими 28 серпня 1888

1. Історія українського мистецтва. -К., 1968. Т.4. Кн. I.-С.151

року¹.

На превеликий жаль, іконостас Миколаївського собору не зберігся, а тому можемо говорити про нього лише, спираючись на твердження та короткі описи мистецтвознавців і місцевих жителів, а також на вже згадуване зображення іконостаса.² Існує точка зору, що на фотографії зображено вже не первісний, а грубо перемальований іконостас, і лише "Деїсус" у центрі апостольського ряду датується першою половиною XVIII ст.

На думку Г.Логвина, в Миколаївському соборі був один з кращих іконостасів в Лівобережній Україні. Він займав ширину всього храму раменами і подібно до гамаліївського та елецького храмів мав акцент по осі не тільки сильно виявленим вертикальним членуванням з царськими вратами в першому ярусі та "Молінням" в третьому, але і тим, що горизонтальні членування іконостаса в бічних раменах, дійшовши середньої частини храму, круто ламались і піднімались вгору. Різьба, надзвичайно густа й соковита, нагадує орнаменти іконостасів у Сорочицях (1732) та Гамаліївці (1735). Г.Логвин вважає, що ці іконостаси разом з густинськими вийшли з однієї нижнінської майстерні³. Деякі цікаві відомості про іконостас в нижнінському соборі подає дослідник П. Мусієнко⁴. Він теж висловив думку, що іконостас Миколаївського собору був взірцем для багатьох мурованих храмів Лівобережної України. В абрисі рисунка іконостаса була взята композиція подвійної тріумфальної арки, типової для старого іконостаса Кирилівської церкви в Кисві. Намісний нижній ряд в плані не прямолінійний, а вигнутий біля дяконських дверей. У другому ярусі ікони "празників" (свят) були вкомпоновані у восьмигранне обрамлення, що відповідає українській арці з ламаних ліній. Композиційним центром третього ярусу був Христос на троні "Деїсус". Перед ним Богоматір та Іоан Предтеча на колінах, а за спиною трону портретні зображення донаторів. Різьба з аканту та листя винограду дещо здріблена і сприймається загальною масою декорації. Ажурні півколони були поставлені на консолі, вертикально підкреслені більш в третьому апостольському ряду. Завершувався іконостас різьбленим фронтонном з статуарної скульптури.

На жаль, не зберігся не тільки іконостас, а й настінний живопис

1. Филарет (Гумилевский). вказ.джер. Кн. VII. -С.373

2. Логвин Г. По Україні.-К., 1968. -С.138.

3. Там же.-С.141.

4. Мусієнко П.Н. Подих давнини,глибокої.-К.,1972.-С.69-70.

Миколаївського собору, який на думку П.М. Жолтовського, за своїм характером належав до сорочинсько-березнянського кола.¹

Велику художню цінність мав і грандіозний за своїми розмірами і водночас чудовий за майстерністю виконання семиярусний іконостас Благовіщенського собору, що представляв собою монументально-декоративну стіну. Багатством орнаменту і розміщенням деталей він нагадував і ні в чому не поступався іконостасу Успенського собору Києво-Печерської лаври. Відомо, що іконостас Благовіщенського собору був розписаний ієромонахом Германом. З ікон, що знаходились у храмі в XVIIIст., відзначимо: чудотворну ікону Божої Матері Корсунської, яку написав київський митрополит Рафаїл Заборовський у 1725-1731 рр.²; чудотворну ікону Великомученика Георгія, створену ще раніше за попередню; ікону Каплунівської Божої Матері; дерев'яну ікону "Успіння", написану в Римі в 1435 році та інші³. На жаль, їх подальша доля невідома.

Ніжин др.пол. XVII-XVIII століть був не тільки центром архітектури, дерев'яної скульптури та різьбярства, але й живопису - монументального настінного малювання та станкового іконопису. Відомі імена деяких ніжинських майстрів-живописців. Серед них монах Віссаріон - іконописець (народився в Ніжині в 1751 році), який з 1787 протягом 13 років навчався в малярні Києво-Печерської лаври, ієромонах Іоанн - іконописець, уроженець Ніжина, автор відомого портрета митрополита Дмитра Ростовського (Туптала) початку XVIIIст.; ніжинський маляр та рисувальник Микола Степанович Каменський, який у 1746 р. був першим учителем у живописному класі при Троїце-Сергіївській лаврі.⁴ Звичайно, що стіни ніжинських храмів у XVII-XVIIIст. прикрашали чудові ікони, написані як ніжинськими, так і немісцевими майстрами-іконописцями.

Особливе місце у внутрішньому оздобленні українських церков XVII-XVIIIст. займав монументальний настінний живопис, який в розглядуваний період вступає в новий, складний етап свого розвитку.

Тематично живопис залишався релігійним, однак основним його змістом, на думку П.Жолтовського, стають гуманістичні ідеї. Чільне місце в ньому починав посідати образ людини. В своєрідних формах

1. Жолтовський П.М. Український живопис XVII-XVIIIст. -К., 1978. -С.72.

2. Филарет (Гумилевский). Вказ. джер. Кн.ІІІ. -С.187.

3. Хойнацкий А.Ф., Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. -Нежин, 1906. -С.60-63.

4. Жолтовський П. М. Художне життя на Україні XVI-XVIII ст. -К., 1983.

цього виду мистецтва знайшли яскраве втілення суспільні ідеї, прагнення, естетичні запити українського народу. Середньовічна умовність, статичність й релігійна тематика поступаються прагненням до реалістичного відображення дійсності. Поступово починає переважати світське начало, що надавало творам монументального живопису великої внутрішньої сили та суспільної вагомості. Дедалі частіше до канонічних композицій вводилися постаті видатних історичних осіб.

Пам'ятники монументального малярства в Україні починають з'являтися лише в 40-х роках XVIIст. Розвиток цього виду мистецтва в Україні дещо активізувався в 70-ті роки. В цей час виникають нові системи розписів, які в тематичному, іконографічному, композиційному і колористичному вирішенні мало пов'язані з традиційним монументальним живописом. Основним джерелом цих поліхромій стає не стільки традиція, скільки догматично-моральні, церковно-історичні системи, створені теологічною вченістю, головним осередком якої була тоді Києвська духовна академія.

Мистецьким центром живопису в той період була спеціальна малярська школа, заснована при Києво-Печерській лаврі, з майстрами-італійцями на чолі.¹ Мабуть, впливом цієї на той час справжньої "академії" мистецтва можна пояснити той факт, що деякі образи, котрі вийшли з школи, ставали, так би мовити, "канонами". Приклади наслідування їх з'являлися на всіх просторах України, в тому числі на Чернігівщині (про це свідчать описи виставки XIV археологічного з'їзду в Чернігові). Особливо популярною була, наприклад, тема "вселенських соборів", яка знайшла своє відображення в розписах центральних частин храмів Києво-Печерської лаври, Софіївського собору та Благовіщенського собору в Ніжині. П.Жолтовський пояснює популярність соборної теми посиленням впливу на монументальний живопис теологічних концепцій, в яких церковно-історичний елемент займав важливе місце.² Зарубіжний український мистецтвознавець І.Кейван вважає, що Ніжин в цей період відігравав провідну роль у розвитку мистецтва монументального живопису.³

1. Антонович Д. Українське малярство // Українська культура -К., 1993. -С. 327.

2. Жолтовський П.М. Монументальний живопис на Україні XVII-XVIIIст.-К., 1988.-С.41.

3. Кейван І. Нариси з історії української культури.-Едмонтон,1984, Кн. 3.-С.21.

На жаль, в більшості ніжинських храмів, збудованих у др.пол. XVII-XVIII століттях, настінний живопис майже не зберігся, за винятком окремих фрагментів (наприклад, у Троїцькій та Іоанно-Богословській церквах, у вівтарній частині остаточно - зображення Бога-Вседержителя). Відомо також, що ніжинські майстри настінного живопису розписували в 1772-1787рр. за наказом князя Потьомкіна Бахчисарайську палату ¹.

Одним із ніжинських пам'ятників, на стінах якого зберіглися фрагменти живопису, є Благовіщенський собор. Він був вперше розписаний після смерті Стефана Яворського, на що вказує митрополичий тестамент від 1722 року, в якому говориться, щоб церкву "всю малеванієм украсти, как почали в олгаре" ². Звідси зрозуміло, що старіша частина розпису, яка знаходилась у вівтарі, була зроблена одразу після закінчення будівництва. У характері живопису, виконаного в цей період, тобто у XVIIIст., відчутно вплив київської школи.³ Про це свідчать стилістичні особливості уцілених фрагментів розпису. Стіни північного вівтаря займали сцени "Ветхого завіту", а саме синайське законодавство, пророцтво Ізекеїля, херувими. В південному вівтарі розміщувались сцени "Нагірної проповіді", "Зішестя Св. Духа на апостолів", "Потопаючого апостола Петра", які доповнювали сцени "страстей Христових", зображених у центральній частині вівтаря. Розписи в трьох вівтарях становлять певний цикл. Перша частина циклу - північний вівтар із зображенням "Ветхого завіту", головний вівтар присвячено страстей та свхаристній темі, а південний - темі віри та релігійного переконання. Всі вівтарні розписи пізніше перемальовувалися. Лише деякі частини живопису головного вівтаря (напр., "Ессе Номо"), що були закриті іконостасом, залишилися у своєму первісному вигляді і мають як у композиції, так і в колориті характерні ознаки живопису початку XVIII ст.⁴

У 1812-1818 роках собор після пожежі 1797 р. відбудували і тоді ж розписали. Розпис виконано олійними фарбами. Він складався з великих композицій, що суцільно вкривали стіни споруди. Відбудову храму і його розпис сучасники оцінювали, як велику подію свого часу, якою всі пишалися. Тому деякі виконавці цих робіт залишили нам свої прізвища. На одній із ікон є напис: "... іконостас відновив і

1. Січинський В. Історія укр. мистецтва -Нью-Йорк, 1956. Т.І.-С.81...

2. Хойнацкий А.Ф. Вказ. джер.-С.20.

3. Історія українського мистецтва.-К.,1968.Т.ІІІ.-С.175.

4. Жолтовський П. М. Вказ. джерело.

позолотив маляр Андрій Воскобойников з синами Васильєм та Андрієм, різьбу полагодив Василь Беденков. Церкву ж усю розписали в підряді Флор Степановський, Ціхановський, Яків Левенець та інші іконописці міста..."¹.

Майстерність виконання розписів нерівноцінна. Величезний обсяг роботи (живописом було вкрито 2500 квадратних метрів) потребував багатьох майстрів, кожен з яких мав свій індивідуальний хист і обдарування. Проте, як вважають мистецтвознавці (Цапенко, Горбешко, Жолтовський), монументальний живопис собору загалом виконано на високому художньому рівні і добре пов'язано з архітектурою споруди. Особливої своєрідності розписам надає тут використання майстрами традицій українського народного мистецтва.

Розписи Благовіщенського собору можна вважати лебединою піснею староукраїнського наддніпрянського монументального живопису. Розпис розміщено на дуже дрібних і архітектурно-складних площинах стін та двох пілонах. Складається він з циклів, що частково належать до кола київської догмативно-катехізистної програми, а частково пов'язані з тими релігійними течіями, що набули поширення в Росії на початку XVIII ст.

Найкращими вважають ті зображення, що розміщені на парусах собору. В них відтворено перебування Адама і Єви в раю, їх спокушення і вигнання з раю. Постаті Адама і Єви написані реалістично, зі знанням анатомії людського тіла. Райський пейзаж зображено з пишною соковитою рослинністю. Розписи виконано в холодній гамі блакитно-сірих, зелених та коричнюватих-зелених відтінків.

Стіни центральної та південної апсид і прилеглі до них пілони займають композиції, в яких подано сцени народження, стрітєння, хрещення, розп'яття, покладення в гроб Христа. Серед них найсильніше враження справляє композиція розп'яття.

Серед циклу розписів, присвячених біблійним мотивам, особливу увагу приділено зображенню всесвітнього потопу та страшного суду. Великі композиції на тему "потопу" займають південну та північну стіни собору. На західній стіні розміщено композицію "Страшного суду". Під склепінням і між вікнами на тлі блакитного неба намальовано ангелів і архангелів в українському вбранні. Зображення пекла займає верхню частину арки над головним входом. У драматичних, реалістично вирішених композиціях "Потопу" і "Страшного суду" темпераментно, з великою експресією подано

1. Хойнацький А.Ф. Вказ, джер.-С.58.

народний типаж, а традиційні релігійні сюжети трактовано в дусі народного їх розуміння. Окремі образи виділяються наївністю їх трактування.¹

Деякі розписи "страшного суду" оригінальні за своїм задумом і не мають ніяких традиційних рис. Зміст їх цілком залежить від таких ідей "духовного християнства", які були поширені в тогочасному масонстві і в містичних течіях релігійної думки.

В багатьох розписах Благовіщенського собору значне місце займають реалістично написані красвиди. Часто в пейзажах зображено стіни фортець, шатрові бапти й інші оригінальні споруди. В деяких композиціях показано класицистичні інтер'єри з колонадами, арками й високими склепіннями. Такі розписи немов би переігруються з величезним інтер'єром собору. На пілястрах і пілонах намальовано святих і преподібних. На увігнутій поверхні пілонів і склепіння розміщено шість композицій з сюжетами Вселенських соборів. Перша з них - на західній частині головної нави. Тут відтворено портрети конкретних історичних осіб, що брали активну участь у зведенні й відбудові собору - С.Яворського, В.Черняєва (настоятель монастиря у 1803-1823 рр., визначний діяч чорногорської та української культури, під керівництвом якого було збудовано теплу Петропавлівську церкву з 8-гранною дзвіницею, ігуменний корпус та розписано собор),² митрополита Філарета та інших. Портрети історичних осіб написано й на стінах собору. На пілястрі північної стіни розміщено один під одним портрети князя Володимира, Петра I, Павла I, Олександра I. Тут же зображення Дмитра Ростовського та інших визначних діячів російської та української історії. В портретах Павла I та Олександра I добре передано індивідуальні риси портретованих. Усі портрети трактовано реалістично, що посилює світський характер розпису. В цілому, в розписах собору переважають сіро-сині тони, в чому відчувається дух класицизму.

Монументальний живопис Благовіщенського собору, виступаючи в тісному зв'язку з архітектурою, конкретизує зміст споруди - монументу і відповідає як функціональним, так і образно-поетичним завданням.

На думку відомого українського мистецтвознавця П.М.Жолтовського, "головна цінність розпису Благовіщенського собору

1. Історія українського мистецтва. Т.IV.Кн.1.-С.181-182.

2. Белоусович Л. Архимандрит Виктор, настоятель Нежинского Благовещенского монастыря //Черниговские епархиальные известия, 1867/8.

полягас в його іконографічному змісті. На ньому налічується близько 50 великих композицій, в яких ще певною мірою відчужаються активні пропагандистські засади, так характерні для настінних розписів XVIIIст.¹ Дослідник відзначає, що собор було значно пошкоджено в роки Великої Вітчизняної війни і настінні розписи знаходяться в поганому стані. Але з часу написання П.М.Жолтовським книги, розпис став ще більше пошкодженим. Оглянувши інтер'єр собору, можна прийти до висновку, що з кожним днем ситуація все гіршає. Вважасмо за потрібне поставити питання про реставрацію Благовіщенського собору в Ніжині і збереження та відновлення його живопису. Хоча, на превеликий жаль, надій на останнє мало.

Можна тільки з гіркою стверджувати про те, що загинув прекрасний іконостас Спаської церкви в Ніжині, який розписував значковий товариш Ніжинського полку, маляр Іван Дем'янович Веснінський. Про це свідчив напис на окремій дерев'яній дошці: "1748 заложена за священнонаместним крестового Федора Савицького сооружена сия церковь 1757-го августа 3-го дня, а иконостас освящен 1767-го. За священников Даниила и Николая Савицких и критера Петра Сполатьбога писал и золотил иконостас Иван Демианович Весненский, а платил деньги греко Павел Артенев, который сделался слеп". Проте у 1852р. всі розписи, крім нижнього ряду цокальних ікон, були переписані Фомою Кононовим. Про це свідчив напис на мідній дошці у вівтарі. Наведені в дослідженні факти дають можливість стверджувати, що Ніжин XVII-XVIII століть відіграв провідну роль у розвитку монументального живопису та іконостасного різьбярства в Україні. Хоча слід зауважити, що ці види мистецтва розвивались у загальному руслі тих процесів, які відбувалися в Україні. Це підтверджує і розпис Благовіщенського собору, який увібрив у себе основні тенденції, що відбувалися в українському монументальному живописі XVIIIст.

Велика кількість ніжинських художників-іконописців та майстрів настінного живопису працювали у багатьох містах України та Росії, у тому числі в таких центрах малярства XVIIIст., як Кисво-Печерській та Троїце-Сергіївській лаврах.

1. Жолтовський П.М. Монументальний живопис на Україні XVII-XVIIIст. -К.,1988.-С.48-49. При розгляді настінного живопису Благовіщенського собору були використані описи та фотографії, зроблені Жолтовським під час перебування в Ніжині в 1940 р. і вміщені у вище вказаній його праці, а також особисті наочні спостереження.

Чудові багатоярусні різні іконостаси, що розміщувались у Миколаївському та Благовіщенському соборах, були справжніми зразками творчого злету художньої думки українського народу в галузі різьбярства. То ж можна стверджувати, що Ніжин у XVII-XVIII століттях був одним із значних культурно-мистецьких центрів України.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО В НІЖИНІ

В I пол. XIX ст.

У порівнянні з XVIII ст. розвиток образотворчого мистецтва в Ніжині в XIX ст. набуває децю іншого спрямування. Більша частина відомих художників, які жили і працювали в цей час у місті, менше були вже пов'язані з оформленням храмів, хоч іконописна творчість зовсім не зникає.

З відкриттям у Ніжині навчальних закладів діяльність художників, в основному випускників Петербурзької Академії мистецтв, носить педагогічний характер. Всі інші види діяльності, пов'язані з образотворчим мистецтвом, проходять у поза службовий час.

У I пол. XIX ст. у Ніжині жив і працював український художник Капітон Степанович Павлов (1792, м. Ревель (Таллін) - 20.I (2.II) 1852, Київ), який у 1798 р. поступив у Петербурзьку Академію мистецтв і закінчив її у 1815 р. з атестатом 2 ступеню портретного живопису. У 1811 р. за свої роботи одержав 2 срібні медалі. Під час навчання він підтримував дружні стосунки з К.Брюлловим. У 1808-1815 роках їх професорами та художниками-наставниками були О.Єгоров, В.Шебус, А.Іванов, І.Мартос. К.Брюллов був знайомий з програмною картиною К.Павлова "Російський селянський танок", яка подавалася на здобуття звання художника. В формулярному списку К.Павлова за 1839р., який зберігається в ніжинському архіві, сказано: "Капитон Степанович сын Павлов, учитель в лицее кн. Безбородко, роду имеет 48 лет, вероисповедования грекороссийского.

Обучался в С.-Петербургской императорской академии художеств с 1798 года живописному портретному искусству, а за успехи в оном от Академии награжден званием свободного художника с правом пользоваться ему с потомством его в вечные родителям преимуществами, которые в высочайше данной Академии привелегии выше присвоены..."¹

Коли у 1820 р. відкрилась Гімназія вищих наук кн. Безбородька, його направили в Ніжин, де він зайняв посаду вчителя малювання. Працював К. Павлов тут до 1839 р. Це був цікавий період в історії Гімназії. В цей час навчалися тут М.Гоголь, Н.Кукольник, Є. Гребінка, А.Мокрицький, Я де Бальмен, А.Горонович та інші майбутні художники та діячі культури. К. Павлов намагався прищепити їм любов до мистецтва, розширити їх бачення світу, навчити їх основам малювання. Пізніше вони використали все це в своїй практичній діяльності як письменники, художники, видавці мистецької періодики.

Обов'язки вчителя малювання К.Павлов виконував добре, про що свідчить його "Формулярний список", у якому вказано, що у 1823р. за "усердную и ревностную службу" він відзначений грошовою премією у сумі 500 крб, у 1825 р. - 200 крб, а в 1837 р. - 200 крб. асигнаціями.

Викладання малювання проводилось у Гімназії в молодших та середніх класах. К.Павлов розкривав перед дітьми красу образотворчого мистецтва, його характер та специфіку.

Деякі матеріали, що збереглися з того часу, зокрема малюнки М. Гоголя свідчать, що К. Павлов давав можливість гімназистам розкрити свій таланти. Правда, інколи не вистачало для цього наочних посібників. У одному із своїх звітів художник зазначав: "Лучшим ученикам давно следовало бы начать целые головы и фигуры; но, за неимением сих оригиналов, продолжают рисовать ландшафты".

К.Павлов умів прищепити своїм учням любов до малювання, втягти їх у творчий процес. Десять листів М.Гоголя до своїх рідних свідчать, що інтерес у майбутнього письменника до малювання був постійним завдяки К.Павлову. В кінці 1823р. М.Гоголь писав рідним: "Я трудился долго и наконец нарисовать успел 3 картины, а 4-ю еще только начал и можно сказать, что стоит чего-нибудь. Ежели бы вы их увидели, то верно бы не могли поверить, что я рисовал. Только жаль, что они пропадут, ежели не будет рамок, ибо они все рисованы на грунту и долго лежать никак не могут и для того прошу вас покорнейше прислать как можно поскорее рамки со стеклами".

У листі від 18 березня 1825 року М. Гоголь розширив відомості про свої заняття живописом: "Хотел бы вам (прислать) несколько картинок, рисованных на картонах и сухими колерами, но некоторые из них еще не докончены, а другие боюсь чтоб не потерялись дорогою, потому что рисовка их весьма нежна."

Малюнки М.Гоголя збереглося мало. Це, перш за все; ситуаційне креслення, архітектурні ескізи тушшю собору та церковної банпти, дві акварелі переднього і заднього фасаду будинку Гоголів у Василівці

в готичному стилі. 10 вересня 1826р. Микола Васильович писав матері про останні: "Я отыскал план и фасад нового дома, который я еще рисовал при папинеке. Посылаю вам их, они сниманы без масштаба, без исправности, но ими можно пользоваться, когда нет другого, и особенно касательно наружных украшений. Один фасад представляет передний вид дома, другой задний".

Згадуючи своє дитинство, М.Гоголь у статті про Пушкіна свідчив: "Мне пришло на память одно происшествие из моего детства. Я всегда чувствовал в себе маленькую страсть к живописи. Меня много занимал писанный мною пейзаж, на первом плане которого раскидывалось сухое дерево. Я жил тогда в деревне; знатоки и судьи мои были окружные соседи. Один из них, взглянувши на картину, покачал головой и сказал: "Хороший живописец выбирает дерево рослое, хорошее, на котором бы и листья были свежие, хорошо растущее, а не сухое". В детстве мне казалось досадно слышать такой суд, но после я из него извлек мудрость: знать, "что нравится и что не нравится толпе".¹

Цей малюнок, зроблений олівцем, зберігся і відомий під назвою "Сільський пейзаж". В гімназії М.Гоголь малював також декорації до спектаклів, які ставились на сцені театру. І тут не обійшлося без порад вчителя малювання К.Павлова. Як зазначає мистецтвознавець Сергій Раєвський, спираючись на спогади онуки К.Павлова Н.Агаркової, художник часто запрошував М.Гоголя до себе додому або у "малинник", де примушував його малювати з натури.² Про це також згадують дочки К.Павлова, які проживали в Ніжині.³

Інтерес М.Гоголя до живопису знайшов своє відображення і в створених ним образах художників у повістях "Невский проспект", "Портрет", а також у публіцистичних статтях про мистецтво.

Автор "Вечорів..." бував на виставках-продажах картин у "Товаристві заохочення художників", помітив тут картину К.Павлова "Розтирач фарб" і потім про неї згадав у другій редакції повісті "Портрет". Це єдиний опис картини, яку не вдалося розшукати.

У Ніжині, крім посади вчителя малювання, К.Павлов займав ще й посаду наглядача, з якої звільнився у січні 1825 р. "Кроме должности занимаюсь живописью с натуры, из коих лучшие работы посылаю

1. Гоголь Н. Собр. соч. Т. VI. - М., 1950. - С. 36-37.

2. Раєвський С. М. Гоголь і художник Капітон Павлов // Мистецтво- 1963- № 3 - С. 30

3. Відділ рукоп. НБАН, фонд 23 (М.М.Бережков), од. зб. 283, арк. 175

в Академию художеств, и воспитанием семерых детей моих", засвідчував художник у 1838 році.

У ніжинський період К.Павлов виконав чимало живописних робіт. Серед них "Автопортрет" (30-ті рр.), портрети Б.Лизогуб (1835), Д.С.Горленка (1835), картини "Чабан" (30-40рр.), "Тесляр" (1834) (або "Бондар" 1838) та ін. Серед експонатів музею в інституті в 1928 р. була також його ікона Божої Матері в чорній рамці, виконана олівцем. В актовому залі висіли портрети засновників Гімназії, написані художником у 1838 році.

Часто К.Павлов звертався до зображення дітей. І це не випадково. Педагогічна робота, яку вів художник все своє життя, давала про себе знати. На картинах "Хлопчик з голубком", "Діти читають абетку", "Голівка хлопчика", "Діти будують картковий дім" (1837), "Діти", "Портрет дочки художника" (1843) відчувається особлива теплота, батьківська увага. Засобами світлотіні художник майстерно моделював об'єкт зображення, передавав характер поведінки дітей, які немов би на хвилиночку відірвались від своїх улюблених занять.

К.Павлов одним із перших в українському живописі звернувся до жанру автопортрета. Художник написав його у Ніжині на початку 30-х років. Це була вже людина з досвідом як життєвим, так і творчим. "М'який потік світла вияскравлює гарної форми чоло, праву щоку з мимічною складкою біля носа, помірно розвинені уста і злегка кривий ніс. Із-за скелець окулярів уважно й допитливо дивляться, мовби стежачи за кимось, трохи стомлені очі. Це обличчя слабохарактерної, доброзичливої, неговіркої людини років сорока".¹

Портретні роботи "Давид Горленко" (1835) та "Богдана Лизогуб" (1835) теж засвідчили про уміння К.Павлова використовувати світло для передачі психологічного стану людини. На його портретах світло падає зверху і трохи ліворуч від голови моделі. Це давало можливість виразно показати чоло, очі, нижню частину обличчя.

"Нюансування світла тактикою "малих тіней" на щоках, біля рота, під очима розкриває Павлов і вдачу Давида Горленка (1835). До виразу втомленої, зафіксованої за допомогою ледь намічених рисочок біля вуст, тут ще додається допитливість розуму, інтелігентність, приховані в погляді очей, в рисункові овалу обличчя. В портреті Богдани Лизогуб (1835) виведено образ жінки простої вдачі, але сильної волі, здатної відстояти свої життєві принципи. Освітлення тут анфасне. Воно

1. Степовик Д. В. Українське мистецтво першої половини ХІХ століття.- К.: Мистецтво, 1982.- С.108.

дозволило художникові підкреслити популярну в народі бездоганну лінію брів так званим "пшурочком", гарні карі очі. Малюючи чепчик і наплічну батистову накидку Богдани, Павлов домігся півтонових переходів у передачі тонкої білої тканини, гаптованої українською вишивкою "білим по білому".¹ До речі, саме ця вишивка була дуже поширена в Ніжині.

Використання світлотіні, холодних кольорів дало можливість правдиво передати і характер дочки художника Є.Ярової, матері відомого українського живописця кінця ХІХ- початку ХХ ст. М. Ярового (1864-1940).

Як художник, К.Павлов утверджував реалістичні принципи. Його картини мали просту композицію. На більшості з них зображені типові представники простого народу. Художник не прикрашав їх, а подавав такими, якими бачив у повсякденній трудовій діяльності. Він намагався за допомогою окремих портретних деталей, а також одягу індивідуалізувати їх.

У жанрових портретах К.Павлов проявив себе і як глибокий психолог. На перший погляд у них не було нічого такого, що змушувало б глядача привернути до себе особливу увагу. Одяг завжди простий, кольори мали монохромічний характер. Але за цією простотою чітко проявлявся психологічний стан людини.

758627
Так, на картині "Тесляр" (1834) (ця картина в деяких книгах названа "Бондар" (1838), мабуть, це один і той же варіант картини), написаної, очевидно, з натури, відтворено типовий образ трудівника, який точив сокиру, щоб продовжити роботу. Тесляр, притиснувши коліном топорище до лави, трохи нахилившись, підняв голову і направив свій погляд на того, хто на нього дивиться. Трохи згорблена міцна спина висвітлена. І від цього світла виразнішими стають вольове обличчя з напіввідкритим шапкою лобом, великим м'ясистим носом і карими очима, що дивляться з-під широких брів, а також жиливі руки. Тут відсутні будь-які риси ідеалізації. Це ж ми відчуваємо і на картині "Чабан" (30-40-ві рр.).

За творчою манерою ці твори близькі до жанрових портретів О.Г.Венеціанова та В.А.Тропініна. Але, як зазначають деякі дослідники, К.Павлов у відтворенні образу трудівника пішов трохи далі.

Деякі твори К.Павлов надсилав із Ніжина в Петербург до Академії мистецтв. Так, у 1834 році художник написав ректору

1. Степановик Д.В. Вказ. джер. С.108.

В.Шебуєву листа, в якому скаржився на свої скрутні обставини, і сповідав, що протягом чотирнадцяти років він не мав можливості як слід займатися творчістю. При цьому надіслав три свої картини "Хлопчик з голубком", "Голівка хлопчика", "Розтирач фарб", які були рекомендовані Радою Академії для продажу на 2-й публічній лотереї "Товариства заохочення художників". Якщо перші дві картини дісталися членам ТЗХ А.В.Кочубею і В.В.Левашову, то про третю, оцінену в 150 карбованців, відомостей нема, хоч про неї і говорить М.Гоголь в повісті "Портрет", навіть описує її. Господар квартири, демешкав Чертков, говорить: "Ні, батечку, за картини спасибі. Коли б ще були картини благородного змісту, щоб можна було на стіну повісити, хоч би генерал який при зірці або князя Кугузова портрет, а то он мужика намалював, мужика в сорочці, службу, що розтирає фарби. Що з нього, свині, портрет малювати, яйому по шії надаю: він у мене всі цвяхи з засувки повітягав, поганець". І далі М. Гоголь уточнює: "... почувся, нарешті, позаду нього кроки хлопця в синій сорочці, його поплічника, натурника, розтиральника фарб і замітальника підлог. Хлопець звався Микиткою..."

Крім цих картин К.Павлов посилав до Петербургу й інші, зокрема портретну роботу "Тесля" (нині вона знаходиться в Державному російському музеї в Петербурзі).

Після закриття Гімназії вищих наук кн. Безбородька К.Павлов продовжував працювати вчителем малювання у Фізико-математичному ліцеї. Про особливості роботи і життя художника свідчить його рапорт 1838 р. на ім'я директора: "Рисование в трех курсах два раза в неделю по два часа по правилам Академии художеств, с слабыми учениками повторял части головы человеческой, а с лучшими части тела человеческого, цветы и ландшафты карандашом, тушью и красками".¹

У 1835-1840 роках К.Павлов декілька разів бував у Петербурзі, зустрічався з К.Брюлловим і А.Мокрицьким, познайомився з Т.Шевченком. Як свідчить онука К.Павлова Н.Агаркова, художник брав участь у викупі поета з неволі.² Зустрічались вони і пізніше. Т.Шевченко згадав К.Павлова у своїй повісті "Близнецы". Герой твору Саватій Сокирина, намалювавши свою картину "Пожежа в казахському степу", зазначав: "Я всю ночь просидел под своей джесломейкою

1. ФЧОАН, Фонд 378, оп. I, од. зб. 304, арк. II.

2. Раевський С. Тарас Шевченко і художник Капітон Павлов // Мистецтво. - 1955 - № 5. - С. 36.

и, любуюсь огниною картиною, вспоминал нашего почтенного художника Павлова. Он часто мне говаривал: "Учися, учися рисовать, эта наука никакой науке не помешает". И правда, как бы теперь было кстати это прекрасное искусство"!

У 1839 р. К.Павлов переїхав працювати до Київського університету, де викладав малювання до 1846р., і звільнився через хворобу 28.XI. Після нього місце вчителя малювання мав зайняти Т.Шевченко.

Як свідчить у своїх спогадах Н.Агаркова, К.Павлов "після того як пішов у відставку, поїхав до Ніжина, де жив ще близько десяти років". Дослідник С.Раєвський відносно цього пише: "Це підтверджується також іншими джерелами. В неопублікованих мемуарах батька художника М.Ярового, що належать тепер письменникові С.Скляренку, є місце, що збігається з даними Н.Агаркової. У записі від 29 січня 1883р. читаємо: "У місті Ніжині чекала на мене давно обрана мною подруга (дочка професора Капітона Степановича Павлова, тоді вже покійного)".

М.Яровий, який одружився 1858 року з дочкою К.Павлова - Катериною Капітонівною, - тощо не вказує дати смерті художника, але його фразу - "тоді вже покійного" можна розуміти, що К.С.Павлов помер невдовзі перед 1858 роком."² Зі слів дочок К.Павлова Дар'ї та Марії, які жили в будинку, збудованому художником у Ніжині недалеко від Гімназії у перші роки роботи, він помер 2 лютого 1852 р.³

К.Павлов започаткував у Ніжині систематичне навчання дітей живопису, яке стало постійним. Після К.Павлова малювання в ліцеї до 1846р. викладав "вільний художник" Ісідор Олександрович Савицький. У січні 1998 р. деякі картини К.Павлова знову побували у Ніжині на виставці, організованій художнім відділом краєзнавчого музею з фондів Національного художнього музею України. Ніжинці побачили "Автопортрет" (30-ті рр.), "Діти художника" (30-ті рр.), "Святий Йосип", "Зречення св.Петра" (1830-і рр.), "Портрет Б.Лизогуб" (1835), "Портрет Сребдольської", "Портрет невідомої" (1836), "Портрет Петра I" (1842). Більшість картин написана у Ніжині.

До визначних представників Ніжинської вищої школи належить Апполон Миколайович Мокрицький (12.VIII.1810, м.Пирятин, тепер

1. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6-ти т. - К., 1963-1964. - Т.IV. С.107-108.

2. Раєвський С. Тарас Шевченко і художник Капітон Павлов // Мистецтво. -1955 -№ 5.-С 39.

3. Відділ рукоп. НБ АН, фонд 23(М.М.Бережков), од. зб. 283, арк. 136.

Полтав. обл.- 8 або 9 III.1870, Москва), який вчився в Гімназії вищих наук з 1820 по 1830 рік. Саме тут він одержав основи малювання у художника К.Павлова, почав писати картини. Про це свідчить лист Є.Гребінки, який разом з ним вчився, до рідних від 14 вересня 1829р.: "Уклінно прошу вас прислати картину Мокрицького, яку я забув дома".¹ На жаль, свідчень про мистецькі здібності А.Мокрицького цього періоду, про його перші роботи залишилося дуже мало.

Після закінчення Гімназії вищих наук кн. Безбородька А.Мокрицький у 1831 р. поїхав у Петербург шукати щастя. Маючи чин XIV класу, він деякий час працював у департаменті Гірських і соляних справ, а потім у С.-Петербурзькій опекунській раді. Але потяг до живопису взяв верх, і він через рік вирішив присвятити йому своє життя. А.Мокрицький відвідував академічні класи академіка живопису О.Г.Венціанова. Як стверджує мистецтвознавець М.Машковцев², у цей час М.Гоголь замовив А.Мокрицькому, своєму товаришу по Ніжинській гімназії вищих наук, "національну вільєтку" для "Украинских народных песен"; які видавав М.О.Максимович. Але художник, за словами письменника, "пропал, как в воду" і його ніде не можна було розшукати. В цей час він поїхав на Україну.

А.Мокрицький належав до збіднілої дворянської родини. Його батько, пирятинський почтмейстер, на жаль, не зміг допомогти сину одержати спеціальну освіту. А.Мокрицький змушений був заробляти на це гроші самостійно. У 1833 р. він приїхав у Пирятин і розпочав свою подорож по Чернігівщині. Він відвідував поміщицькі садиби, писав портрети, пейзажі. Свої враження про зустрічі нотував у "Щоденнику"³. Деякий час працював у садібі відомого поміщика П.Г.Галагана, написав його портрет, а також його дружини Софії Олександрівни, давав уроки малювання дітям - Марії та Григорію, майбутньому збирачу відомої колекції картин.

Як свідчать записи "Щоденника" А.Мокрицький восени 1833 року зустрівся в Пирятині з Є.Гребінкою, з яким був знайомий по Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Є.Гребінка у цей час жив у своїй садібі в Убіжищі. Він відвідав художника в с.Олександрівка під Пирятином, у свою чергу А.Мокрицький гостював у Є. Гребінки. Як вважають дослідники, знайдені портрети є Гребінки в с. Грушівці Полтавської області та на хуторі Убіжище були написані А.Мокрицьким саме у

1. Гребінка Є. П. Твори: У 3-х т. Т.3. -К.: Наукова думка, 1981. -С. 544.

2. Машковцев Н. Гоголь в кругу художников.-М. :Искусство,1955.-С.10.

3. Дневник художника А.Н.Мокрицкого. -М., 1975; Паламарчук Г. Дневник Апполона Мокрицкого // Сов. Украина. - 1961. - № 1.

1833р. Він також є автором портрета поета 1834 р., який нині зберігається в Чернігівському художньому музеї і відомий як портрет в овалі. У 1840 р. А. Мокрицький знову повертається до своєї роботи і створює новий варіант, який засвідчує велику художню майстерність автора. Цей портрет знаходиться в експозиції картинної галереї Ніжинського педагогічного університету ім. Миколи Гоголя.

А. Мокрицький, позбавившись трохи грошей, повернувся в Петербурзьку академію мистецтв, познайомився там з К. Брюлловим, який приїхав із Італії і привіз свою картину "Останній день Помпеї", і став його учнем. К. Брюллов розширив його мистецькі погляди, закріпив набуті знання. У 1835 р. молодий художник за портрет пані Пузіно одержав 2-гу срібну медаль, а в 1836 та 1838 рр. другу і першу срібні медалі за картину "Св. Севастьян" та портрет академіка Епінгера.

У цей час А. Мокрицький підтримував зв'язки з випускниками Ніжинської вищої школи Н. Кукольніком, М. Гоголем, М. Прокоповичем, Є. Гребінкою та ін., познайомився з Т. Шевченком і разом з І. Сошенком ввів його до натурних класів Академії мистецтв та Ермітажу, сприяв знайомству поета з К. Брюлловим. А. Мокрицький брав активну участь у викупі Т. Шевченка з кріпацької неволі (1838). Художник підтримував зв'язки з поетом і пізніше.

У 1839р. А. Мокрицький закінчив Академію мистецтв, здобувши 2-гу золоту медаль за картину "Римлянка, яка годує своєю груддю батька у в'язниці", і поїхав на Україну, бо необхідні були гроші. У 1840 р. він пише "Автопортрет", який засвідчив високу майстерність художника. На жаль, не всі його роботи, виконані в цей час на рідній землі, розшукані.

У 1841р. А. Мокрицький поїхав за свій рахунок до Італії, де прожив 8 років, написав там картини "Портрет невідомого", "Італійка кидає квіти на карнавалі" (1845), "Італійський пейзаж" (1847). У 1846р. була надана від казни допомога для дворічного перебування за кордоном. За виконану роботу "Портрет Новгородського митрополита Никанора" йому було надане у 1849 р. звання академіка.

Повернувшись до Росії, А. Мокрицький прожив два роки в Петербурзі, а в 1851 р. за рекомендацією В.І. Григоровича влаштувався професором Московського училища живопису і ліплення, де працював до кінця свого життя.

А. Мокрицький не поривав своїх зв'язків з Україною. Після закінчення у 1830р. Гімназії вищих наук кн. Безбородька бував ще декілька разів у Ніжині.

Яков Петрович де Бальмен (1813-1845) також був випускником

Ніжинської Гімназії вищих наук (1832). Прийшов він до навчального закладу в 1830 р., маючи добру домашню освіту, що дало можливість зарахувати його зразу в сьомий, а через місяць у восьмий клас. Це був період, коли Гімназія вищих наук завершувала свій етап розвитку, бо через вільнодумство в ній її закрили.

Я.П. де Бальмен був талановитою людиною. За короткий час свого життя він проявив себе і як письменник¹, і як художник, і як військовий. Але довгий час його згадували лише як художника-любовителя, першого ілюстратора рукописного "Кобзаря" Т.Шевченка.

У Якова Петровича рано пробудився інтерес до живопису. Батьки найняли йому домашнього вчителя малювання, який сприяв розвитку творчих здібностей хлопця. Про зв'язок Я.П. де Бальмена з К.Павловим у Ніжині ми можемо лише здогадуватися. Але й не говорити про це теж не можна, бо в гімназії К.Павлова всі знали не тільки як вчителі малювання в молодніх класах, а і як оригінального художника, твори якого виставлялись у Петербурзі.

Мистецтвознавець М.Мацапура стверджує,² що у Я. де Бальмена було кілька альбомів з його малюнками. Один із них - часів навчання в Ніжинській гімназії. В цьому альбомі є декілька сцен, в яких зображено М.Гоголя. Інтерес до життя і творчості великого письменника-земляка проявив художник і пізніше. У 1838-1839 роках Я. де Бальмен створив альбом малюнків під назвою "Гоголевское время", який був виданий в 1909 р.³ На одному з них зображено пирятинського предводителя дворянства Катеринича. Внизу підпис: "Пятидесятилетний младенец резвится". На іншому - сатиричний портрет дворянина Пирятинського повіту Миколи Іваненка та інших сусідів.

В альбомі також репродуковані оригінальні малюнки художника, присвячені життю військових, їх відпочинку, участі в балах. На деяких він зобразив себе і своїх приятелів. Художник Лев Жемчужников у своїх спогадах писав про Я. де Бальмена: "... По отзывам всех знавших его он был чрезвычайно симпатичен, талантлив и красив. Имеющийся в Линовице его портрет доказывает его красоту".

Крім цього альбому в музеї Т.Шевченка в Києві зберігається ще

1. Див.: Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. - Нежин, 1993. - С.71-78; Самойленко Г.В. Нариси кудьтури Ніжина. Ч.І. Література. - Ніжин, 1995. - С.33-35.

2. Мацапура М. "Мій друже єдиний..." // Україна - 1968 - №10 - С.6-7.

3. Гоголевское время. Оригинальные рисунки графа Я.П. де Бальмена (1838-1839). - М., 1909.

46 малюнків Я. де Бальмена. У Третяковській галереї знаходиться його олійний портрет "А.А.Башилов та діти де Бальмена".

Любов до малювання Я. де Бальмен зберіг на все життя. Перебуваючи в армії, він продовжував малювати. На жаль, не все збереглося. Невідомо, де альбом малюнків кавказького періоду. Я. де Бальмен залишив щоденник, який він вів під час перебування в Криму. В його тексті 300 малюнків.

Я. де Бальмен підтримував тісні зв'язки з своїм двоюрідним братом по матері художником Михайлом Сергійовичем Башиловим (1821-1870), автором портретів І.Котляревського (1842) та Г.Квітки-Основ'яненка (1842), картин "Вечір" (1850), "Найми" (1857), "Сеяни у біді" (60-ті рр.) та ін.

Разом з М.Башиловим він здійснив ілюстрації до рукописного "Кобзаря" Т.Шевченка. З поетом він познайомився у 1843 році і декілька років потім зустрічався з ним на Чернігівщині.

Я. де Бальмен та М. Башилов, перебуваючи в Одесі, переписали латинським шрифтом "Кобзар" 1840 р. видання, доповнили його заборонними поемами "Гайдамаки" та "Гамалія", поновили ті місця, які були вилучені цензурою, і проілюстрували весь текст.

Кожний з них виконав по 39 ілюстрацій, заставок, кінцівок і заголовних літер. Я. де Бальмен ілюстрував поеми "Гайдамаки" та "Гамалія", а М. Башилов - "Перебендо", "Катерину", "Тополло", "До Основ'яненка", "Івана Підкову", "Тарасову ніч". На першій сторінці М.Башилов намалював портрет Шевченка. Пізніше він написав олією картину "Наймичка" (1857) та "Три покоління" (1858), нав'язні творами поета.

30 липня 1844р. Я. де Бальмен відіслав "Кобзар" Віктору Закревському з листом: "Посылаю тебе, мильй Виктор, плоды наших трудов - моих и Михаила Башилова. Все главные творения Тараса с вышестками. Они писаны латинскими буквами для того, чтобы в случае фантазии Тараса издать это за границей, все могли бы читать - в особенности поляки. Это тебе не подарок, а только посылается под твое сохранение, про случай приезда самого Тараса, кому этот труд посвящен, и делать с ним он может, что ему заблагорассудится".

Т.Шевченко в 1845 р. побував у В.Закревського і забрав цей

1. Кузьменко А.Ю. З відомостей про Якова де Бальмена // Рад. літературознавство:-1963.-№ 1; Мацапура М.І. "Мій друже єдиний, мій Якове добрий". Г. //Україна-1968.-№10; Мацапура М.І.Михайло Башилов - перший ілюстратор творів Кобзаря //) Україна - 1966 - № 52.

збірник. У 1847 р. під час арешту поста він був конфіскований разом з іншими паперами.

На жаль, самотутній талапт Я. де Бальмена як художника не розкрився; бо він 14 липня 1845 р. загинув на Кавказі. Т. Шевченко присвятив йому свою поему "Кавказ".

З піжинською вищою школою пов'язане також ім'я Андрія Миколайовича Гороновича (1818-1889)¹, академіка живопису. Він, як і його однокласник поет О.С.Афанасьєв-Чужбинський, поступав ще в Гімназію вищих наук кн. Безбородька, а закінчував у 1835р. вже Фізико-математичній ліцей.

Деякий час служив у артилерії, пішов у відставку і став з початку 1840-х років вільним слухачем Петербурзької Академії мистецтв. Вчився у К.Брюллова разом з Т.Шевченком. У 1844р. одержав малу срібну медаль за малюнок з натури. Виконав декілька копій робіт К.Брюллова - "Мати, яка проснулася від плачу дитини", "Невідома композиція на середньовічний сюжет", "Турчанка у вікні з букетом квітів та арапчик".

У 1841р. А.Горонович написав портрет свого першого вчителя малювання в Гімназії вищих наук кн. Безбородька К.Павлова. Ця робота молодого художника засвідчила, що він умів не тільки правдиво схоплювати зовнішні деталі, а й розкривати характер персонажу. Висвітливши обличчя і руки К.Павлова, художник зосередив увагу на деталях, які давали можливість передати психологічний стан вчителя, відчуття, що це людина спокійна, зосереджена, з м'яким характером.

У портреті Василя Тарновського присутні риси живопису XVIII ст., пов'язані з зображенням персонажу на повний зріст. Але Андрій Горонович іде далі. Він використовує пейзаж, який дає можливість розширити уявлення про героя твору. Молодий вродливий аристократ в козацькому одязі поєдає перед глядачем на фоні свого палацу, озера і саду в Качанівці. Мабуть, художник бував у садибі В.Тарновського і зобразив пейзаж з натури. "Монограма "АГ" вказує на те, що

1. У деяких виданнях вказано рік смерті 1868. Див.: Шевченко Т. Собр. соч.: У 5т.-Т.5.-М.:Худ.лит.,1956.-С.571; у кн. "Гимназия высших наук и лицей кн. Безбородко.-СПб.,1881.-С.СXXXVIII" проти прізвища випускника Гороновича А.М. стоїть слово "умер".

У кн. "Митці України"-К.:УРЕ, 1992.-С. 180 рік смерті -1867, а в книзі: Соловьев В.Д. Русские художники XVIII-XX веков. Справочник.-Днепропетровск: Пороги, 1996.-С. 98 - не раніше 1889.

перед нами одні з раних полотен Андрія Гороновича, в якому послідуно композиційні принципи барокового і романтичного портрета".¹

З 1851 по 1860 рік А. Горонович жив у Оренбурзі. В цей час надписав картини "Відпочинок Бухарського каравану в Киргизії" (1855, друга срібна медаль), "Соколине полювання в Киргизькому степу" (сепія, Історичний музей Киргизької АН), "Тривога", "Киргизька гра "Кук-барі"", "Відпочинок у степу", "Доїння кобилиць", "Киз-Куу - національна гра" (соус, Казахська художня галерея), "Стоянка каравана" (сепія, Київський музей російського мистецтва), "Розмішний двір в Оренбурзі" (1860, масло, полотно, Київ. музей російського мистецтва та Державний російський музей в Петербурзі)². За останню картину художнику надане звання академіка.

З 1853р. А. Горонович був хронікером військової експедиції в Кокандське ханство, брав участь в облозі фортеці Ак-Мечеті, написав серію акварелей, серед них "Укріплення Ак-Мечеті", "Урочище Кармекчі", "Молитва в таборі під Ак-Мечеттю", "Табір у степу", "Портрет султана Ілекея та Мухамедшаха" та ін. У ці роки в цих же краях на засланих був Т.Шевченко. В його епістоляріях знаходимо також згадки про А. Гороновича. В листі від 15 червня 1853 р. до С.С.Гулака-Артемовського Т.Шевченко писав: "Петровский (Василь Олексійович, оренбурзький генерал-губернатор -Г.С.) привез с собою в Оренбург некоего Гороновича, тоже моего товарища по Академии, и когда его спросили, не знаком ли он со мною, то он просто сказал, что и не видал меня никогда. И такие люди бывают на свете!"³ Згадував поет про А.Гороновича і в листі (січень 1854) до свого польського товариша Броніслава Залеського, який був зісланий і разом з Т.Шевченком брав участь у каратауській експедиції: "Гороновичу скажи, что в Бельгии и прославленным художникам делать нечего... впрочем поклонися ему". (Т.5, с.308). У листі від 9 жовтня 1854р. Т.Шевченко, відповідаючи на лист Б.Залеського, у якому йшла мова про А.Гороновича, пише: "Ты мне в первый раз говоришь о Гороновиче довольно ясно, и я рад, что ты его, наконец, увидел с настоящего пункта. Как живописца я его не знаю, а как человек он дрянн, это я знаю; но бог с ним" (Т.5, С.316). Важко сказати сьогодні, чому саме такі склалися стосунки між учнями К. Брюллова.

1. Степовик Д. Б. Українське мистецтво першої половини ХІХ століття. - К.:Мистецтво, 1982.-С.97.

2. Словник художників України.-К. :УРЕ., 1973.-С.63.

3. Шевченко Т. Собр.соч.:В 5 т.-Т.5.-М.:Худож.лит,1956.-С.302.

А.Горонович був художником близьким до академічної школи. Працював у різних жанрах: батальний живопис, портрет, пейзаж, жанрові сцени тощо. У його спадщині чудові акварелі, гуашні роботи, сепії, малюнки соусом, картини маслом. На багатьох із них він зобразив типи представників різних народів Росії, їх побут. Особливо тепло, з великою симпатією він малював каргизів та представників інших народів Середньої Азії.

У 1860 році А. Горонович переїхав у Київ. У цьому ж році він, як ми уже зазначили, одержав звання академіка живопису. У цей же час він писав акварелі "Види Києва". Художник є автором портрету П.Забіли та В.Тарновського (70-ті рр). Останній зберігається в Державному музеї українського образотворчого мистецтва України.¹ Від портрету В.В.Тарновського 40-х років він відрізняється тим, що виконаний в дещо іншій манері. На фоні голубого неба (тільки трохи помітний контур красвиду) стоїть боком до нас, притулившись до залізного фігурного тину, молодий красивий чоловік у чорному вбранні та капелосі, через плече пакинутий чорний плащ, одні кінець якого знаходиться на тині. На цьому темному фоні виділяються трохи рожеве обличчя та кісті рук, а також біла вишивана сорочка. Погляд зосереджений. Все виписано так детально, що бачив персонажа, немов би живого.

З Ніжином пов'язане і ім'я відомого українського художника Олексія Флоровича Сенчила-Стефановського (1808-1866), який народився в нашому місті.

У 1840-1860 роках він працював учителем малювання в Києво-Подільському повітовому училищі № 1 і в 50-х роках жив у цьому приміщенні (вул.Костянтинівська №9/6). О.Ф.Сенчило-Стефановський співробітничав у Київській тимчасовій комісії для розгляду давніх актів. У 1843р. з художником познайомився Т.Шевченко, встановив з ним дружні стосунки. В 1846 році вони разом брали участь в археологічних розкопках кургану Переп'ятихи, що поблизу м.Фастова. О.Ф.Сенчило-Стефановський в експедиції виконав 9 малюнків для альбому "Могила Переп'ятиха та археологічні знахідки з неї" (1846).

Як свідчать дослідники, художник був одним із поширювачів у Києві офортів Т.Шевченка "Живописна Україна", підтримував з поетом дружні стосунки, переписувався з ним (біля двадцяти листів

1. Горонович А.М. Портрет В. В.Тарновського. 1870-і роки // Україна - 1982-№26 - між 12-13 с.; Там же.-1988-№ 22.-С.24-25.

Шевченка не збереглося). У 1859р. під час свого останнього приїзду в Київ Т.Шевченко відвідав О.Ф.Сенчила-Стефановського на його квартирі (вул.Костянтинівська №9/6).

О.Ф.Сенчило-Стефановський помер у Києві в 1866р.

Значний внесок у розвиток образотворчого мистецтва нашого міста зробив відомий український художник Іван Максимович Сошенко (2.VI.1807, м. Богуслав, теп.Київська обл.-18.VII. 1876, м.Корсунь-Шевченківській Черкас, обл.), який з 1839 по 1846 рік жив і працював у Ніжині.

Життєва доля художника була досить складною. Одержавши деякі навички у маляра в Богуславі, І.Сошенко вирушив до Петербурга, побував у Ермітажі, заробляв на кусок хліба і займався малюванням. У 1834р. він поступив у Петербурзьку Академію мистецтв. Через рік зустрівся з Т.Г.Шевченком,¹ познайомив його з Є.Гребінкою, А.Мокрицьким, К.Брюлловим та іншими діячами культури і сприяв викупу поета з неволі.

Закінчивши у 1838р. Академію і одержавши атестат і звання вільного некласного художника за "Портрет масляними фарбами з натури", І.Сошенко деякий час проживав у Петербурзі. Але здоров'я було підірване постійним нестатком, він захворів на легені, почали слабнути очі, і художник вирішив залишити столицю і переїхати в Україну. Йому запропонували місце вчителя чистописання і малювання у Ніжинському повітовому училищі з місячною оплатою в чотири карбованці. Він погодився.

У своїх спогадах І.Сошенко свідчив: "... від непосильної роботи я захворів очима і легенями. Лікарі радили мені поїхати в мій рідний клімат, і я, не досягнувши мети, змушений був залишити Петербург, щоб не піти вслід за Безплідним (художник з України, з яким І.Сошенко жив на одній квартирі і який перед цим помер-Г.С.), і поселився в болотистий Ніжин учителем повітового училища на 4 карбованці сріблом щомісяця. Довідавшись про мій від'їзд, Тарас (Шевченко - Г.С.) зайшов до мене попрощатись... по-братськи допоміг мені в скрутному становищі, і ми попрощалися з ним, як добрі приятелі і земляки...

У 1846 р. я бачився з ним у Ніжині і докоряв йому вже не за те, що він займається поезією за рахунок живопису, а за те, що друкує такі погані вірші, як "Тризна..."²

1. Худ. П.Ф. Борисенко "Зустріч Т.Г.Шевченка з І.М.Сошенком" (картина).
2. Чалий М.К. Нові матеріали для біографії Т. Г.Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка. - К.: Дніпро, 1982. - С. 56.

У І.Сошенка склалися хороші стосунки в Ніжині як з колегами по повітовому училищу, так і по юридичному ліцею. Особливо гарними вони були з професором французької словесності та мови Яковом Яковичем Лельсвром і членами його родини та директором ліцею Християном Адольфовичем Екебладом, з яким познайомився у 1835 році. Дослідник творчості художника М.К.Чалій, який з 1870 по 1875 рр. працював директором Ніжинського юридичного ліцею, а в 1844-1852 рр. разом з І.М.Сошенком - в Смирнівській гімназії, у своїй книзі "Іван Максимович Сошенко" (1876), екземпляр якої з дарчим написом автора знаходиться в бібліотеці Ніжинського університету, засвідчував: "Про ніжинське товариство у небіжчика (І.М.Сошенка - Г.С.) залишилися найприсмішні спогади. Хоча він займав досить скромне положення учителя чистописання і малювання в повітовому училищі, Іван Максимович користувався постійною любов'ю і повагою співробітників по училищу, а також по гімназії і ліцею" (с. 47).

Крім викладацької роботи І.Сошенко продовжував займатися малярською творчістю. Архимандрит одного з храмів по приїзду художника в Ніжин замовив йому намалювати ікону св. апостола Петра, якого виводив ангел з темниці. Навички у І.Сошенка в жанрі іконопису вже були. Перебуваючи в Петербурзі, він у квітні 1838 р. намалював чотирьох євангелістів на замовлення відомого маляр-іконописця Макара Самсоновича Пещехонова. А тому з охотою взявся за нову роботу для ніжинського храму, "приклав усе своє старання. Картина вийшла досить гарна, з ефектним освітленням від сяння ангела". Проте архимандриту вона не сподобалась, і він віддав її переробляти на свій смак місцевому "туземному пачкуну Хомі".

Подібна історія була і з замовленням якогось ієрея, який попросив намалювати образ "Спасителя, що благословляв дітей". І.Сошенко намалював "білу ризу Христу", яку ієрей запропонував тому ж таки Хомі перефарбувати в червону. "Така негідна профанація мистецтва, - стверджував М.К.Чалій, - вразила самолюбство художника і змусила його відмовитися від будь-яких замовлень.

Втративши надію на заробіток, як додаток до своєї жалогідної платні, він "став малювати для власного задоволення, з натури жидків, сторожів, жебраків" і проводив вільний час у сімействі лектора французької мови Лельсвра, який за уроки малювання своїм дочкам надав у себе квартиру і стіл" (с. 46). Це майже і всі відомості, які дійшли до нас про художню творчість І.Сошенка у Ніжині.

На жаль, вологий клімат оточеного болотами низинного Ніжина не сприяв покращенню здоров'я І.Сошенка, і він у 1846 р. переїхав до

Немирова, а в 1856 р. - до Києва, де працював у гімназії. У 1859р. Т.Шевченко відвідав І.Сошенка у Києві (по вул. Велика Житомирська № 36). У 50-х роках І.Сошенко проявив себе як майстер жапрових творів, пейзажу, портрету. Високу оцінку одержали його картини "Водопад", "Хлопці-рибалки" (1857), акварель "Бандуристи", "Продаж сіна на Дніпрі" (1857), "Портрет бабусі М.Чалого", "Жіночий портрет" та інші. Хороше враження справляє ескіз історичної картини "Козачий табір у 1648 р."

І.Сошенко писав також ікони, обповивши їх засоби художньої виразності прийомами академічного письма. У цей час він вніс, як зазначає дослідник Д.В.Степовик, "елементи народного типажу", посилив в іконі портретно-психологічні моменти, надав атрибутам матеріальної досяжності й природного вигляду". Він був прихильником "приспособлення канонічної іконографії до українського етнотипу і використання в іконах засобів академічного олійного живопису".

Художник проявив себе талановитим портретистом, про що свідчать його роботи "Портрет бабусі М.Чалого" (50-ті роки) та невідомої жінки. У кожному з них І.Сошенко намагався розкрити характер. На картині "Портрет бабусі М.Чалого" висвітлені обличчя і ліва рука, великий палець якої засунутий за борт верхнього одягу. Чепець і весь одяг подані в темних тонах. Світло падає з лівої сторони і висвічує частину лоба, прорізаного заглибинами, великі запалі очі, які пронизують глядача з-під опущених брів, і м'які щоки та великий ніс. Помітні трохи здавлені губи і сильне підборіддя. Всі ці деталі портрета передають добрий, лагідний характер жінки, яка може постояти за себе. Але найголовніше - це очі, відкриті і глибокі. Від них не можна відірватись. Рука, яка висунута на передній план, підкреслює, що ця людина любить працю.

На жаль, творчість І.Сошенка ніжинського періоду найменше вивчена.

У 1846 р. попечитель Київського навчального округу призначив Дмитра Івановича Безперчого (18/30/ІХ 1825, Борисівка Курської, тепер смт Белгород. обл. - 17/30/ІХ 1913, Харків) вчителем малювання і чистописання Ніжинської гімназії. Він був з кріпаків графа Д.Шереметьєва. Його батько, Іван Андрійович, вихованець місцевої школи іконопису, кріпосний художник, який у 1841 році разом з членами сім'ї одержав вільну, був слухачем Академії мистецтв і в 1849 р. за картину "Портрет малоросійського селянина в народному костюмі" ("Портрет молодого чоловіка") одержав звання некласного художника.

У січні 1843 р. Дмитро Безперчий поступив вільним слухачем до Петербурзької Академії мистецтв по класу оригінальних фігур викладача І.І.Вістеліуса, талановитого художника. Саме останній дав йому зрозуміти, що найголовніший предмет для живописця, графіка, скульптора чи архітектора є бачення відтворення малюнка, і від оволодіння його культурою буде залежати подальша доля митця. Тому цьому предмету в Академії приділялась особлива увага.

Завдяки старанності Д. Безперчого і вимогливості І.І.Вістеліуса молодий художник швидко оволодів знаннями і переходив до відповідного класу. У 1845 р. Д. Безперчий навчався одночасно в натурному класі з майбутнім відомим художником П.Федотовим. Постійні нестатки і злидні давали про себе знати.

6 вересня 1846 року Д. Безперчий звернувся до ради Академії з проханням: "Подаючи при цьому роботи, виконані мною з природи, два портрети й малюнки прошу уклінно раду імператорської Академії мистецтв удостоїти мене по одних звання художника".¹ Прохання було задоволене.

У цей час у Ніжинській гімназії виявилась вакансія вчителя малювання. І.Д.Безперчий разом з своїм товаришем по Академії Василем Треніним приїхали у Ніжин. У грудні 1846 року вони приступили до роботи. Василь Олексійович Тренін (1828-1883) був призначений викладачем малювання у повітовому училищі.

У 1846р. Д.Безперчий написав "Автопортрет", який зберігся і дає нам можливість представити художника, якому йшов 21 рік. Перед нами молодий, симпатичний, не по літах серйозний і зосереджений тонак з великими очима і гарно зачісаним хвилястим волоссям з проділом на правій стороні голови. "Вольова зморшка біля рота говорить про мужність, внутрішню силу, твердість характеру, які допомогли художникові подолати тяжкі випробування й нестатки". Деталі портрету, особливо одяг, засвідчують, що молодий художник належить до демократичних кіл.

У Ніжині Д.Безперчий багато уваги приділяв педагогічній роботі, відносився до неї творчо. У місцевому архіві збереглися зауваження до програми з курсу малювання, який проводився за методом А.П.Сапожнікова, висловлені на засіданні ради ліцею в квітні 1848 р. На думку Д.Безперчого, учні повинні займатися не тільки малюванням геометричних тіл, до чого зводилась система

1. ЦДІА, ф. 789, оп.1, спр.№1, арх.92,1846 р.Цит за кн.: Чернова М. В. Дмитро Іванович Безперчий.-К., 1963.-С.16.

Д. Безперчий турбувався про забезпечення навчального процесу різними посібниками. 5 жовтня 1849 р. він купив на ярмарку в Ніжині в іноземця Андре Фіетта естампи на 30 карбованців сріблом.² Художник зробив їх ресстр, але він не розшуканий, а тому важко визначити цінність цих робіт.

Поряд з викладанням малювання в гімназії Д. Безперчий займався і художньою творчістю. Він приїхав у Ніжин у рік перебування в місті Т. Шевченка. Відголосок цього факту знайшов відображення і в творчості Д. Безперчого, який у 1848 році задумав написати серію малюнків до поеми Т. Шевченка "Гайдамаки". Але задум здійснити художнику не вдалося. У Харківському музеї образотворчого мистецтва збереглися лише окремі начерки Д. Безперчого до поеми. На одніому з аркушів - головний герой твору Гонта, який поринув у тяжкі роздуми, на іншому - жінка, що плаче. Дослідники вважають, що остання близька до образу титаревої дочки, яка побивається за Яремою. Привернули увагу художника також Титар, Оксана та інші образи шевченківської поеми.

В Ніжині Дмитро Безперчий задумав цикл акварелей "Сцени із східного життя", над якими він працював у 50-х роках. І тут ми відчуваємо сильний вплив на творчу манеру художника його вчителя К. Брюллова, якого він любив і наслідував.

Акварель "Женці в полі" теж була написана в Ніжині. На жаль, не всі твори художника датовані, а тому важко ними визначити ті, які були створені саме в ніжинський період.

Після п'ятирічного строку роботи в Ніжині Д. Безперчий у 1850 році подав прохання перевести його у Харків. У звіті про стан Ніжинського ліцею кн. Безбородька та гімназії за 1849-1850 навчальний рік сказано: "Учитель малювання в гімназії Дмитро Безперчий переведений за власним його бажанням на таку ж посаду в II харківську гімназію; на його місце призначений колишній учитель малювання в Ніжинському повітовому училищі Василь Тренін".

У Харкові Д. Безперчий працював до кінця свого життя, виховав чимало талановитих діячів мистецтва. Його учнями були художники С. Васицьківський, П. Левченко, М. Ткаченко, скульптор В. Беклемішев, відомий історик мистецтва і етнограф М. Сунцов, композитор

1. ФЧОАН, фонд 1359, оп.1, од.зб.106, арк.23. Журнал ради ліцею від 22-23 квітня, 1848р.

2. ФЧОАН, фонд 1359 (318), оп.1, од.зб. 402.

П.Сокальський, вчсний М.Ковалевський та інші.

Спадщина художника не дуже велика. Серед робіт слід назвати також картини "Бандурист" (Київ. музей), "Сватання на Гончарівці", "З поля" (1859-60, Харків.муз.), "Вулиця українського села", "Мишостиня" та інші.

Д. Безперчий був цікавим пейзажистом ("Засулля", "Пейзаж з пастушком", "Сільський пейзаж"). У нього є чимало пейзажних робіт, які відображають різні куточки України, Росії, Криму і відзначаються простотою, спостережливістю художника. У 50-х роках він написав серію натюрмортів, здебільшого квіти ("Букет польових і садових квітів", "Квіти" та інш.).

Виступав Д.Безперчий і як ілюстратор творів О.Пушкіна ("Братирозбійники"), М.Лермонтова ("Демон"), М. Гоголя ("Мертві душі").

КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У XVIII та на початку XIX століття в Ніжині були відсутні галереї та зібрання картин. Окремі твори зберігались лише у приватних осіб. Нема ніяких свідчень і про організацію виставок художників, які проживали у Ніжині. Мабуть, це в той час не практикувалося в малих містах. Але в середині XIX століття ситуація змінюється.

4 вересня 1845 року один із засновників і попечитель Ніжинської вищої школи граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько на честь її 25-річчя подарував навчальному закладу картинну галерею, в якій представлені художні твори XIV-XIX ст. Її історією майже ніхто не цікавився. Крім статті І.Турцевича "Заметки о картинной галерее института князя Безбородко в Нежине", надрукованої у 1895 році, і невеличкого повідомлення в буклеті Г.П.Васильківського "Ніжинський педагогічний інститут" та в книзі Г.В.Самойленка "Ніжинська вища школа" про це унікальне зібрання картин майже нічого не написано.

В нашій праці буде розкрита історія цього культурного центру і охарактеризоване зібрання картин, хоч з'ясування автентичності, справжньої достовірності творів, їх приналежності тому чи іншому художнику нами не буде з'ясовуватись. На жаль, не відома детальна історія придбання картин. Характеристика картин, які належали галереї, подається за каталогом, переданим разом з колекцією у 1845

році. Він знаходиться в фондах музею ім. М.Гоголя Ніжинського педуніверситету.

Каталог засвідчує, що О.Г.Кушельов-Безбородько подарував 168 картин західноєвропейського живопису XIV-XVIII ст. і 7 картин російських художників. У листі міністру народної освіти П.О.Ширинському-Шихматову від 15 серпня 1845 року О.Г.Кушельов-Безбородько сповіщав: "Я дарю лицею картинную галерею, которую я приобрел в разных городах Италии и Европы и которая состоит: из 10 картин итальянских школ до XVI века, флорентийской - 9 картин, римской - 12, ломбардской - 13, венецианской - 12, неаполитанской - 5, генуэзской - 16, испанской - 5, французской - 20, немецкой - 20, фламандской - 46, новорусской - 7. Всего 175 картин в позолоченных рамках, с условием, чтобы картины эти были размещены в свободных залах здания лицея и служили развитию хорошего вкуса и оставались всегда собственностью этого учебного заведения"¹.

З цього документа можна зробити висновок, що спочатку не було задуму створювати саме картинну галерею. І цьому можна дати пояснення. За традицією тих часів в багатьох особняках відомих дворян, діячів культури, а також в культурно-освітніх закладах картини відомих майстрів часто виступали як елемент інтер'єру і свідчили про хороший художній смак власника. То ж в Ніжині протягом майже II пол. XIX ст. зібрання картин не являло собою того, що прийнято називати картинною галереєю. В лицей картини зберігались в різних місцях: значна частина їх була розвішана по стінах аудиторій, частина - в бібліотеці (тоді вона знаходилась в північному крилі будинку лицей), частина - в залі для урочистих зібрань (тепер читальний зал, аудиторія № 212), в кімнаті почесного попечителя та інших місцях.

Значна частина картин знаходилась в лицейській Свято-Олександрівській церкві. В архіві зберігся список картин, які використовувались в церкві як ікони, датований 14 лютого 1873р. В ньому значиться 23 твори. Ось цей список: "1. Богородиця, Спаситель та Іоанн; 2. Богородиця; Спаситель та Іоанн (венеціанська школа першого майстра Іоанна Белліні); 3. Благовіщення Божої матері; 4. Богородиця (на полотні); 5. Іродіада, або Відсічення глави предтечі; 6. Муки Спасителя; 7. Еліазар і Рахіль; 8. Перенесення хреста Спасителем; 9. Спаситель на хресті (школа Тінторетто); 10. Поклоніння пасти-

1. Лицей князя Безбородко. Изд. графа Г.А.Купцелова-Безбородко.-СПб, 1859.-С.67.

рів (венеціанська школа Карпіоні); 11. Поклоніння волхвів; 12. Поклоніння пастирів; 13. Богородиця і Спаситель; 14. Благовіщення; 15. Створення світу (Брейгеля -старшого)(всі ці картини були одержані із фізичного кабінету).

II. Ікони, які були раніше в церкві.

16. Спаситель і Богоматір; 17. Богородиця з Спасителем, єпископом; 18. Святий, що роздає милостиню; 19. Дитина малює в яслах; 20. Святий Себастьян; 21. Поклоніння волхвів; 22. Святий Йосип, що проповідує в пустелі; 23. Богоматір, Спаситель та Іоанн.

На жаль, в архівному документі не вказується, пензлю якого художника належить та чи інша ікона. За назвами не можна визначити, кому вони належать, бо всі вони написані на популярні біблійські сюжети, багато мають одні і ті ж назви.

Професор І. Турцевич у своїй статті "Заметки о картинной галереи института кн. Безбородко в Нежине" свідчить про те, що картини до 1895р. знаходились у розрізненному вигляді у декількох приміщеннях.

У 1875р. у зв'язку з відкриттям Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька картини перейшли до відання цього навчального закладу.

У 1894р. правлінням інституту на чолі з директором Ф. Гельбке прийнято постанову за коштами заходи щодо реставрації картин та розміщення їх в окремому приміщенні. Реставрацію деяких картин здійснив вчитель малювання, випускник С.-Петербурзької Академії Мистецтв Родіон Корнійович Музиченко-Цибульський. У договорі від 8 квітня 1894 року сказано, що він повинен реставрувати до 1 січня 1896 року двадцять дві картини. Серед реставрованих були "Святий Ісронім" та "Святий Франциск" Рібери, "Буря та віви" Сальватора Розі, "Шлюб Богородиці" П. Рубенса, "Діана на похованні", "Геркулес та Німфи" школи Баттоні, "Свята Магдаліна" копія Тиціана, "Моїсей, спасений з води" Подованіо, "Від'їзд хазяїна" Девліба, "Тварини" Розі ді Тіволі, "Невіра Фоми" копія Тиціана, "Руїни, вкриті снігом" Франциска Манса та інші. Проте реставрація картин, значно пошкоджених від часу та інших причин, вимагали від інституту великих матеріальних витрат. А грошей не було.

На жаль, не вдалося встановити, чи було виконано рішення правління інституту відносно надання окремого приміщення галереї, яке відповідало б своєму призначенню за величиною, освітленням, температурою повітря та іншими показниками.

Зібрання картин, подарованих лицю, було частиною повної,

нерозрізної картинної галереї графа О.Г. Кушельова-Безбородька, значна частина якої знаходилась в Імператорській Академії мистецтв в Санкт-Петербурзі, про це свідчать чорні номери на зворотньому боці полотна чи доски, під яким вони значились в повній колекції Кушельова-Безбородька. Червоні номери, що стояли поруч з чорними, відповідають записам картин в каталозі, який був надрукований як дарчий акт лицю в одному екземплярі.

Картини пережили разом з крайною трагічні роки революції і громадянської війни. На жаль, нічого не відомо про існування творів у цей час. Та й взагалі в історії колекції радянського часу не менше темних плям, ніж в дореволюційній.

Точно відомо, що в 1932 році картини із колекції Кушельова-Безбородька, які належали Ніжинському педагогічному інституту, були передані в Київській державній музей Західного і Східного мистецтва, де й зберігалися до 1946 року. На основі наказу Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР та розпорядження директора ДМЗСМ В.Ф.Овчиннікова від 12 квітня 1946 року картини були повернені Ніжинському педагогічному інституту 1 липня 1946 року.

Не можна з точністю говорити про те, скільки художніх творів і які із переданих музею у 1932 році не були повернені, оскільки копія акту передачі, яка зберігалася в Ніжинському педінституті, загинула разом з архівом інституту під час евакуації: ешелон з документами був розбитий німецькою авіацією недалеко станції Конотоп. У київському музеї також не збереглося ніяких документів.

У відповідь на запит інституту від 17 травня 1956 року директор ДМЗСМ В.Ф.Овчинніков сповістив, що в фондах музею немає більше полотен, які б належали інституту. В листі також говориться про те, що частина експонатів музею була пограбована фашистськими загарбниками при відступі з Києва, а тому не виключена можливість зникнення і картин із ніжинської колекції. Так, зібрання картин, що належали інституту, зменшилось з 186 до 134. Київським музеєм не були повернені також старовинні рами. Їх до цього часу використовують в залах цього музею.

На привеликий жаль, після передачі картин у Ніжин вони більше 10 років знаходились у підвалі в штабелях. Важко знайти пояснення такому варварському відношенню до творів живопису відомих художників Західної Європи XIV-XVIII ст. Це привело до того, що частина картин втратила свій початковий вигляд і дійшла до нас у

поганому стані.

У 1955 році виникла ідея поновлення картин і створення в інституті художньої галереї. З ініціативи старшого співробітника інститутського музею ім. М. В. Гоголя Булах (Гулак) Антоїні Миколаївни та чернігівського художника А. Н. Шкурка при підтримці директора інституту Повода М. І. була розпочата робота. Комісія з 1 по 10 січня 1966 р. зайнялась вивченням картин. Була проведена експертиза. Встановлено, що 111 з них можна експонувати, а 12 картин прийшли в повну непридатність і можуть бути списані і знищені. Ось список цих творів: 1. Пейзаж з фігурами (школа Антоїні Маццери); 2. Будинок і мисливець (Сестри); 3. Св. Ієронім (школа Рібери); 4. Міст, скеля та інше (школа Сестри); 5. Поклоніння волхвів (Алоїза Капо); 6. Красвид в Італії (копія з Веронезе); 7. Акрополь в Афінах (невідомий художник); 8. Тріумфальна арка імператора Тіта в Римі (невідомого художника); 9. Терни Каракалли (невідомого художника); 10. Св. Ієронім (копія з Корреджіо); 11. Морський пейзаж (Корнеліуса Вена); 12. Пастух і череда (Карла Джюардена).

Як свідчить член комісії Гулак А. М., картини були непридатні до реставрації, зображення було невиразним, розпливчастим. Доля цих картин невідома. Більше за все значна частина їх була знищена.

На щастя, 3 картини, які стоять останніми в наведеному списку, збереглися. "Св. Ієронім" виставлений нині в галереї, а "Пастух і череда" та "Морський пейзаж" знаходяться в запаснику музею ім. М. В. Гоголя. Комісією було також визначено розмір картин, встановлено їх назви, авторів, школи, до яких належали художники.

Протягом 1956-1957 рр. київський художник - реставратор Володимир Данилович Тарасов провів велику роботу по відновленню картин. Маючи значний досвід подібної праці (він брав участь у реставрації картин, які знаходяться в Луврі), художник поновив всі картини. 11 липня 1957 р. були виготовлені з твердого картону 134 етикетки до картин, покриті бронзою і художнім лаком. З 1957 року картинна галерея була відкрита для відвідувачів. В цьому велика заслуга Булах-Гулак А. М., тоді зав. музеєм Ніжинського інституту, а нині доцента кафедри історії культури, літератури та народознавства, яка більше 15 років працювала в галереї.

Нині в фондах НДПІ ім. М. В. Гоголя знаходиться 100 полотен із колекції О. Г. Кушельова-Безбородька. 64 картини експонуються в галереї, 36 - знаходяться в запасниках. Нині керівництво історико-філологічного факультету, кафедри історії культури, літератури та

пародознавства домагаються того, щоб усі картини були представлені в новому залі. На жаль, 15 картин із числа тих 111, які були прийняті комісією у 1956 р., відсутні з невідомих причин.

За 40 років існування картинної галереї її відвідали тисячі глядачів. Вона займає важливе місце і в навчальному процесі інституту, бо на історико-філологічному факультеті навчаються студенти з спеціальності "Українська мова і література та світова художня культура" та "російська мова і література та світова художня культура".

Курс світового живопису слухають також студенти українського відділення та історики. Викладачі О.В.Плаушевська, Л.Л.Матвєєва, С.Г.Самойленко розкривають красу та складність мистецького світу.

Галерея Ніжинського педагогічного інституту по зібранню картин є на Україні третьою після Київського музею Західного і Східного мистецтва та Львівської картинної галереї.

Чим же викликає інтерес ніжинська колекція живопису? В картинній галереї інституту експонуються художні твори переважно майстрів різних шкіл Італії XIV-XVІІ ст., хоч є і твори художників різних країн Західної Європи.

Із 10 картин різних шкіл, написаних до XVІ ст. збереглося лише чотири, дві з яких представлені в галереї: "Ріка Арно" старої флорентійської школи та "Пресвята Діва з немовлям Ісусом" школи П'єтро Перуджіно; дві картини знаходяться у запасному сховищі.

На жаль, нам не відомо, пензлю якого художника із школи П'єтро Перуджіно належить картина початку XVІ ст., виконана по дереву. П'єтро Перуджіно (1445-1523) був одним із найбільш відомих художників умбрійської школи Раннього Відродження. Одним із його учнів був сам Рафаель Санті, який прийняв від свого вчителя ту плавність ліній, ту вільність розташування фігури в просторі, які стали характерними для його зрілих композицій.

Картини, що знаходяться в сховищі, також представляють не малий інтерес. Відносно картини "Поклоніння волхвів" Лено Меммі, художника Сієнської школи XIV ст. слід сказати, що 1400 рік виставлений у каталозі помилково, бо як відомо, Л.Меммі працював одночасно з своїм родичем, відомим майстром Сієнської школи Сімонє де Мартіно, помилково названим Сімонє Меммі (1276 по 1344). Як зазначає Ф.Куглер в "Руководстве к истории искусства" (ч.ІІ.-С.188,189), "Лено Меммі в 1317 році пише велику фрескову ікону "Богоматір з святыми ангелами" в ратуші міста Сан Джиминьяно".

Друга картина, яка зберігається в сховищі, - "Св.Іоанн, що проповідус в пустелі", написана невідомим художником школи Гірландайо в кінці XV ст. Домініко Гірландайо (1449-1494) - один із представників живопису Флоренції Раннього Відродження, точніше останньої третини XV ст., періоду, коли у Флоренції правив Лоренцо Медічі.

У творчості Гірландайо і його учнів "багатогранна проблематика ренесанського реалізму одержує різноманітне вирішення - від монументально-епічного, героїчного до жанрово-оповідного".¹ Гірландайо виступав як спостережливий побутописець флорентійського патріціата, який зберіг душевну ясність, спокійний уважний погляд на світ. В його фресках, що знаходяться в церкві Онїссанті і Санга-Марія Новелла (1485-90 рр.) і написані на сюжет із життя Марії і Іоанна Хрестителя, узагальнені пошуки художників епохи Раннього Відродження.

Із картин, що представляють Високе Відродження, заслуговують на увагу "Св.Ієронім", яка є копією невідомого художника з Корреджіо, а також "Померлий Спаситель" самого Корреджіо (на жаль, до нас не дійшла).

Антоніо Корреджіо (біля 1489-1534) відомий тим, що в розписах (купол церкви Сан-Джованні Евангеліста, 1520-23 рр.) передвістив просторовий ефект бароко. Релігійні і міфологічні картини Корреджіо відзначаються граціозністю і поетичною м'якістю образів, святковою свіжістю колориту.

Одним із найбільш яскравих представників Високого Відродження був Тіціан (1485(90)-1576). Якщо раніше його творам притаманні життєрадісність колориту, багатогранність сприйняття життя, то пізніші його роботи проникнуті глибоким трагізмом. До таких творів відноситься "Магдалина, що кається" (1560 р.), яка знаходиться в Ермітажі. В інститутській галереї експонується копія картини, яка виконана самим Тіціаном. Раніше ця картина також знаходилась в Ермітажі, про що свідчить штамп на зворотньому її боці. Цікавий і той факт, що вона не згадується в каталозі 1845 року. Це дає право думати, що картина поступила в галерею Ніжинського інституту в пізніші часи.

В галереї виставлені ще 3 картини, пов'язані з іменем Тіціана,

1. История зарубежного искусства. Изд. 4-е. Под ред. М.Т.Кузьминой, Н.Л.Мальцевой.-М.:Изобр.иск.,1984.

але вони належать невідомим художникам XV ст. Це "Святий Фома", копія Тиціана, "Свята Магдаліна" (школа Тиціана), "Достаток", що є наслідуванням манері відомого художника.

Друга половина XVI століття - складний перехідний період в мистецтві Венеції, відмічений переплетінням надзвичайно різних художніх тенденцій. Здійснюється поступовий перехід від художніх ідеалів Високо Відродження до Пізнього Відродження. Сприйняття світу стає більш складним. Сильніше відчувається залежність людини від оточуючого середовища, втрачаються ідеали гармонії і цілісності всесвіту.

Найбільш яскравими художниками Пізнього Відродження Венеції були Веронезе і Тінторетто. Молодший сучасник Тиціана, природжений живописець Паоло Кольярі, прозваний Веронезе (1528-1588) - автор блискучих за колоритом, масштабних за розміром алтарних картин і декоративних розписів. Він звертається до безпосереднього відображення сучасного йому життя. Людина змальовується в конкретному соціальному середовищі. Образи визначаються індивідуальною яскравістю, інколи портретною неповторністю. Нетрадиційність Веронезе в тому, що він вводив в картини на релігійні сюжети "сторонніх персонажів", що викликало незадоволення представників ортодоксального католицизму.

Пензлю невідомого художника школи Веронезе належить картина "Богородиця і священник", яка знаходиться в сховищі музею.

Пізніше титаном епохи Відродження був Тінторетто (справжнє ім'я якого Якопо Робусті, 1518-1594). В його творчості відбилася посилююча криза ренесансних ідеалів. Величезного розмаху талант Тінторетто проявився в ансамблі Скуоле ді Сан-Рокко. Серед фресок цього двоповерхового приміщення виділяється глибоким драматизмом і підвищеною емоційністю "Розп'яття" (1665-1688). Копія цієї картини, виконана одним із учнів школи Тінторетто, на жаль, не збереглась, хоч її і повернули інституту в 1946р. Подальша її доля невідома.

У 20-ті роки XVI ст. народився новий напрямок в італійському живописі - маньєризм, який називають "осінню Відродження". Для цього напрямку характерне слідування манері, живописній техніці, значна увага до форми, особливо підкреслена витонченість, поєднання живої і неживої природи, безмежний суб'єктивізм у трактуванні образів.

Серед портретистів цього напрямку найбільш відомий Анджело Бронзіно (1503-1572) - придворний художник герцога Медічі. В "Портреті кардинала", який знаходиться в галереї, наочно можна

побачити риси маньєризму і творчого методу майстра: вплив придворної культури, витонченість, навмисність, нестійкість поз, суб'єктивізм тощо.

Із картин, на якій помітні елементи маньєризму, є картина "Святий Петро і святий Павло" невідомого художника школи Вазарі. Джорджо Вазарі (1511-1574) був яскравим представником маньєризму в флорентійському живописі XVI ст. Найвідомішою його роботою є розпис палаццо Векьо, виконаний в 1555-1571 рр.

Відноситься до течії маньєризму і картина художника Франческо Парміджаніно (спр. прізвище Мануола, 1503-1540). Він є найталановитішим послідовником Карреджіо і відноситься до ломбардської школи живопису. Найвідомішими його творами є "Мадонна з трояндою і хрестом" і "Мадонна з довгою шиєю". В них художник звертаючись до євангельських сюжетів, малює Мадонну не в звичайному образі жінки-матері, а пише світську даму. "По-справжньому значним художником Парміджаніно є там, де благодійно стримує його безпосередній зразок природи, тобто в портретах", - зазначає дослідник його творчості Ф.Куглер. Сказане можна віднести і до картини "Галатея", яка знаходиться в галереї.

У зв'язку з загальними змінами в культурі і як реакція на маньєризм, на межі XVI-XVII ст., складається академічний напрямок в живописі. Його принципи були закладені в одній із перших художніх шкіл Італії, в так званій Болонській Академії. Засновниками її були брати Карраччі (Лодовіко, Агостіно, Аннібале), які прагнули до широкого використання ренесансної спадщини, закликаючи при цьому до вивчення природи. Їх "Академія спрямованих на істинний шлях", відкрита в 1585р., була прообразом пізніших академій. Агостіно Карраччі у своєму трактаті виклав програму академістів: хто намагається стати хорошим живописцем, хай озброїться малюнком школи Риму, рухом і світлотінню венеціанців, могутністю Мікеланджело, суворою зрівноваженістю Рафаеля.

Агостіно Карраччі (1557-1602) належить картина "Нарцис біля джерельця", яка знаходиться в галереї інституту. Еклектизм, поєднання реалізму і краси - ось ідеї академізму, які знаходять відображення в цій картині.

У фондах інституту знаходиться також картина Аннібале, найталановитішого із братів Карраччі (1560-1609), "Катування Спасителя". В дореволюційний час вона знаходилась в церкві лицейо. На жаль, в інститутській галереї не збереглась картина брата Агостіно і

Аптібале - Лодовіко під назвою "Свята Магдалина". Відомими є його фрески в палаці Фарнезе в Римі, написані ним в 1597-1604 рр.

Академія братів Карраччі мала багато прихильників і послідовників, серед яких були Гвідо Рені і Гверчіно. Гвідо Рені (1575-1642) - один із учнів Карраччі, який пізніше очолював болонську школу. В своїх відомих картинах "Викрадення Європи", "Юність діви Марії", "Тродіада" Гвідо Рені йшов до ясності, безпосередності форми. Він також орієнтувався на кращі зразки епохи Відродження. На відміну від своїх учителів братів Карраччі Рені використовував світліші кольори. В галереї інституту є два його твори - "Тродіада" і "Сівілла". Це копії, виконані художниками школи Рені, імена яких нам невідомі.

У художньому зібранні інституту знаходиться ще одна картина під назвою "Тродіада", яка є інтерпретацією популярного біблійського сюжету. На жаль, ім'я цього художника невідомо, але помітно, що він був одним із досить талановитих учнів школи Гверчіно (1590-1660). Тут знаходимо всі характерні особливості цього майстра, який відчув досить сильний вплив Караваджо: драматичну емоційність образів, динамічність композиції, неспокійну гру світла і тіні, що поєднується із намаганням до декоративності, ефекту.

Не можна обійти увагою картину невідомого художника школи Караваджо "Жінка, що їсть макарони", бо в ній відбилися риси реалістичного напрямку в італійському живописі XVII ст.

Мікеланджело Мерізі да Караваджо (1573-1610), названий так по найменуванню містечка в Ломбардії, звідкіль він був родом, став засновником і теоретиком реалістичного напрямку в живописі. Він мав величезний вплив на розвиток всього реалістичного живопису Європи.

Караваджо закріпив перевагу безпосереднього відображення життя. Витонченості ще розповсюдженого маньєризму і патетиці бароко він протиставляв простоту і природність повсякчасного. Він вносить в живопис демократизм, підвищене почуття матеріальності, емоційну напругу, яка виражена через контраст світла і тіні, так званий караваджизм. Живопис Караваджо відрізняють лаконізм і простота композиції. Узагальнюючи форми, виявляючи суттєве, він наділяє значимістю і монументальністю найпростіші предмети. Караваджо є автором виключних за драматичною силою релігійних композицій ("Покладення у труну", 1602-1604), міфологічних ("Вах", 1592-1593) та жанрових картин ("Лютність", 1595).

Із італійських художників другої половини XVII-XVIII ст., чий

картини представлені в експозиції галереї, на найбільшу увагу заслуговують імена Сальватора Розі, Алессандро Маньяско, Джованні Батиста Тьсполо і Баттоні.

Сальватор Роза (1615-1673) - художник-романтик, хоч романтизм як напрямок ще не існував. Його манері притаманна стрімкість, сприйнятливність. Він успадкував окремі риси творчості Караваджо. Любимий його жанр - пейзаж. Слідом за антиками С.Роза розглядав людину як органічний компонент природи. В галереї знаходиться його оригінальний твір "Буря і віщі".

Особливе місце в італійському мистецтві XVIII ст. займала венеціанська школа живопису, яка висунула ряд значних художників, які продовжували традиції високої майстерності декораторів бароко і почасті Відродження.

Прекрасним декоратором, живописцем і графіком був Джованні Батиста Тьсполо (1696-1770). Йому належить велика кількість станкових картин, алтарних образів, розписів монументально-декоративних ансамблів (палац в Вюріцбурзі, 1751-1755 рр.; венеціанський палаццо Лабіа). В них помітне прагнення до передачі просторового яскравого світла, подібно до тих загальних наукових пошуків, які характеризують епоху. Величність і спокійна впевненість прекрасних людей, героїв картин Тьсполо, зближують їх з творами його блискучого попередника - Веронезе. Все це ми знаходимо і в картині "Геркулес і Омфала", яка експонується в галереї інституту. В своїй творчості Тьсполо підсилює театральню-видовищний бік, характерний для бароко.

Картинну галерею прикрашає пейзаж Алессандро Маньяско (1667-1749) - одного із визначних художників Італії XVIIIст, який відобразив у своїй творчості трагічне світосприйняття. Він належить до ломбардської школи. Творчість Маньяско не обмежується пейзажним жанром, він пише портрети, картини на релігійні сюжети і сцени сучасного йому життя. Проте його не можна назвати творцем побутового живопису. Його твори надзвичайно експресивні, емоційно напружені, динамічні. Картини Маньяско глибоко символічні і алегоричні ("Похорони монаха", Київ. музей Західного і Східного мистецтва).

Друга половина XVIII ст. в італійському мистецтві проходить під ознакою класицизму. Яскравим представником італійського класицизму в живописі був Баттоні (1708-1787) - римський художник, що успадкував безпристрасність академістів. Він її зводить до

принципу: "Хороший художник повинен уміти трактувати сюжети, писати портрети і пейзажі з тією ж досконалістю, що і архітектор, незалежно від того, що він будує - храм, палац або віллу".

Головне для Баттоні - не сюжет і не зміст. Він прагнув до того, щоб картина вражала глядачів своєю композицією, структурою, тобто художник приділяв найбільше уваги формальній стороні живопису. Переважно він створював портрети на фоні природи. В галереї відсутні картини, написані самим Баттоні, проте є дві картини художників його школи: "Діана на половеанні" і "Геркулес та Німфи". Як бачимо, італійський живопис XIV-XVIII ст. посідає значне місце в картинній галереї університету.

З інших країн представлена двома художніми творами Іспанія: "Св. Франциск" Рібери і "Стара жінка, що вечеряє" школи Мурильо. Картина Рібери погано збереглась і знаходиться в запасних фондах музею. Св. Франциск зображений суворим аскетом, сильною, мужньою людиною, пустельником з благородним лицем. Всі ці риси притаманні й іншим відомим образам картин Рібери: "Святий Ісронім, що слухає звуки небесної труби" (1625, Ермітаж), "Свята Іссеса" (1641, Дрезден). Хуспе Рібера, прозваний Ло-Спаньолетто (1591-1652) був одним із перших представників реалістичної школи Валенсії. Навчаючись у Рибальти, він наслідував і Караваджо.

Останнім значним живописцем севільської школи після Сурбарана і Веласкеса був Бартоломео-Естебан Мурильо (1617-1682). Його твори відзначаються гармонійністю колориту, точно відтворюють ефекти світла, ефірність середовища. Всім відома його картина "Хлопчик з собакою" (1650, Ермітаж). Пензлю одного з його учнів належить картина "Стара жінка, що вечеряє", яка експонується в галереї інституту.

В експозиції галереї демонструються також картини французьких художників XVII-XVIII ст. На початку XVIII ст. при французькому дворі утвердився напрямок - мистецтво бароко. На чолі його став Симон Вус (1590-1649). Він відчув на собі вплив Карраччі і Караваджо під час навчання в Італії. Відзваний кардиналом Ришельє в Париж став першим художником при дворі Людовика XIII. В його картинах майже відсутній зв'язок з національними традиціями живопису. Картини відзначаються зовнішньою красою, "слацавістю". Це помітно в його роботі "Голова Святої Магдалини", яка зберігається в галереї.

У боротьбі з бароко формувались реалізм і класицизм. Осново-

положителем класицизму в живописі був Нікола Пуссен (1594-1665). "Життя Пуссена, відображено в його творах, так само красиве і благородне, як і вони. Це яскравий приклад для тих, хто вирішив себе присвятити мистецтву," - писав про художника глава французьких романтиків Делакруа.

Високі за образною будовою, глибокі за філософським задумом, стрункі і ясні за композицією картини Пуссена на історичні, міфологічні, релігійні теми утворюють силу розуму і доброчесності. Ці особливості його творчого методу, втілені у всесвітньо відомих картинах: "Венера, що спочиває" (1620, Дрезден), "Смерть Германика" (1627, Рим), "Танкред і Ермінія" (1630, Ермітаж). В картині "Спаситель, що віддає ключі Св.Петру", яка зберігається в фондах інститутської галереї, висвітлюється ще одна характерна риса Пуссена - вміння передавати в русі, в жесті, в ритмі внутрішній світ людини. Рух, вважав Пуссен, - це "мова тіла".

На жаль, була втрачена картина Антуана Ватто (1684-1721) "Портрет жінки", яка доповнювала б уявлення про французький живопис початку XVIII ст. Ватто був творцем оригінального галаганного жанру, інтимного живопису настрою. В його творчості вже проявляються романтичні тенденції. В 20-30-х роках XVIII ст. формується стиль рококо, який досяг розквіту в 40-ві роки. Яскравим представником його зрілого часу став Франсуа Буше (1703-1770) - перший художник короля Людовика XV, улюбленець аристократії, директор Академії. Він прославився як "живописець грації". Його пейзаж, що зберігається в інститутській галереї, наповнений холодним колоритом. При визначенні часу написання картини, мабуть, була допущена помилка: картина датується XIX ст., хоч це неможливо, бо Буше помер ще в 1770 р.

Із художніх творів галереї, які відносяться до живопису Німеччини, слід віднести "Поклоніння царів" Мартіна Шьона і "Чоловік на білому коні" - школи Гольбейна.

Мартин Шьон (Шонгауер), помер після 1490р., - відомий представник верхньонімецького типу живопису в ту пору його розвитку, коли на ній відчувався вплив фламандського мистецтва. В цьому плані картина представляє немалий інтерес, бо її написання відноситься до другої половини XV ст. Професор І. Турцевич в своїй статті "Заметка о картинной галерее института кн. Безбородко в Нежине" робить застереження відносно оригінальності цього твору, вказуючи на те, що багато картин, які приписуються Шьону, "насправді виконані його

учнями або послідовниками".

Мартин Шьон творчо впливав і на Ганса Гольбейна Старшого - аугсбурзького живописця, син якого Ганс Гольбейн Молодший був останим майстром класичного напрямку, що виник в творчості А. Дюрера. На жаль, невідомо, до школи якого із Гольбейнів належав автор картини "Чоловік на білому коні", виконаній на дереві.

Значне місце в експозиції галереї займають картини фламандських живописців Брейгеля Старшого, Рубенса, Ван-Дейка, Терборха, Лоррена та інших, а також їх учнів і послідовників. Польська школа представлена однією картиною - "Вишнєвня Агарі" В.К.Лобановського.

Як стверджує Г.П.Васильківський, із галереї викрадено ряд картин-оригіналів, зокрема полотни роботи Ван-Дейка "Англійський король на коні", стародавні візантійські картини XIII-XIV ст., картини російських художників Кольмана, Плахова, Андрєєва, Іванова і копію з викраденої картини "Петро I в бурю на морі", оригінал якої знаходиться в Ермітажі. Особливо потерпіла колекція російських полотен. Нині в галереї знаходяться картини А.Д.Ківіченка "Полвання на лисцю", А.О.Менцєрського "Пристань на Волзі", А.М.Мокрицького "Портрет Є.П.Гребінки" і копія з картини К.П.Брюллова "Портрет Н.В.Кукольника" (оригінал у Третьяковській галереї).

Картинна галерея Ніжинського педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя поповнювалася картинами, які передавали до неї самі художники та Спілка художників УРСР. Але це вже мистецтво XX ст., про яке мова буде йти далі.

Ми зупинилися лише на характеристиці творів деяких художників. Відвідувач галереї зможе збагатити своє уявлення про колекцію при безпосередній зустрічі з нею.

Картинна галерея в Ніжинському педагогічному університеті, який став ним з 7 липня 1998 р. - це яскрава сторінка в культурному житті України. Вона заслуговує на додаткову увагу з боку діячів культури, Спілки художників України, бо деякі картини вимагають реставрації. Крім того, всі картини повинні бути виставлені для огляду і вивчення, а не зберігатися в запасниках.

Подарована О.Г.Кушельовим-Безбородьком картинна галерея, як бачимо, в дореволюційний час мала обмежену аудиторію глядачів, але це ні в якому разі не прищувало їй загальнокультурне і мистецьке значення.

ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ НІЖИНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Художнє життя Ніжина у другій половині ХІХ століття ознаменувалося важливою подією. У 1863 році у Введенському монастирі була відкрита іконописна майстерня. В ній навчалося 12 черниць, які мали нахил до живопису. Малювання з 1863 по 1867 роки викладав Павло Давиденко. В 1868 р. його змінив вчитель малювання ніжинського ліцею Р.Музиченко-Цибульський. Деякий час тут викладав А.Горонович. Останній уроки давав безкоптовно. А.Горонович також написав чотири ікони для монастирської каплиці, яка знаходилась на вокзалі.

Через п'ять років від часу заснування школи іконопису монастир став приймати невеличкі замовлення від сусідніх храмів. У 1868 р. були написані ікони для іконостасу Вознесенської церкви села Басань. У 1870 р. було прийняте подібне замовлення для Рождество-Богородицької церкви в Монастирищі. В цей час були написані також ікони для Єлецького Чернігівського монастиря, як для церкви, так і братських келій.

Слід зазначити, що при Введенському монастирі була і іконостасна майстерня, яка відкрилась одіючасно з школою іконопису. 15 монашок, починаючи з 1863 р., під керівництвом Балабана, який добре розумівся в цій справі, займалися майструванням і різьбленням іконостасів. Замовлення приймалися разом з написанням ікон. З 1868 р. таких замовлень було три, в тому числі два іконостаси і один балдахин під престол.

Життя і творчість представників образотворчого мистецтва в Ніжині у другій половині ХІХ століття було пов'язане переважно з навчальним процесом. Організація шкіл живопису, викладання малювання в гімназіях - все це, як і раніше, мало прикладний характер. І хоча в ньому брали участь педагоги-художники, це мало відбивалося на їх власній творчості. Тому не картини цих художників служили зразком для наслідування, а теоретичні правила, які пропагувались викладачем і засвоювались учнями.

В цьому напрямку чимало зробив Родіон Корнійович Музиченко-Цибульський (10.XI.1834 - 22.01.1912). Саме він продовжив традиції К.Павлова, І.Сошенка, Д.Безперчого у підготовці майбутніх художників, закладав у них основи мистецької творчості.

У 1857 р. Р.Музиченко навчався в Петербурзькій Академії мистецтв, яку закінчив у 1862 р. із званням художника пейзажного живопису. Він був учнем К.Брюллова, входив у коло української інтелігенції столиці. За переказами був присутній при зустрічі Т.Шевченка з І.Сошенком і К.Павловим.

Переїхавши з Петербурга до Ніжина, Р.Музиченко організував тут першу педільну школу живопису. Він також викладав малювання в Ніжинській класичній гімназії, а з 1868 р. в іконописній школі Введенського монастиря. Цей останній факт, мабуть, сприяв тому, що Р.Музиченко і сам пробував писати ікони. Як свідчить священник Свято-Олександрівської церкви Історико-філологічного інституту А.Ф.Хойнацький, в храмі були три ікони, написані Р.Музиченко-Цибульським: "Св. благовірного великого князя Олександра Невського" (1866)¹, "Св. великомучениці Варвари" (1877)² та "изящная плащаница для престола, написанная... на полотне и обделанная в розовый атлас"³. На жаль, це єдині оригінальні роботи художника, про які нам сьогодні відомо. У 1894-1896 рр. він займався реставрацією картин із галереї інституту, про що вже йшла мова.

Р.К.Музиченко-Цибульський багато уваги приділяв вихованню молоді. Біля сорока років він викладав малювання в Ніжинській гімназії. Серед його учнів були і такі, які мали талант. Тож не випадково, що вони писали не тільки олівцем, а й фарбами. Деякі їх роботи посилались за кордон. Як згадує О.Знойко, "одну з картин учня шостого класу було відправлено на виставку картин учнів середніх шкіл у Чикаго. Ця картина являла собою багатофігурне полотно - урочисту промову в інститутському залі з нагоди встановлення у Ніжині пам'ятника Миколі Гоголю"⁴.

З 1898 р. Петербурзька Академія мистецтв також почала проводити виставки-конкурси учнівських робіт. Вони проходили в 1900, 1903, 1906 роках. Як свідчать архівні документи, кожного разу посилали і роботи учнів Р.Музиченка-Цибульського.⁵

Як гарного педагога-рисувальника Р.Цибульського згадував і

1. (Хойнацький А.Ф.). Институтская Свято-Александровская церковь в городе Нежин: Историко-статистический очерк. - Чернигов, 1877. - с 91

2. Там же. - С.97. Опись 1875, ч. II, отд. IV, № 10.

3. Там же. - С. 123.

4. Знойко О. Із спогадів про Миколу Самокша// Рад. Ніжин, -1960. -24 вересня.

5. ФЧОАН, фонд 1367(386), оп. I, од. зб. 1440.

учень недільної школи живопису, а пізніше викладач інституту М.С.Кармінський.

Майже все творче життя Р.К.Музиченка-Цибульського пройшло в Ніжині в невеличкому будиночку, що знаходився, за переказами, поруч з будинком К.Павлова. Вони школи не зустрічалися, але про творчість останнього Р.Цибульський, мабуть, знав. Жилося художнику важко, мав п'ятеро дітей, цестатки, підробляв де міг.¹

Помер Р.К.Музиченко-Цибульський у 1912 р. На міському кладовищі зберігся на могилі художника пам'ятник, споруджений його дружиною. Це красивий чотириступінчатий обеліск. На ньому написано: "Тут покоїтся прах художника Родиона Корнеевича Музыченко-Цибульского. Родился 10 ноября 1834 года - умер 22 ноября 1912 года. Дорогому мужу от любящей жены. Спи спокойно до Божьего суда".

Серед учнів художника-педагога був і Микола Семенович Самокиш (13(25).X. 1860-18.1.1944), пізніше відомий художник-академік, заслужений діяч мистецтв РРФСР. Він народився в Ніжині в сім'ї поштаря.

Заробітна плата батька була малою, а тому Миколу віддали на деякий час до діда й баби на прожиття в Носівку. Тут він грався з сільськими дітьми, перебував серед природи, навчився їздити на коні. Микола Самокиш був дуже сприйнятливий до навколишнього світу. В своїх спогадах "Як я став художником" він писав: "Всі околиці великого містечка Носівки я вивчив до дрібниць, роблячи з товаришами щодня досить віддалені екскурсії і повертаючись додому іноді пізно ввечері, завдаючи цим прикрості бабусі і маючи наганку від діда. В цих екскурсіях я знаходив якесь дивне задоволення, я невідомо шукав картини природи і взагалі на мене справляли чарівне враження краса і розкіш літнього ранку, спека півдня і захід сонця. Я любив осінь, мої очі милував колір кленового листа, його оранжеві, жовті і червоні тони. Зима справляла на мене враження своїм м'яким білим сніжним покривом, я у всьому цьому бачив якусь мені незрозумілу, але привабливу красу. Часто бабуся питала мене, чого я стою і дивлюсь у простір, але я їй, звичайно, пояснити цього не міг. Мені хотілось утримати ці образи і ці чудесні кольори в пам'яті, але про те, щоб зафіксувати їх на папері, я зовсім не думав, та і взагалі не усвідомлював у собі цієї потреби".²

Коли Миколі Самокишу виповнилося 8 років, батько віддав його

1. Уривалкіна Т. Забуте ім'я// Сіверський літопис.-1996-№4.-С.99-100

2. Самокиш М.С. - К.: Мистецтво, 1937. - С. 6-7.

у Ніжинську двокласну школу. Тут він вперше познайомився з ілюстрованими книжками, був від них у захопленні, бо вперше побачив, що можна намалювати зиму, літо, людину, квіти, тварини. І саме в цей час М.Самокиш почав малювати. І цей інтерес захопив його настільки, що він почав віддавати улюбленій справі весь свій вільний час.

У 1870 р. він поступив до Ніжинської класичної гімназії. В архіві збереглося "Свідчення" про його навчання тут, видане 5 жовтня 1877 року:

"Предъявитель сего ученик пятого класса гимназии, состоящей при институте кн. Безбородко Николай Самокиш, сын сортировщика, вероисповедания православного, поступил по экзамену в I-й класс гимназии в августе месяце 1870 года и был переводим по испытаниям в высшие классы: из I-го во II-й в 1871 году, из II-го в III-й 1872, из III-го в IV-й 1874, из IV-го в V-й в 1876 году. Во все время пребывания в оной поведения был отличного.

На последнем испытании, бывшем в 1876 году при переходе в V-й класс оказал в предметах IV-го класса следующие успехи: в истории отличные, в законе божием хорошие, в русском, латинском, греческом и немецком языках, арифметике, алгебре, геометрии и географии удовлетворительные, почему и был удостоен перевода в пятый класс, вследствие же прошения, поданного отцом его, 4-го мая сего года, из гимназии уволен для поступления в другое учебное заведение..."¹

Переступивши поріг Ніжинської класичної гімназії, Микола Самокиш вперше в житті побачив цілу галерею картин, твори великих майстрів пензля. І "я просто одурів", - свідчив пізніше художник. "Ще й досі в мене свіже це враження, і я ясно бачу перед собою Карреджо, Рубенса, Рембрандта, Бургіньйона й інш., а також чудовий портрет Кукольника роботи К.Брюллова і портрет Гоголя роботи Мюллера".

З першого класу гімназії почались уроки малювання. Вчитель Р.Цибульський, помітивши великий потяг хлопця до живопису, почав приділяти йому більше уваги. Коли М.Самокиш набув деякого досвіду в техніці копіювання, він показав йому прийоми і засоби акварелей. Ішов процес удосконалення техніки малювання. Майбутній художник збагачував свої знання з живопису, оволодівав культурою малюнка, захоплювався читанням журналу "Всемирная иллюстрация" тощо.

І все ж малювання, як зазначав М.Самокиш, "обмежувалося

1. ФЧОАН, фонд 1367/386), оп. I, сд.хр. 82. Дело Нежинской гимназии.

копіюванням оригіналів" у картинній галереї (зокрема пейзажів Калама і голівок Жульсна), а не малюванням з натури. Творчість великих майстрів захоплювала юного художника, йому хотілося малювати якомога більше. Для цього потрібні були фарби, яких не мав М.Самокиш. На допомогу йому прийшов вихователь гімназії Павло Іванович Борисов, який замовив їх у Москві. Більше того, після смерті матері, а також переходу батька в 1875 р. до Батуринської поштової контори П.Т.Борисов забрав Миколу до себе, допоміг хлопцю перебороти труднощі, платив по 10 карбованців за його навчання. М.С.Самокиш з великою любов'ю і теплотою говорить у своїх спогадах про свого вихователя "з красивим розумним лицем і добрими ласкавими очима". "П.І.Борисов, - згадував художник, - вставляв мої картини в хороші рамки, і, таким чином, протягом трьох років, які я прожив у нього, всі його кімнати заповнилися моїми творами. Я вийшов із гімназії 18 років, і, звичайно, всі мої помисли були спрямовані до Петербурга, до Академії мистецтв".

Здійснити мрію про навчання в Академії допоміг М.Самокишу брат матері, вчитель із Луцька Яків Дмитрович Сенік, у якого після Ніжиня він деякий час жив. У школі, де працював дячком, була велика бібліотека, передана їй після розгрому польського повстання 1863 р. із єзуїтського колегіуму. Тут була не тільки художня та наукова література, а й книги з мистецтва, альбоми гравюр європейських художників. Вплив всього цього на майбутнього художника був величезний.

Літом 1878 р. М.Самокиш познайомився з студентом Петербурзької Академії мистецтв Рудницьким, який приїхав до батьків на канікули. Ця зустріч сприяла тому, що М.Самокиш зміг підготуватися до екзаменів і в 1879 р. поступити до Петербурзької Академії мистецтв. Його педагогом став художник Б.П. Віллевальде, відомий своїми картинками на батальні сюжети. Через чотири роки М.Самокиш успішно закінчив Академію, склавши художні і теоретичні предмети і одержавши всі встановлені нагороди і відзнаки, а також диплом про здобуття вищої художньої освіти.

За картину "Повернення кавалергардів після блискучої атаки на французів під Аустерлицем" М.Самокиш був нагороджений поїздкою у Париж для удосконалення освіти з батального живопису.

Після повернення з-за кордону М.Самокиш працював у Петербурзі. Написав деякі картини на замовлення військово-історичного музею в Тбілісі.

У 1898 р. за картину "Табуни на водопої" художнику було надане

звання академіка живопису.

Проте М.Самокиша вабить життя в Україні, її побут і історія, і він разом з своїм другом художником С.Васильківським їде на Батьківщину і починає працювати над альбомом "Українська старовина", а потім "Альбомом українського орнаменту".

М.Самокиш подорожує по Україні, не забуває і Ніжину. Сюди він приїздив і під час капікул. Художник бував там, де були коні, кінські заводи, бо військова та мисливська тематика захопила його в цей час повністю. У 90-х роках він написав такі твори, як "Половання на вовка" (1894), "Біловезька Пуця" та інші.

Коли розпочалась російсько-японська війна, М.Самокиш разом з солдатами Ніжинського драгунського полку взяв участь у бойових діях. Безпосереднє спілкування з військовими сприяло створенню правдивих картин, які знайшли своє місце у "Щоденнику художника з війни 1904-1905 років". Повернувшись з фронту, М.Самокиш написав на цю тему серію картин. Особливо глядачів приваблювало своєю силою, скепресією полотно "Ляоян".

У 1910 р. М.Самокиша було обрано професором відділу "батального малярства" Академії мистецтв. Але здоров'я художника погіршувалось, і він переїхав у Крим, де і жив до кінця свого життя. У 20-30-х роках він написав картини переважно на історичну тематику: "Бій під Жовтими Водами" (1930), "Абордаж турецької галери запорожцями" (1930), "Похід запорожців на Крим" (1934), "Бій Максима Кривоноса з Ієремією Вишневецьким" (1934), "Перехід Червоної Армії через Сиваш" (1935), "М.Щорс у бою під Черніговом" (1938) та інші.

Помер М.Самокиш 18 січня 1944 р. у Сімферополі. Його творча, досить специфічна спадщина не має картин, на яких би зображувалась Ніжинщина. І все ж, без тієї малярської школи, яку він пройшов у місті юності, без перших справжніх уроків Р.Цибульського з живопису не могло бути і художника М.Самокиша.

У будиночку, де народився М.Самокиш, відкрито музей "Поштова станція", в якому експонуються матеріали, про розвиток пошти з періоду Київської Русі і до кінця XIX ст. Тут представлені також експонати про життя і творчість М.Самокиша, зокрема, документи про його освіту, окремі речі, фото, спогади учнів і оригінал його картини "Трійка" (1901-1903). Художник Сергій Беседін подарував копію своєї роботи "Портрет М.Самокиша". У художньому відділі Ніжинського краєзнавчого музею демонструються копії картин "Табуни білих риснєтих маток на водопої", "Перехід Червоної Армії через Сиваш".

Аналізуючи мистецьке життя Ніжина XIX ст., слід згадати і тих художників, які тимчасово бували в місті, подорожуючи по Україні чи пересідаючи з одного мастьку до іншого. В Ніжині проїздом бували В.І.Штернберг, І.М.Прянишников, Г.М.Чесгахівський, Л.М.Жемчужников, М.О.Врубель, О.О.Агін, Г.Г.М'ясоєдов, В. Д.Орловський та інші, які відвідували Качанівку Тарновських, або ж їхали в Київ чи інші міста України.

У серпні 1880 р. Ілля Юхимович Рєпін (1844-1930) разом з молодим художником Валентиним Серовим, подорожуючи по Україні, заїхали із Києва до В. В.Тарновського-молодшого в Качанівку, де у відомого українського колекціонера і мецената була зібрана велика колекція матеріалів із життя запорожців. І.Рєпін у цей час працював над картиною "Запорожці пишуть листа турецькому султану" (1880-1893). Побували вони тоді в Хортинці, Запоріжжі, Криму, Одесі, Чигирині та інших місцях. Відвідали й Чернігів, Осняки, де жив чернігівський художник І.Г.Раневський, та інші місця. І.Рєпін зробив багаточисельні ескізи національних типів. На запитання одного із журналістів, чи тяжко було збирати споди для цієї картини, художник відповів: "Так, пелєтко. Наприклад, знадобились дуже типові чумаки в степах Малоросії, - хотів їх написати, ні за що не погодились, ні за гроші, ні даром..." І все ж, мабуть, такі ескізи він зробив, бо серед матеріалів художника знаходимо і досить завершений ескіз "Ніжинські чумаки в дорозі".

Заїхати в Качанівку І.Рєпіну порадив Д.І.Яворницький, який тут бував і дуже цінував зібрання з життя козаків. А з Києва в садибу В.В.Тарновського можна було їхати лише через Ніжин. Як довго були І.Рєпін і В.Серов у нашому місті, важко сьогодні сказати. А ось у Качанівці вони жили півтора місяці (серпень-вересень). І.Рєпін написав тут портрет самого господаря садиби. Пізніше він використав його у своїй картині для фігури козака в папасі за столом. У цей час він намалював у своєму альбомі інших цікавих для нього людей, стару зброю, речі запорожців тощо.

За час перебування художника в Україні в 1880 р. було зроблено величезну кількість ескізів, малюнків-шедеврів. Тільки на Чернігівщині нині виявлено і описано 33 живописні і графічні роботи, хоч їх було значно більше. В Качанівці І.Рєпін почав працювати і над картиною "Вечорниця"¹. "Важко навіть уявити, - писав відомий колек-

1. Белічко Ю. В. Історико-етнографічне значення подорожі І.Ю.Рєпіна на Україну 1880 р. // Нар.творчість та етнографія-1988-№4.-С.28-37.

ціонер І.С.Зільберштейн, - яку кількість етюдів було виконано у зв'язку з його роботою над "Запорожцями..." Але навіть і ті... етюди Рєпіна з кількості, виконаних у Качапівці,... свідчать про те, яку... величезну працю Рєпін поклав на те, щоб освоїтися з духом, характером епохи, знаючи наперед, що переважна частина цих етюдів не увійде до картини, не буде в ній використана". На жаль, вся ця маса малюнків і ескізів ніколи не вивчалась, а там можна було б розпукати і щось із життя козаків Ніжиша. Правда, після смерті художника значна частина його альбомів розійшлась по всьому світу.

Не виключена можливість, що В.В.Тарновський поділився з І.Рєпіним думкою про організацію у 1880 р. виставки картин у Ніжині, гроші від якої мали піти на встановлення в місті перного пам'ятника М.В. Гоголю, спорудити який погодився П.П.Забіла. Про це міг сказати І.Рєпіну і М.М. Ге, в садибі якого на хуторі неподалік від Бахмача побував художник.

У своїх спогадах "Далекое близкое" І.Рєпін називає картини, які він бачив в домі М.Ге. Це портрети Герцена(копія) і Костомарова, Некрасова і Тургенева. В майстерні знаходилися картини "Вестники воскресення" та "Христос в Гефсиманском саду".¹ Що міг дати М.Ге для ніжинської виставки, в якій був зацікавлений і в організації якої брав активну участь, важко нині сказати, бо не зберігся каталог.

Микола Миколайович Ге (1831-1894), відомий російський художник, з 1876 р. оселився на хуторі Іванівському (тепер село Шевченко Бахмацького району Чернігівської області), написав тут багато полотен, серед них "Вихід Христа з учнями у Гефсиманський сад" (1889), "Що є істина?" (1890), "Совість" (1891), "Суд синедріону" (1892), "Голгофа" (1893), "Розп'яття" (1894); портрети М.Костомарова (1878), О.Герцена (1878), Л.Толстого(1884), М.Габаєвої(1886), Н.Петрункевич (1893), "Автопортрет" (1892), декілька картин на українську тематику: "Дівчина-українка. Портрет А.Г.Слюсаренко" (1875), "Старий селянин" (80-ті роки), "Хлопчик-українець" (I-ша пол. 90-х рр.), "Світанок. Хутір Іванівський", "Сутінки. Україна" (обидва етюди в 90-і роки).

М.М.Ге був у дружніх стосунках з П.П.Забілою, з яким навчався разом в Київській гімназії. Саме П.П.Забіла сприяв тому, що М.М.Ге покинув навчання на математичному факультеті Петербурзького університету, і прийшов у Академію мистецтв, присвятивши своє життя живопису. М.М.Ге познайомився з родиною П.П.Забіли і одружився з

1. Рєпін И.Е. Далекое близкое. - М.-Л.: Искусство, 1944. - С.293-297.

його сестрою Ганною Петрівною.

На виставку картин у Ніжині у 1880 р. крім М.М.Ге дали полотна із своїх зібрань Григорій Павлович Галаган та Василь Васильович Тарновський-молодший. Останній до кінця свого життя зберіг пам'ять про перебування М.Гоголя в мастку та любов до його творів. Обидва були почесними членами Комітету по сприянню відкриття пам'ятника в Ніжині. Крім того В.В.Тарновський був піжинським предводителем дворянства.

Виставка робіт М.М.Ге та картин із колекцій Г.П.Галагана і В.В.Тарновського відбулася на початку 1881 р.. Її відвідали представники інтелігенції, студенти та ін. В результаті цього на спорудження пам'ятника М.Гоголю було зібрано 35 крб. 40 коп.¹

Свідком подій, які відбувалися у Ніжині у 80-х роках ХІХ ст., був майбутній відомий вчений-геолог, академік Володимир Васильович Резніченко (1870-1932), ім'я якого пов'язано і з художньою культурою. Він був талановитим художником-сатириком, поетом, перекладачем поетичних творів на українську мову.

Народився В.Резніченко на хуторі Валеггієві Ніжинського повіту Чернігівської губернії. Батько був кріпаком, а пізніше -земським фельдшером, мати походила із козацького роду Валентіїв. Коли хлопець підріс, батьки віддали його в класичну гімназію при Ніжинському Історико-філологічному інституті кн. Безбородька.

Після закінчення гімназії В.Резніченко у 1891 році поступив до Харківського університету на природниче відділення фізико-математичного факультету, де включився у революційний рух і став членом "Союзуного совета объединенных нелегальных студенческих организаций Харькова". Завершивши навчання в університеті, він працював як вільнонайманий у відділі земельних покращень Міністерства земледення і землеустрою, виїжджаючи часто у відрядження на геоботанічні та гідрогеологічні, геологічні та географічні дослідження, де одночасно вивчав і життя народу, відображаючи його на своїх малюнках та в художніх творах. У 1901-1902 рр. служив статистом у Херсонському повітовому земстві. Тут познайомився з херсонськими іскрівцями. Через них він надіслав за кордон в газету "Искра" свої політичні карикатури. Секретар редакції Н.К.Крупська писала херсонським іскрівцям: "Карикатури отримали. Велике, велике спасибі! Намальовано напрочуд талановито... Над-

1. 4 сентября 1881 года в Нежине: Открытие памятника Н. В. Гоголю. -Киев, 1882.-С.25-27.

силайте ще".

В "Искре" та додатку до газети були опубліковані карикатури В.Резніченка "Єднання всеросійського самодержавця з жандармами", "Гей, не дивуйтеся, добрії люди, що на Україні повстало...", "Сердечное попечение обучающейся молодежи".

З 1903 р. В.Резніченко проживав у Кисві, був пов'язаний з демократичними колами української інтелігенції, брав участь у підпільній революційній роботі, продовжував виїжджати на Алтай у наукові експедиції.

Як художник В.Резніченко розкрився під час революції 1905-1907 років, коли ілюстрував додаток до "Киевской газеты", а після її заборони співробітничав у газеті "Киевский вестник". Гострі сатиричні малюнки художника, які він підписував іменем Валентій, добре сприймалися читачами.

В історію живопису В.Резніченко - Валентій увійшов і як один із яскравих карикатуристів журналу "Шершень", який проіснував всього півроку. За цей час вийшло 26 номерів журналу. Це було перше і єдине в роки революції українське справжнє демократичне видання. Тут працювали й інші талановиті українські художники.

У своєму дисертаційному дослідженні Ф.М.Блюміна зазначає: "Праця в "Шершені" вимагала від художника не тільки громадської сміливості, а й великої напруги сил. Виступаючи майже у кожному номері Валентій відгукувався на найактуальніші, найпекельніші питання громадського життя охопленої революцією країни. За майстерністю виконання його карикатури не поступалися творам кращих художників "Шершня". Що ж торкається політичної гостроти, то і в цьому він стояв на рівні вищих досягнень журналу".¹

Карикатури В.Резніченко-Валентія були присвячені розгулу чорносотенців, виборам до Державної думи, звирячій розправі царату проти революціонерів ("Весна..."), гнітючому стану селянства ("После отмены крепостного права"), антинародній політиці буржуазних партій ("На базаре "прогрессивных" партий"), насаджуванню молоді реакційних, чорносотенних поглядів ("Кое-что из педагогики", "Кое-что из киевской педагогики", "Потемное дело"), пропаганді ідеї "класового миру" ("Мечты и действительность", "Обнимите, братья мои, самого старшего брата...").

В.Резніченко-Валентій, як і інші художники "Шершня", зверта-

1. Блюмина Ф.М., В.В.Резниченко (Валентий) -художник и поэт. Автореферат канд. дис.-Л.,1969.-С.16.

лися до тематики творів Т.Шевченка ("Слава!", "Обніміте, братья мои...", малюнки-він'єтки).

Під час чорної реакції Валентій надрукував шість (і підготував ще п'ять) своїх карикатур у єдину газету "Рада", яка виходила у цей час українською мовою ("Справа пам'ятника Шевченка і курські землі" (1906), "Шевченківське свято наближається", "Біля пам'ятника Т.Шевченка" (1911), які були пов'язані з заборонаю царським урядом святкування ювілею Т.Шевченка і спорудженням йому пам'ятника у Кисві. Художник виступав на захист українського народу, його культури ("Грядкова культура Демчипського і К°", "Із байок Глібова"), а також інших народів царської Росії ("Крокодилячі сльози справді-російські, вшех-польські і пан-німецькі", "Націоналістична "Калка"" та інші). Однією із характерних рис Валентія-художника-сатирика була портретність його карикатур, використання алегорій, метафор, символіки. Разом з реалістичними прийомами вони робили карикатури та сатиричні малюнки у поєднанні з підписами В.Резніченка-Валентія особливо виразними і гострими.

З Ніжином пов'язане життя визначного латиського живописця-пейзажиста, академіка Юлія Яновича Феддерса (7 (19). VI. 1838 - 19. I (1. II) 1909).

Доля цього відомого художника склалася так, що він приїхав у наше місто, де навчався його син Георгій. Ніжинський Історико-філологічний інститут кн. Безбородька, який мав великі наукові традиції, приваблював молодь.

Феддерси, переїхавши 10 вересня 1905 р. з Белгорода в Ніжин, поселились спочатку на Грецькій вулиці, а потім на площі ім.М.Гоголя, де нині знаходиться санстанція. Ніхто, звичайно, не знав, що в місті жив відомий художник-академік. Юлій Янович цікавився життям інституту, з хвилюванням переживав, коли студенти почали проводити революційні мітинги і коли над ними хотіли здійснити розправу чорносотенці.

"Отец в Нежине как-то быстро сдал, - згадував Георгій Феддерс.- Как я ни приду, он сидит за столом в теплой блузе, с накинутым на плечи пледом, курит свой купнаревский табак и читает "Петербургскую газету" или перелистывает журнал "Ниву". Никто теперь не пишет о Юлии Феддерсе, нет рецензий..."¹

А художник мав велику спадщину, вніс значний внесок у розвиток

1. Феддерс Г. Течет река Персе... :Книга о моем отце. - Рига:Линесма, 1969.- С. 176.

живопису не тільки Латвії, а й Росії. Високу оцінку здобули його картини: "Річка Донець біля Святих гір", "Поблизу Святогорського монастиря" (1882), "Долина річки Гауї" (1891), "Дніпровський поріг" (1892), "Вугільні ями" (1897), "Після бурі", "Крейдяні береги", "Будинок у лісі", "Літній пейзаж", "В парку Сігулди", "Руїни в Павловському парку" та інші. Художник бував в Україні, тому серед його картин є і такі, що пов'язані з українською тематикою. Зокрема це роботи "Дніпровський поріг", "Поблизу Святогорського монастиря", "Святі гори поблизу Харкова" та інші. Остання картина у 1881 р. експонувалася на Академічній виставці у Петербурзі. У листі до П.М.Третьякова І.Ю.Рєпін писав про неї: "Був я на Академічній виставці. Там є відмінні етюди, особливо один Феддерса "Святі гори поблизу Харкова" Нині ця робота художника знаходиться в фондах Третьяковської галереї.

У 1893 р. Ю.Феддерс побував у своїх рідних у селі Погари, тоді Чернігівської губернії. Тут він написав картину "Вид у Чернігівській губернії", на якій зобразив покаліченого блискавкою дуба-велетня на фоні широкого поля жита, яке перетинає старий чумацький шлях. У художньому музеї Латвії у Ризі вона експонується під назвою "Вечірнє поле у Чернігівській губернії". З Чернігівщиною пов'язана і друга його картина "У Лісної дачі Мусіна-Пушкіна у Чернігівській губернії", яка була показана на виставці у 1911р. уже після смерті художника.

Поселившись у Ніжині, Ю.Феддерс майже вже не писав. І не тому що він не знаходив у місті цікавих куточків, які б йому хотілося замалювати, а тому, що хвороба прогресувала. Складним було і життя художника в місті, позбавленого прибутків. Все це сприяло утворенню думки про те, що в спадщині художника нічого немає, пов'язаного з Ніжином. Про це стверджує і його син Георгій. І все ж не вірилось у це. Прожить у місті майже чотири роки і не взяти в руки етюдник - це неймовірно. Жила якась надія, і вона підтвердилася у квітні 1996 року, коли нам подзвонили додому, що жителька міста О.М.Грінфельд продає картину Ю.Феддерса. Після недовгих переговорів робота художника була придбана нами на кошти деканату історико-філологічного факультету з дозволу ректора інституту для картинної галереї. Картина Ю.Феддерса - це пейзажний етюд одного із куточків графського парку. На передньому плані зображені два дуби (один з них росте на цьому місці і нині), справа - молоді деревця, зліва - озеро, а вдалині - місточок. Майже без змін зберігся цей куточок до нашого часу. На картині- автограф художника: "Ю.Феддерс,

1906".

У зв'язку з знахідкою¹ виникають питання, а як ця картина попала у сім'ю Грінфельдів, з ким був знайомий Ю.Я.Феддерс у Ніжині та інші. На них ще можна буде відповісти.

Улітку 1907 та 1908 рр. Ю.Я.Феддерс разом з дружиною Ольгою Василівною та сином Георгієм їздили із Ніжина у Латвію, де художник працював над етюдами, займався організацією своєї виставки. 85 робіт були показані землякам у серпні-вересні 1908 р. у Ризькому міському художньому музеї.

У зв'язку з хворобою художника та скрутним матеріальним станом деякі картини були продані. З приводу цього з Ніжина в Ригу було направлено декілька листів. Дружина художника Ольга Василівна та їх син Георгій просили директора Ризького міського художнього музею Вільгельма Неймана надіслати за картини гроші. Ось один із листів:

"Милостивый Государь Господин Директор!

Так как мой папа настолько болен желтухой с осложнениями, что не может встать, то он поручил мне просить Вас выслать в Нежин вырученные за продажу картин деньги в скорейшем времени, а также сообщить, что Вы думаете предпринять в дальнейшем относительно продажи его картин.

Примите уверения в совершенном почтении Вашего слуги.

Георгий Феддерс. Нежин. 4. I. 1909".

Сім'ю Феддерсів турбував не тільки фінансовий бік справи, а й подальша доля робіт художника. В Ніжині в січневі дні 1909р., коли Юлій Янович знаходився в тяжкому стані, йшла розмова про те, які саме картини слід зберегти для потомків у музеї. У листі від 15 січня 1909р. Георгій від імені батька назвав номери картин, які не можна було продавати. Юлій Янович Феддерс тремтячою рукою дэписав: "Настоящим доверяю моему сыну Георгу получение денег с картин. С сердечным приветом Юлиус Феддерс". Це були останні письмові слова художника. Мабуть дирекція музею не поспішала з відповіддю, і тоді Ольга Василівна Феддерс знову 28 січня 1909р. уже після смерті художника звернулася до вказаного адресата з проханням виконати волю небіжчика.

Після поїздки у 1908 році до Латвії Ю.Феддерс тяжко захворів. На вокзалі в Ніжині викликали санітарну карету, в якій його привезли додому. Запросили відомого ніжинського лікаря Галицького, який

1. У вересні 1996 р. для інститутської картинної галереї нами також була куплена у жителями міста картина Карела Ванена "Лірник. 1916".

встановив діагноз і сприяв тому, щоб Юлію Яновичу зробили операцію в Києві. Але це не допомогло, і художник 19 січня 1909 року "помер в злиднях, забутий всіма, крім найближчих людей".

"Смерть мого отца, - згадував Г.Феддерс, -осталась незамеченой обывателями захолустного Нежина. Мало кто из местных жителей знал, что в их городе скончался замечательный мастер изобразительного искусства, один из основоположников латышской живописи, художник, чье имя станет в один ряд с именами крупных латышских и русских художников второй половины XIX и начала XX века...

Но студенческая молодежь Нежина оказалась отзывчивее. Особенно мои друзья-студенты. Третий курс словесного отделения... явился на похороны Юлия Феддерса почти в полном составе. Студенты вынесли гроб на заснеженную тихую улицу, несли его на руках целый квартал и лишь потом поставили на катафалк. Мои однокурсники Ася Высоцкий, Толя Порохов, Женя Крутиков и Коля Турчановский шли впереди с двумя скромными венками и орденами покойного на атласных подушечках".

Ю.Я.Феддерса поховали на Богословському кладовищі. 6 липня 1984р. у зв'язку з його ліквідацією відбулося перезахоронення художника. У цей пам'ятний день були представники від Латвії: заступник міністра культури ЛРСР І. В. Батрагс та секретар правління Спільки художників Латвії, заслужений діяч мистецтв-республіки Я. В. Пігозінс. Поховали Ю.Я.Феддерса на центральному кладовищі поруч з професором В.І.Резановим.

Нині тут височить старий пам'ятник, поставлений ще дружиною та дітьми¹, у вигляді стовбура дерева з чорного граніту із зрізаними гілками. На ньому напис: "Юлій Івановичъ Феддерсъ профессоръ живописи. Род. 7 июня 1838 - сконч. 19 янв. 1909".

Влітку 1992 р. ніжинський умілець І.І.Мішуровський зробив оригінальну легку ажурну огорожу, яка добре вписується в оточуючу місцевість.

На будинку, де у свій час жив художник, встановлена меморіальна дошка (нині приміщення санстанції на пл. Гоголя).

У серпні-вересні 1985р. в Ніжині відбулася виставка творів Ю.Я.Феддерса² з фондів художнього музею Латвії (Рига). Тут було

1. У Ю.Я.Феддерса крім сина Георгія були ще дві доньки. Ірма жила у Белгороді, а Мері - Катеринославі.

2. Плашевська О.В. Світломузика пейзажів Ю.Феддерса// Під прапором Леніна- 1985-13 вересня, №147.

представлено 17 картин та етюдів, а також портрет Ю.Я.Феддерса роботи відомого латиського художника Яна Розенталя (1866 - 1916), який був створений ним у Петербурзі в кінці XIX ст. до 60-річчя від дня народження академіка.

З Ніжином майже до своєї смерті підтримував зв'язки син Ю.Я.Феддерса Георгій Юлійович, який у кінці свого життя зайнявся популяризацією творчості батька, написав дві книги: "Незабутні. Оповідання та спогади" (Рига: Ліссма, 1963) та "Тече річка Персе. Книга про мого батька" (Рига: Ліссма, 1969). Остання зберігається в інститутському музеї рідкісної книги ім. Г.П.Васильківського з автографом: "Приношу в дар библиотеке Нежинского педагогического института им. Н.В.Гоголя эту книгу, которой увековечиваю память моего дорогого отца, академика живописи Юлия Феддерса. 13-я глава книги - это скорбные, грустные страницы о последних годах его жизни, болезни и смерти в тогдашнем (т.е. начала нашего века) Нежине. Георг Феддерс. Рига. 29 декабря 1969".

До речі, з красзнавцем доцентом Г.П.Васильківським та зав. музеєм інституту доцентом А.М. Гулак Г.Ю.Феддерс переписувався, надіслав свої спогади про навчання в Історико-філологічному інституті та про культурне життя Ніжина початку XX ст., у якому він брав активну участь.

Щоб хоч якось представити ніжинним творчість відомого митця, в художньому відділі красзнавчого музею виставлялись чотири репродукції картин Юлія Феддерса ("Після бурі", "Рибальче гніздо", "Залишки млина", "Сільське кладовище"). Ці роботи розкривають і поетичний світ рідного художнику латиського краю, і його роздуми про сучасне і вічне.

Чималий внесок у пошуки та популяризацію художньої спадщини Ю.Я.Феддерса вніс красзнавець Е.Л.Зільберман.¹

У Ніжині бував і відомий російський художник Мстислав Валеріанович Добужинський (1875-1957). У 1912 р. митець вирушив на Україну, щоб познайомитись з цим невідомим для нього краєм, помалювати в провінційних містах та дворянських садибах. З Києва він приїхав у Чернігів, куди листом запросив свого учня, художника Нарбуга, який у цей час знаходився в рідній Нарбутівці Сумської губернії. Разом вони обходили місто. "Я всегда с радостью вспоминаю проведенное с ним в путешествии время, хотя он был как-то озабочен и немного грустен (потом это объяснилось). В Чернигове он познакомил меня с некоторыми своими друзьями, мы вместе исходили весь город.

1. Див.:Зільберман Е.Л. Маловідомі сторінки життя Феддерсів: Пошуки та розвідки// Література та культура Полісся. Вип.6.-Ніжин,1995.-С.160-174.

То тут, то там он советовал зарисовать какую-нибудь церковь, при всем восхищении курьезами провинциальной и старой архитектуры он сам почти не рисовал. Помню, он показывал зарисованный им какой-то забавный фонарь и подъезд".¹ У Київському музеї російського мистецтва склепонується картина М.В. Добужинського "Вулиця в Чернігові".

На пароплаві художники здійснили пам'ятну подорож з Чернігова до Києва, а звідти поїхали поїздом у Ніжин. "Помніться, был проливной дождь и было много смеха, когда мы тряслись на пролетке, одолевая бесконечных размеров во всю площадь лужу". В Ніжині М.В. Добужинський зробив декілька малюнків, серед них "Площа в Ніжині". Цей малюнок був надрукований у журналі "Нива" (1913, №17). На ньому зображено один із будинків базарної площі, а в перспективі Успенська церква та дзвіниця. На передньому плані розкисла після дощу широка дорога з фонарем та торговельним знаком.

Як вказує Г.І. Чугунов, автор найновішої монографії про М.В. Добужинського,² ніжинські акварелі включені в 1-й каталог творів художника і знаходяться: три - у приватному зібранні у Римі, одна - у зібранні Г.А. Кука в С.-Петербурзі.

На жаль, нема ніяких відомостей про те, чи малював Георгій Іванович Нарбут (1886-1920) у Ніжині і що залишилось від нашого міста в творчій біографії відомого художника-графіка, який жив у Батурині, Новгород-Сіверському, Чернігові, Києві.

Художнє життя Ніжина у ХІХ та на початку ХХ століття визначалося не тільки тим, що тут жили, працювали та бували видатні діячі образотворчого мистецтва, існувала картинна галерея в інституті, а й тим, що в місті, починаючи з 1820 і до 1917 року, існувала школа, в якій постійно викладалось малювання випускниками Петербурзької Академії мистецтв. Це давало можливість вивити тих учнів, у яких був нахил до живопису, сприяти подальшому їх зросту. В той час цим могли похвалитися лише великі міста. Саме цим пояснюється поява в художньому житті країни ніжинців.

1. Добужинський М.В. Воспоминания.- М.:Наука, 1987.-С.293. Серия: Литературные памятники.

2. Чугунов Г.И. Метислав Валерьянович Добужинский.- Л.:Художник РСФСР, 1984.- С.249.

ХУДОЖНИКИ-НІЖИНЦІ І ЇХ ТВОРЧА СПАДЩИНА

Ніжин може пишатися тим, що з його середовища в мистецтво пішло чимало талановитої молоді. У місті вони народилися, тут пройшло їх дитинство, юність, тут вперше вони відчули особливий запах фарб і потягнулись до образотворчого мистецтва. Крім М.Самокиша, з Ніжином пов'язана життєва доля відомих художників О.Третякова, О.Якимченка, М.Бубликова, Н.Гіппіус, Т.Гіппіус, К.Піскорського, Є.Піскорської, І.Беклемішевої, В.Андрущенко, В.Доброліжа та інших.

На жаль, доля деяких художників до цього часу мало з'ясована. Це стосується, зокрема Олександра Івановича Третякова (1894-1936).¹ Відомо, що в молоді роки він працював в театрах разом з М.Заньковецькою під прізвиськом Сосницький. Збереглася афіша за 1914 рік про постановку М.Заньковецькою вистави "Суста", в якій роль багатого козака, хлібороба Терешка Сурми зіграв О.І.Третяков (саме так вказано на цій афіші). У 1920 році емігрував з Миколаєва за кордон. Навчався в Краківській академії мистецтв, а в 1927 р. приїхав у Париж, там він і помер. Пані Марі Луїза Госсе у 1945 році прислала декілька листів матері Олександра Єлизаветі Третяковій у Ніжин (вул. Чернігівська, 27(45)). У одному із них вона сповіщала: "Я хотіла Вам сказати, що могила Саши ціла і непошкоджена і перебуває в доброму стані. Я ходжу до неї щотижня. На могилу я повісила вінок з білих порцелянових роз, а влітку я саджаю квіти біля склепу.

У мене зберігаються картини, що належали йому, його ірбка, крісло і інші меблі, також його американське ліжко. Якщо Ви приїдете в Париж, все це знайдете у мене - все у Вашому розпорядженні... Будьте спокійні за могилу Саши: я купила її на 30 років і спробую продовжити цей срок, якщо зможу. Чи одержали Ви фото Саши в 1940 році. Захисники Парижа поховані разом з ним, і французький прапор майорить у тому місці... Бульвар Брюн, 143. Париж XIV - Сена (департамент). Франція".²

Лист пані Марі Луїзи Госсе, малюнок, на якому зображена

1. У біографічному довіднику "Мистецтво України" (К., 1997, с. 590) вказано: "Третяків-Сосницький Олександр. 1894, Чернігів -1936, ймовірно, Париж".

2. Архів. Ніжин. краєзнавчий музей.

господиня квартири, де жив О.Третяков, дві фотографії: одна з картини Олександра Третякова "Натура дівчини Жиранонше", інша - "Vizza Vona". Скупі свідчення говорять, що художник працював у реалістичних традиціях і залишив твори різних жанрів: портрети, жанрові композиції та красвиди Бретані та Нормандії.

У Ніжині народився Олександр Георгієвич Якимченко. (1878-1929). Про проживання художника у нашому місті архівні документи дають лише окремі скупі свідчення. Батько, Георгій Іванович, належав до ніжинських міщан, але, втративши зір, він переїхав до Москви. Мати, за переказами, була французькою-гувернанткою, а тому Олександр Якимченко добре знав французьку мову, яка знадобилась йому під час навчання в Строгановському училищі, яке він закінчив у 1900 р. Важко сказати, коли виїхав художник з Ніжина, бо в архіві зберігається документ, який стосується "присуду товариства міщан м.Ніжина про виключення О.Г.Якимченка з Ніжинського міщанства у 1905 році" ¹

Перебування після закінчення училища в Парижі, навчання в художників Жирандо і Пріне, участь після повернення в Росію у виставці членів об'єднання "Мир искусств" О.Бенуа та М. Добужинського, спілкування з ними - все це впливало на подальшу долю художника.

З 1904 року О.Якимченко співробітничав у журналі "Весы". Він повністю оформив сьомий номер щомісячника. Журнальні малюнки, графіка, гравюри не рівнозначні, бо йшов пошук, йшло становлення О.Якимченка як художника. Проф. М.Ф.Кисельов пов'язує цей етап творчості митця з московським модерном. Про це свідчать і його роботи, виставлені у 1907 році разом з художниками товариства імені Леонардо да Вінчі. Критика відмічала, що в них відчувається вплив В.Е. Борисова-Мусатова.²

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. О.Г.Якимченко розписував агітвагони, писав плакати, створював графічні роботи. У 20-ті роки художник пов'язав своє життя з Держзнаком. У 1923 році він брав участь у створенні Герба СРСР.

"Реаліст, який володіє орнаментальним даром і відчуттям свого

1. Цит. за ст.:П.Оніщенко.Олександр Якимченко:Повернення в Ніжин// Вісті-1995.-20 січня-№2(3) - С.5; П.Оніщенко.Повернення в Ніжин// "Культура і життя"-1995- 27 вересня.

2. Кисельов М.Ф. Возвращение художника (А. Г.Якимченко) //Искусство: -1990 -№ 4 -С. 22-27.

технічного прийому, майстер, який перейшов до нових тем повсякденності особливо звичної праці по відбудові народного господарства, О.Г.Якимченко заслужив нашу пам'ять". Так писав критик О.Сидоров у "Каталозі посмертної виставки гравіор і малюнків Олександра Георгійовича Якимченка" у 1929 році. Багато робіт митця зберігається в Центральному архіві літератури і мистецтва в Москві. Серед них гравіюри на дереві, офорти, мініатюри.

У 1991 році дочка художника Людмила Олександрівна Якимченко передала в Ніжинський краєзнавчий музей 75 робіт свого батька. 60 робіт експонується в художньому відділі в спеціальному залі ("Монографічний комплекс О.Г.Якимченка"). Серед них "Бретонський хлопчик" (1919), написаний кольоровим олівцем (пізніше він малює його і фарбами), ліричний пейзаж "Церква Іоана-Воїна на Якиманці" (поч.20-х р., тут часто бував художник, тут же охрестив і свою дочку), "На околиці Петрограда" (1920), "На березі затоки" (1910), серія ліногравіур "Місто" (20-ті рр.), акварельний портрет дружини художника тощо.

Технікою і спрямуванням художник близький до групи митців "Мир искусств", куди входили М.Добужинський, О.Бенуа, О.Серов та інші.

У Ніжині народився і художник Микола Євлампійович Бубликов (5(17) XII.1871- 9.II.1942).¹ Сім'я переселилась до Петербургу і проживала на Василівському острові неподалік від Неві. Микола Бубликов часто спостерігав за кораблями, що проходили по річці, човнами та яхтами, які снували в різні кінці. Уже в гімназії у хлопця виявились здібності до малювання. Проте його тягло до точних наук, а тому він готував себе до вступу в Технологічний інститут. Проте його товариш по гімназії П.Венич, син відомого живописця К.К.Венича, переконав М.Бубликова поступати разом з ним в Академію мистецтв.

У 1888 р. Микола Бубликов став вільнослушачем живописного відділення. Помітним був його поступальний процес у малюванні. За роботи, написані маслом, він одержав у 1892 р. малу, а в 1893 р. велику срібні медалі.

У 1895 р. М.Бубликов навчався в пейзажному класі І.І.Шишкіна. Хоча спілкування з відомим пейзажистом було короткочасним, бо

1. Бубликов Н.Е. //БСЭ.Изд.2-е.Т.6.-С.- ;Художественные сокровища России. Т.І. -С.26; Искусство -1938- №4; Рылов А.А. Воспоминания. - Л.:Искусство, 1940; Огонек - 1951 - № 31; Морской сборник. - 1978 - № 12.

через деякий час І.І.Шинкіїн пішов із Академії, воно було плідним. Продовжив навчання М. Бубликов у А.Куїнджі, який намагався виявити у своїх учнів індивідуальні риси і зберегти їх. У М. Бубликова він помітив інтерес до морської теми і підтримував його.

У 1896 р., закінчуючи Академію мистецтв, молодий художник представив на захист картину "Морський берег", за яку одержав диплом і звання художника з правом викладання малюнку в навчальних закладах.

Починаючи з 1897 р., М.Бубликов постійно брав участь у весняних виставках Академії мистецтв, а також Товариства ім. А.І. Куїнджі. У 1901 р. картина художника "Буря" була подана на XIII Міжнародну виставку в Москві. Картини "Шторм" (1903) і "Весна" (1912) придбав музей академії.

М.Бубликов дуже любив пейзажі Фінської затоки і суворого Балтійського моря, свою "подругу" з юнацьких років - яхту, яку подавав йому батько.

У період з 1907 по 1917 роки М.Бубликов продовжував стояти на позиціях реалізму. Влітку художник проводив багато часу біля моря, виходив на яхті "Міф", яку сам змайстрував, а потім писав картини по пам'яті, які носили децю камерний, інтимний характер.

Весною 1918 р. на виставці в Академії мистецтв М.Бубликов показав шість пейзажних робіт. У цей період він використовував полотна старих, непотрібних картин і епохів, а для фарб використовував гас, від чого деякі картини потемніли.

Починаючи з 1928 р., М.Бубликов демонстрував на виставці товариства ім. А.Куїнджі не тільки картини, пов'язані з зображенням моря, а й полотна, що оспівували красу північної природи, привабливість її лісів і озер: "Прояснення", "Шквал", "Обміліло", "Весна", "Дубрава" та інші.

М.Бубликов був одним із перших художників, який підняв тему бойової діяльності Радянського Флоту. На виставці "15 лет РККА" демонструвалась його картина "Лінкорн "Паризька комуна" в Біскайській затоці", на якій відтворив момент плавання радянських кораблів навколо Європи в 1929 р. На виставці "20 лет РККА" була показана картина "Кільватерна колона". У 1940 р. художник створив полотно "Маневри Червонопрапорного Балтійського флоту".

В 30-ті роки М.Бубликов написав також картини, присвячені громадянській війні: "Бій есмінця "Гавриїла" з 4 англійськими есмінцями в Копорській затоці 18 травня 1919 р.", "Лінкорн "Андрій Первозванний" і "Петропавловськ" ведуть вогонь по бунтівному форту

"Красная Горка" 15 червня 1919 р." (1932), "Відбиття атаки англійських торпедних катерів есмінцем "Гавриїлом" на Крошпгтадському рейді 18 серпня 1919 р." (1933), "Затоплення радянськими есмінцями "Азард" і "Гавриїл" англійського п/ч "Л-55" в Копорській затоці 4 червня 1919 р." (1939), "Захоплення есмінцем "Карл Лібкнехт" білогвардійського пароплава "Лейла" в Каспійському морі 5 травня 1919 р. (1940), "Загибель англійського крейсера "Кассандра" на мінах у Балтійському морі 5 грудня 1918 р." (1940).

Цікавила художника і тема водного спорту. Вона знайшла відображення в картинах "Перегони яхт", "Яхти "Учеба" і "Практика".

У 1938 р. на замовлення музею Арктики М. Бубликов написав трьохметрову картишу "Криголам" Красин" проводить караван суден в Арктиці". До цього періоду відносяться полотна "Дев'ятий вал", "Морський пейзаж".

Під час перебування художника в Криму він написав картини "Осінь в Криму" (1936), "Кримський берег" (1939), "Чорне море" (1939) та інші.

Життя Миколи Євlampійовича Бубликова трагічно обірвалось 9 лютого 1942 р. Він помер на станції Пелла Ленінградської області, опинившись на окупованій фашистами території. Останньою його картиною було полотно "Ліс", яку він написав за декілька днів до смерті.

Значна частина робіт М. Бубликова зберігається в Центральному військово-морському музеї.

У Ніжині в другій половині 70-х років XIX ст. жила родина відомої російської письменниці Зінаїди Миколаївни Гіппіус (1869-1945). Але мало хто знає, що крім неї в сім'ї було ще дві сестри, Тетяна і Наталя, які пізніше стали відомими художниками.

Їх батько, Микола Романович Гіппіус (- 1881), був юристом з Москви. Після закінчення Московського університету він працював товарищем прокурора в Тулі. Це був талановитий і відповідальний працівник, а тому його, тридцятирічного, призначили товарищем обер-прокурора Сенату. У своїх спогадах Зінаїда Гіппіус писала, що до Петербурга вони переїхали з Харкова, але туберкульоз батька не дозволив йому довго залишатися в столиці, і сім'я змушена була переселитися на південь. Миколу Романовича призначили головою окружного суду в Ніжині. За короткий час він зблизився з багатьма ніжинцями, зокрема з професорами інституту, яких запрошував навчати своїх дітей. Він гордився тим, що працював у Ніжині, де колись навчався М. Гоголь, якого дуже любив. І коли в 1880 р. почали збирати

гроші, щоб у місті відкрити перший пам'ятник М.Гоголю, М.Гіппіус організував вистави і зароблені гроші передав оргкомітету. Пізніше З.Гіппіус згадувала: "Гоголя я уже знала, -отець был его поклонником и даже устроил два любительских спектакля (играли его сослуживцы), чтобы в городском сквере этого городишки был поставлен бюст Гоголю. Он и был поставлен. Театра там, конечно, не было, играли в зале Гоголевского института, а репетиции все происходили у нас".¹

На жаль, у 1881 р. М.Р. Гіппіус помер. Його поховали в Москві. Через деякий час переїхала туди і вся сім'я, дружина, її незаміжня сестра, бабуся і чотири сестрички.

В історію художньої культури зробила певний внесок Наталія Миколаївна Гіппіус, яка народилася в нашому місті 13(25) листопада 1880 р. У 1903 р. вона поступила в Петербурзьку Академію мистецтв у клас скульптури, її педагогом був В.О.Беклемішев, який у своїй творчості поєднував пізні академічні традиції з реалізмом передвижників. У 1912 р. Н.М.Гіппіус за статую "Товій" одержала звання художника. Як під час навчання, так і пізніше брала участь у різних виставках в Росії і за кордоном. У 1907 р. на виставці "Сучасні течії в мистецтві", організованій Академією мистецтв, Н.М.Гіппіус демонструвала статую "Орел", у 1908р. - "Морозко", у 1913 р.- "Група", у 1915 р.-"Портрет дівчинки", у 1916 р. - "Звір, що помирас", "Циганча" та ін. Відомі її роботи "Портрет В.А.Караулова" (ДРМ, бронза, 1911), "Юнак на скелі" (Музей мистецтв Узбекистану, дерево) та інші. Померла Н.М. Гіппіус у 1963 р.²

Разом з батьками проживала у Ніжині і Тетяна Миколаївна Гіппіус (1877-1957), яка теж була художницею. Навчалася вона в Академії мистецтв з 1901р. у Ф.А.Рубо. 2 листопада 1910 р. за картину "Садко-гусляр" одержала звання художника. Починаючи з 1905р. брала участь у виставках, які влаштовувала Академія мистецтв та різні товариства. Т.Гіппіус була художником символічної орієнтації, захоплювалась міфологією. Вона знаходилась під впливом релігійно-філософських настанов своєї сестри Зінаїди та її чоловіка Д.Мережковського.

З дореволюційних робіт відомі її портрети О.Блока (1906), пана К. (1908), Ірини С. (1913), дівчинки (1916), картини "Заборонені трави" (поч.1910-х рр.) та ін.

Під час революції відмовилась емігрувати за кордон, як це

1. Гиппиус З. Живые лица: Воспоминания. - Тб.,1991. - С. 166.

2. Кондаков у кн."Юбилейный справочник имп.АХ.ч.2, с.250" вказує дату смерті: "Після 1941р. в Новгороді".

зробила її сестра Зінаїда, і залипилась в Росії.

Т.Гіппіус проілюструвала декілька книжок для дітей: збірник вірнів "Елка" (СПб.1907), "Колокольчик" А.М.Калмикової (Пг., 1918; Л., 1924) та ін.

З 1898 по 1906 рік професором Ніжинського Історико-філологічного інституту працював відомий історик Володимир Костянтинович Піскорський. Приїхав він сюди з сім'єю з Києва. У нього був син Костянтин, у майбутньому відомий художник.

У Ніжині Костянтин Володимирович Піскорський (10.V.1892-. 9.III 1922) навчався в класичній гімназії при інституті.

У зв'язку з участю Володимира Костянтиновича в революційних подіях 1905 р. і переслідуванням сім'ї Піскорських чорносотенцями професор змушений був переїхати у 1906 р.в Київ, а потім у Казань. Тут Костянтин Піскорський поступив в університет. Після трагічної смерті батька у 1910 р. він продовжив навчання в Київському університеті. У студентські роки у нього зростає інтерес до живопису. У Києві його вчителем з художньої майстерності був у 1919 р. Г.Нарбут. Працював він в жанрі акварелі. У 1915-1921 роках Костянтин Піскорський написав картини: "Букет змій", "Захід сонця", "Скорбота", "Пекло", "Човен-Всеслав", "За гранню", "На Десні", "Літо", серію "Світи", "Пливе човен, води повен", "Катерина" (за Т.Шевченком), "Ліс", "Лісова пожежа" та інші.¹ 30-річним К.Піскорський пішов із життя, не розкривши свій талант художника в повній мірі.

У Ніжині народилася Єлизавета Володимирівна Піскорська (6. X. 1903- 5.X.1976), художник-графік, педагог. У 1930 р. вона закінчила Київський художній інститут, навчалась у Ф.Кричевського, В.Меллера, М. Бойчука, С.Налепинської-Бойчук. Серед її робіт 20-х років назвемо: "На пасовищі", "Ескіз килима", "Форзац" та інші.

З Ніжином пов'язана доля заслуженого діяча мистецтва України живописця Ірини Михайлівни Беклемішевої (7(20)IV.1903-18.III. 1988).

У 1900 році на службу начальника будівничої дільниці Московсько-Києво-Воронезької дороги в Ніжині був призначений після закінчення Петербурзької Академії мистецтв молодий архітектор Михайло Олександрович Беклемішев. Його дружина також була випускницею академії. У них у Ніжині народилася дочка Ірина.

1. Рубан В. Костянтин Піскорський//Образотворче мистецтво-1971 -№4; Вона ж. Забытые имена. Рассказы об украинских художниках XIX — начала XX в. -К.: Наукова думка, 1990. -С. 153-205.

До брата в Ніжині декілька разів приїжджав Володимир Олександрович Беклемішев, старший брат, відомий скульптор, автор знаменитої скульптури "Сільська любов" (1897), портретів П.Чайковського (1897), Т.Шевченка (1899), пам'ятника О.Грибосдову в Тегерані (1904) тощо. У цей час він був уже ректором Вищого художнього училища при Петербурзькій Академії мистецтв (1901-1911). До речі, Володимир Олександрович міг зустрічатися в Ніжині з професором Історико-філологічного інституту І.Г.Турцевичем, з яким познайомився у Римі ще у 1889 р. і подарував йому фото, яке зберігається в архіві краєзнавчого музею з написом: "Дорогому И.Турцевичу в память пребывания его в Риме от Владимира Беклемишева. Рим 23-го января 1890 года".¹

Бувала в Ніжині і сестра Михайла Олександровича В.О.Астаф'єва, теж художниця, талановита учениця І.І.Шипкіна. Таким чином Ірина Михайлівна Беклемішева була з дитячих років оточена атмосферою мистецтва, одержала перші навички малювання від своїх рідних та близьких, особливо від В.О.Астаф'євої.

На жаль, у 1907 році помер Михайло Олександрович, і сім'я переселилася у Київ. Після закінчення середньої школи Ірина Михайлівна поступила у Київське художнє училище, а в 1920 р. - в Українську академію мистецтв у Києві, яку закінчила у 1927 р. Вчилася вона у професорів М.Бурачка, Ф.Кричевського, Л.Крамаренка, працювала над тематичними та пейзажними творами. Особливо близьким їй був пейзаж.

Дипломна робота І.Беклемішевої "Гладильниці" (1927) була представлена на I Всеукраїнську ювілейну художню виставку в Харкові та Києві. З 1931 р. і до кінця свого життя брала участь на всіх республіканських і деяких всесоюзних виставках, а також декадах українського мистецтва у Москві. Серед відомих її картин "Безробітні на Заході" (1931), "Збір овочів" (1935), "1-е Травня" (1937), "Сутінки" (1945).

З 1947 року І. Беклемішева жила і працювала в Чернівцях. Це відбилося і на її творчості. З цим прекрасним буковинським краєм пов'язані її пейзажі: "На Дністрі" (1940), "Весна на Буковині" (1956), "Біля печери Довбуша" (1959), "Будівництво мосту для колгоспу" (1962), "Симфонія хвиль" (1969), "Карпатська весна" (1968), "Травень

1. Руденко Л.М. В. Беклемішев и И.Турцевич: Результаты атрибуции одной фотографии // До 100-річчя Ніжинського історико-філологічного товариства .-Ніжин, 1994.-С.18.

на Буковині" (1970), "Біля Хотинської фортеці" (1968), "Черемош" (1975) та інші. Дослідниця творчості художниці писала: "І.М.Беклемішева багато працює на природі. Там вчиться відбирати і узагальнювати бачене, гостріше і повніше відчувати мову природи... Якщо в попередні роки її найбільше цікавила тональність, локальність кольору, а композиція носила, так би мовити, камерний характер, то тепер їй притаманний живопис, що свідомо створює композиційні моменти. Колір кладеться в певній послідовності, ритмі. Він, як і емоційна напруга, є основним елементом конструювання картин. Сонячні барви, багатство веселкових кольорів властиві кожному полотну художниці. Композиція будується на кольоровій гармонії. Яскравість фарб створює відчуття прискороного сучасного ритму в краї. Оптимістичне тлумачення природи, де колір не знає меж, знаходимо в тій же картині "Симфонія хвиль" (1968)".¹

"Я намагаюсь у своїх полотнах передати красу рідної землі, мою любов до неї,- говорила Ірина Михайлівна.- Тому пишу я переважно чистим кольором, завдяки якому й втілюю своє розуміння сутності краси нашого життя".²

У 1958, 1959 та 1974 роках І.Беклемішева влаштовувала персональні виставки у Києві та Чернівцях. За заслуги в галузі художнього мистецтва їй у 1964 році було присвоєно звання заслуженого діяча мистецтв України.

Ірина Михайлівна декілька разів приїжджала у Ніжин, зокрема, у 1974 р. Вона подарувала Краєзнавчому музею Ніжина декілька своїх проспектів виставок, бувала на могилі батька, де встановлено пам'ятник роботи В.Беклемішева.

У краєзнавчому музеї Ніжина знаходиться її робота "Дорога до могили поета".

28 липня 1904 року у будинку на Богословсько-кладовищенській вулиці в сім'ї машиніста залізничної дороги народився майбутній відомий художник Володимир Микитович Андрущенко. У зв'язку з тим, що сім'я була велика, він рано почав працювати в кузні міходувом, на бурякових плаптаціях. "Наш будинок,- писав у своїй автобіографії В.Андрущенко,- стояв проти кладовища, де були унікальні пам'ятники з мармуру. Саме вони пробудили у мене бажання до

1. Беклемішева І.М. Проспект Другої персональної виставки.-Чернівці, 1971.-С.8.

2. Беклемішева Ірина. Вибрані твори художника. Альбом.- Київ: Мистецтво, 1978.-С.3.

малювання і виховали художнє сприйняття природи і людини".¹

У 1921 р. в пошуках роботи В.М.Андрущенко виїхав з Ніжина, працював у Білорусії, на заводі у Донбасі, а потім у Бердянську. А у 1927 р. він поступив до Одеського художнього інституту. Вчився у художника-портретиста П.Г.Волокидця, живописців Д.К.Крайнєва та Т.Б.Фрасмана. У 1931 р. закінчив інститут. З цього часу розпочалася його творча робота як художника і викладача малювання. У 1936 р. він написав портрет О.Ю.Шмідта та картину "Челоскіньська спопея", взяв участь у 6-й Всеукраїнській виставці у Києві. З цього часу став часто виставляти свої роботи на обласних та Всеукраїнських виставках. У 1938 р. був прийнятий до Спілки художників.

Під час Великої Вітчизняної війни знаходився на фронті. 1942 р. був тяжко поранений, особливо постраждала права рука. Після звільнення Одеси повернувся до своєї сім'ї. У цей час були написані картини "По ворогу!", "Партизанський загін капітана Бадасєва" (1946), "Прикордонні катери в морі" (1947), "У розвідці" (1948), "Лов риби. Поповлення Одеського порту", "М. Горький на березі Чорного моря", "Країні водолази Одеського порту" (1950-1951), портрети водолаза Ковалєнка та космопавта Г.Титова.

В.Андрущенко написав багато пейзажних робіт. У 1953-1957 рр. працював директором Одеської картинної галереї. На жаль, поранення давало про себе знати. Останні роки працював у художньому фонді; лікувався.

7 грудня 1913р. у Ніжині народився Вадим Володимирович Доброліж. Батько його працював інженером, а мати медсестрою. У Ніжині ходив до школи. Два роки жили у Молдавії, а потім переїхали до Києва. У Вадима було два брати Валентин і Георгій, які, мабуть, загинули в роки Великої Вітчизняної війни, бо обидва пішли на фронт і вістей про них нема.

Переїхавши до Києва, Вадим Доброліж захопився ще в школі малюванням. Любов до мистецтва зростала. Він писав декорації для шкільних спектаклів, акварелі.

Вадим Доброліж після закінчення школи у 1931р. поступив у Київський художній інститут у клас професора Федора Кричевського, у якого засвоював майстерність написання пейзажів та портретів, а декоративного малярства, зокрема сценічно-театрального, у професора Миколи Струнникова. Професор С.Нелєпінська-Бойчук познайомила В. Доброліжа з основами станкової графіки та книжкового

1. Ніжинський краєзнавчий музей.

оформлення.

У 1935 році В.Доброліж закінчив інститут і ще рік поглиблював свої знання в Ленінградській академії мистецтв. Там же ближче познайомився з малярськими та гравєрними роботами Т.Шевченка, це збагатило молодого художника. Повернувшись до Києва, брав участь в оформленні деяких книжок. Малюнки до однієї із них чиновники НКВД визнали "підозрілими". Були заарештовані всі, хто мав відношення до цієї книги. В. Доброліжа заслали на Колиму, а потім перевели на Далекий Схід. Він поселився на околиці Хабаровська. Художнику пощастило - він працював за своєю спеціальністю. Брав участь у розписі Хабаровського та Никольсько-Уссурійського Будинку Червоної Армії, оформив дві вистави Хабаровського драматичного театру.

У 1938р В.Доброліжа звільнили від заслання і реабілітували. Це був час зміни Єжова на Беріо. Художник повернувся до Києва, влаштувався на кіностудію, де працював оформлювачем фільмів під керівництвом О.Довженка. Продовжував малювати. Це дало можливість йому взяти участь у Всесоюзній художній виставці.

Під час Великої Вітчизняної війни знаходився на фронті, попав у оточення, а потім у полон, з якого чудом вдалося вирватися у 1942 році. Повернувшись до Києва, він одружився з Валентиною Пушкар, студенткою Київської консерваторії, яку знав ще з повосішних часів. Через рік у них народилася донька. Період окупації фашистами Києва був тяжким, треба було добувати кусок хліба. І.В.Доброліж влаштувався в майстерню по ремонту машин механіком (до війни він закінчив курси). Коли фашисти відступали від Києва, вони мобілізували і В.Доброліжа. Валентина Миколаївна з малою дитиною переїхала до батьків у Львів (мати і вітчим були оперними співаками).

Нарешті сім'я Доброліжів об'єдналася, але змушена була шукати притулку і заробляти на хліб. Так вони спочатку опинилися у Польщі, а потім у Чехо-Словаччині, а в кінці війни в Німеччині на території, зайнятій американцями, а потім англійцями. Через деякий час переїхали в табір для переміщених осіб Гайденау біля Гамбургу. Тут було багато представників української інтелігенції, які з різних причин потрапили сюди. Серед них скульптор Іван Березовський, художники Михайло Польовий, Анатолій Яблонський, артистка М.Малиш-Федорець та інші. Тут В.Доброліж організував художню студію, виставляв свої твори на таборних виставках, а також у Гайденаві, Гамбурзі. Художник намалював понад 20 портретів визначних осіб, три ікони для таборної церкви, пейзажі, натюрмор-

З тих часів залишилися роботи: "Втікачі", "Місток у Ваймарі, Німеччина" (1945), "Зелене озеро в Ганговері, Німеччина" (1947), "Портрет капітана югославської армії" (1945), "Портрет Д. Березенця" (1946), "Городина" (1947), "Осінь квіти" (1947), "Нагіжки" (1947), "Глечик із яблуками" (1947), "Натюрморт із вишнірадом" (1947), "Козацька доля. Кодія" (1947) та інші. Проте умови праці в таборі були важкими. І коли у 1948р. українська православна громада з Канади запропонувала розмалювати церкву св. Володимира, В. Доброліж погодився. Так почався новий етап у житті і творчості художника.

До Канади переїхала вся сім'я В. Доброліжа, а також батьки дружини - Березенці. Поселилися вони спочатку в Альберті, а у 1951р. переїхали до Едмонгтона, де й жив художник до кінця свого життя. У різних містах Канади розписував храми (св. Володимира в м. Вегревил та св. Івана в м. Ламонт), оформив іконостаси в церквах св. Івана в Едмонгтоні, св. Івана Христителя в Норт-Бетлфорді (Саскачеван), св. Тройці, св. Іллі (в Едмонгтоні), написав ікони. Тут він використовував традиції української живописної школи, хоч вносив і своє у цей незвичний для нього жанр.

З кожним роком зростала майстерність В. Доброліжа як художника-іконописця. Найвизначнішою роботою в цьому плані є іконостас у церкві св. Івана в Едмонгтоні, виконаний у 1970-1973рр. в стилі козацького українського бароко. Це була лебедина пісня художника.

В. Доброліж працював і як театральний художник. Написав декорації та оформив спектаклі "Наталка-Полтавка", "Ніч під Івана Купала", "Кармен", "Травіата", "Спляча красуня", "Попелюшка", "Лис Микита", "Фанні", "Непотопаюча Моллі Браун", а також сцени для святкових подій.

Писав В. Доброліж і в інших жанрах образотворчого мистецтва: портрет, пейзаж, натюрморт, сюжетні композиції. У 1985р. вийшов у Канаді посмертно альбом, у якому в кольорі та чорно-білому зображенні розміщені деякі роботи художника. Цей альбом під час приїзду до Ніжина на наше запрошення 31 липня 1997р. подарувала нам з автографом дружина В. Доброліжа Валентина Миколаївна, яка виконала заповіт свого чоловіка: побувати у місті його юності. Тому ми в деякій мірі можемо мати уяву про майстерність художника, про основні його твори.

Серед портретів В. Доброліжа слід відмітити "Автопортрет", "Донечка Наталка", "Дружина", "Митрополит Іларіон", портрет королеви Єлизавети та інші. Всі ці роботи виконані в реалістичному стилі.

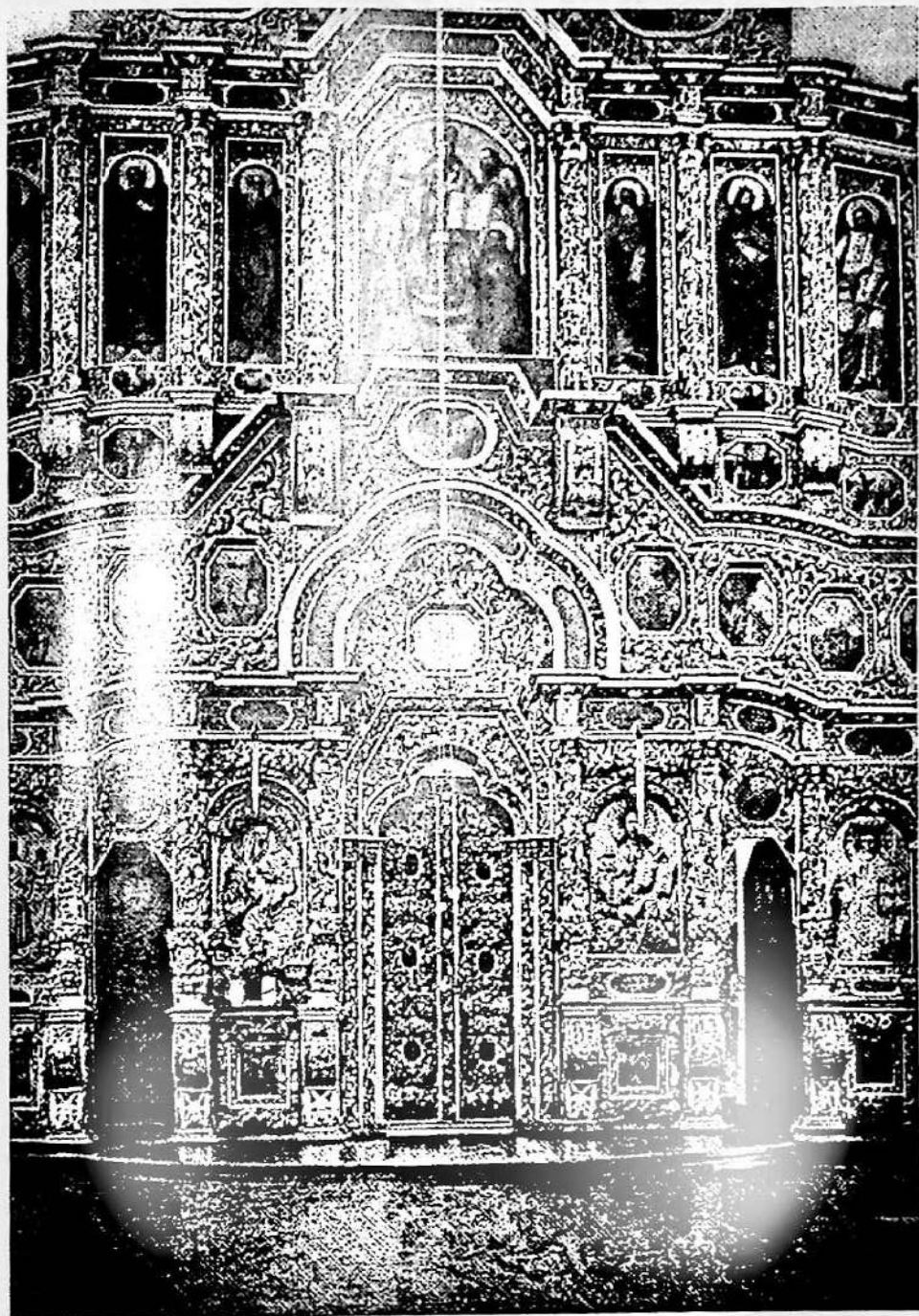
Приваблюють і пейзажі В.Доброліжа. Всі вони також реалістичного спрямування, зроблені олійною технікою. Природу художник відчував тонко, а тому зумів яскраво, в переважній більшості в світлих тонах зафіксувати яскраві куточки тих місць, де він проживав. Як свідчить дружина, В.Доброліж виїжджав на еподи в гори Канади, а тому серед робіт чимало гірських пейзажів ("Дерев'яний міст" (біля Бенфа), "Осінь" (Вегревіль), "Стара дорога" (біля Бенфа), "Ріка Атабаска" (біля Джеспера), "Осінь.Ріка Саскачеван", "Озеро Морейн", "Озеро Верміліон", "Озеро Луїз", "Озеро Віддермір" та інші).

Ностальгія за рідним краєм підігтовхувала художника до сюжетів, пов'язаних з Україною ("Зима в Україні" (1969), "Українське село", "Старий млин", "Козацька доля. Кодня" та інші). Але ця любов до рідної землі відчувається і в натюрмортах, циклі робіт "Квіти", ілюстраціях до українських видань.

Про широту таланту В.Доброліжа свідчать і скульптурні роботи (портрет Т.Шевченка в молодому віці, плоскорізьбний портрет І.Франка, "Ташкорне", "Соняшники", "Маки", "Калина", "Бандура").

Помер Валдим Доброліж 4 жовтня 1973 року в Едмонтоні (пров. Альберта, Канада). На посмертній його виставці в цьому ж місті було показано 82 роботи різних жанрів та техніки виготовлення. Тут демонструвалися і його проєкти театральних декорацій. А потім було ще п'ять виставок, які мали гарний відгук. Багато робіт В.Доброліжа знаходиться у приватних зібраннях, а також у деяких музеях. Спадщина художника велика, різноманітна і засвідчує, що це був талановитий митець, який шукав себе у різних жанрах.

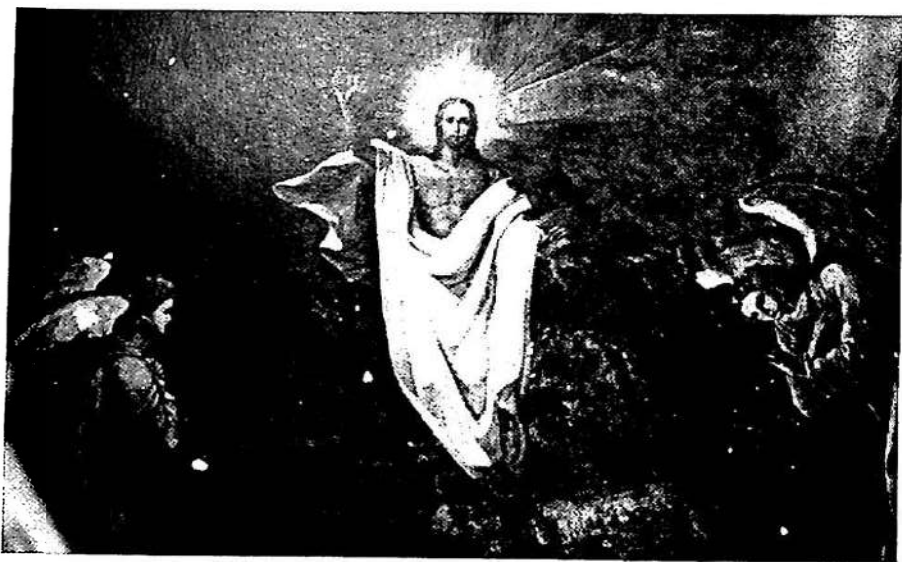
Факти засвідчують, що в кінці ХІХ-на початку ХХ століття у Ніжині з'явилося чимало талановитої молоді, у якої пізніше по-різному склався творчий шлях, але які навечно увійшли в історію культурного міста. Слід зазначити, що нами виявлені не всі художники-ніжинці цього періоду, то ж не виключена можливість, що з'являться на сторінках літопису культури Ніжина ще нові і нові імена.

Іконостас Миколаївського собору. 30-ті рр. XVIII ст.

Фрагменти розпису Благовіщенського собору. 1802-1815 рр.
а) Тайна вечеря б) Вознесіння. Фото 40-х рр. ХХ ст.

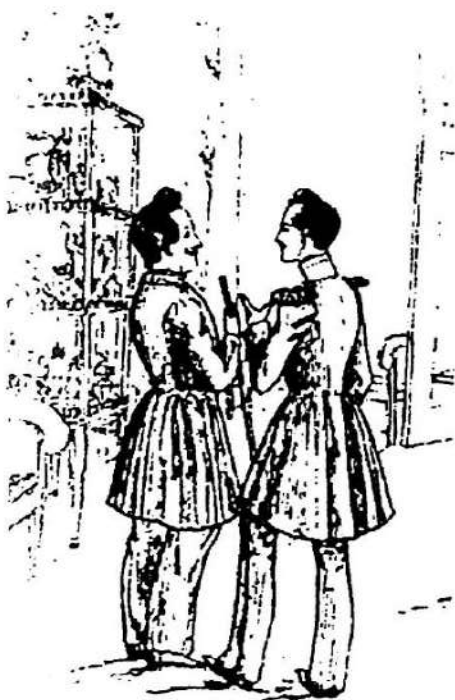

Фрагмент розпису храму Іоанна Богослова.

К.Павлов. Автопортрет.
30-ті рр. XIX ст.

А.Мокрицький.
Автопортрет. 1840 р.

Я. де Бальмен та
О.Афанасьєв-Чужбинський

П.Ю.Заболотський. Портрет.
І.М.Сошенко. Мал. 1834 р.

Д.Безперчий.
Автопортрет. 1846 р.

Експерсію в картинній галереї веде А.М.Гулак.

В.Яценко.
Портрет М.Самокиша

М.Самокиш.
“Бій Богуна з Чернецьким під
Монастирищем в 1653 р.” 1931 р.

Ю.Феддерс. Графський парк у Ніжині. 1906 р.

О.Якимченко. Автопортрет.

В.Доброліж. Автопортрет. 1947 р.

М.Добужинський. Площа в Ніжині. 1912 р.

Сцена з вистави "Не судилось" М.Старицького.
Худ. Є.Шапошников.

Сцена з вистави "За другим фронтом" К.Симонова.
Худ. В.Агієнко.

Виставка творів С.Шішка в картинній галереї педуніверситету.

Акад. Ф.С.Арват, проф. Г.В.Самойленко, вчителька О.Ф.Симоненко слухають розповідь С.Ф.Шішка в його залі.

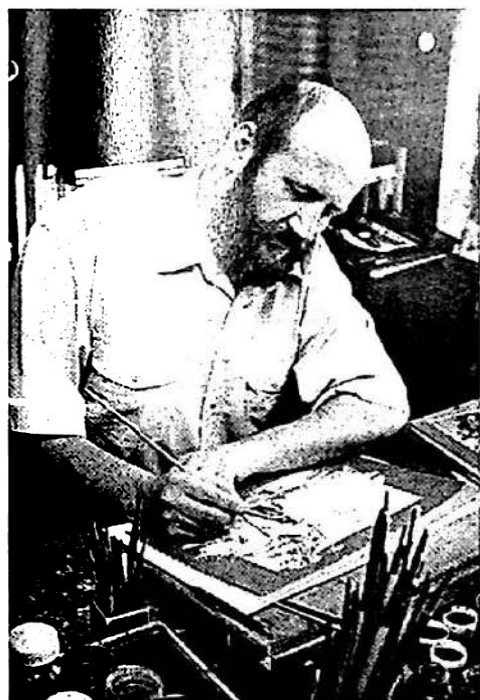

Ю.А.Савченко. Автопортрет.

В.Ф.Оліфіренко

О.І.Кошель

М.А.Прокопець. Автопортрет.

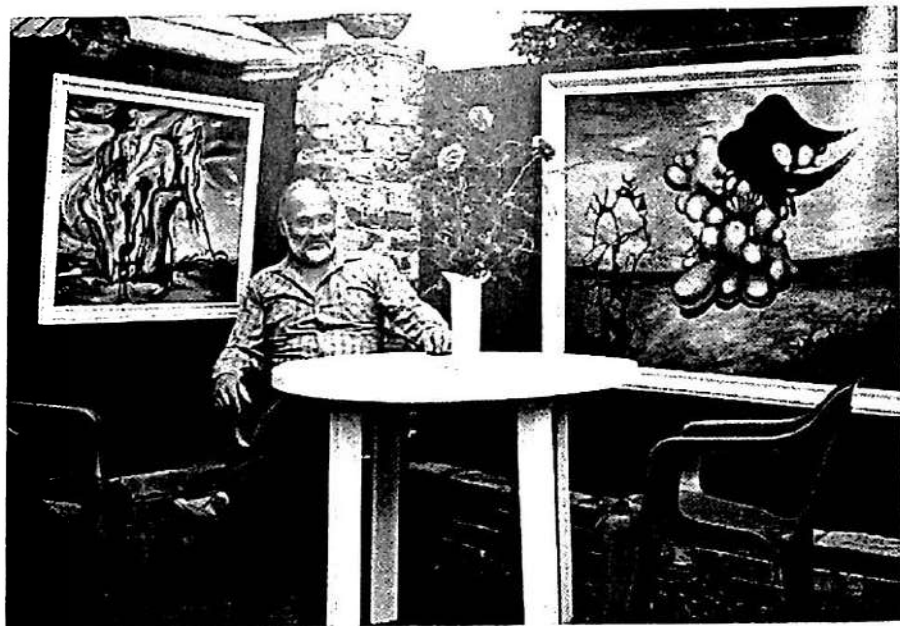

В.О.Євмененко

Б.М.Шматок

С.М.Рибак

ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ В НІЖИНІ У ХХ СТОЛІТТІ

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 року в Ніжині не було спеціальних художніх шкіл, де б талановитих дітей навчали живопису. У всіх освітніх школах вводилося малювання, і вчитель вивчав обдарованість учнів і допомагав їм визначити творчу долю. Саме таким шлях до мистецтва пройшов художник С.Шипко.

У цей час постанови державних органів були спрямовані на широке ознайомлення трудящих з творами мистецтва. З цією метою відкривались музеї та картинні галереї. Націоналізовані твори мистецтва передавались в музеї. В Ніжині був створений "Музей історії мистецтва та етнографії", організатором і керівником якого був художник Володимир Іванович Лесючевський (1898, Чернігів - 1942, Ленінград), який навчався живопису у професора Кордовського. З 1920 року він жив у Ніжині, працював завідуючим відділом охорони пам'яток старовини та мистецтва, а також завідуючим відділом образотворчого мистецтва.

В.І.Лесючевський багато зробив для збирання і збереження творів мистецтва. Він подорожував по Ніжинському повіту, збирав твори народного мистецтва для музею. Як художник він писав картини, оформляв театральні вистави. У 1920-1921рр. виконував замовлення по розпису Ніжинського Державного театру та всіх декорацій до спектаклів, поставлених у ньому.¹

У 1920 р. "Музей історії мистецтва та етнографії" у Ніжині поповнився матеріалами з спадщини відомого етнографа Доміана де ля Фріза, родина якого жила в місті, та ніжинських купців Чернових. Це були портрети, ікони, малюнки, предмети побутового характеру. Музей проіснував два роки, після чого матеріали були передані до інституту, де також існував музей, розташований у двох кімнатах. Першим завідуючим його був професор О.С.Грузинський, після нього - з 1923 р. професор І.І.Семенов. Коли в 1925 р. він помер, то музей прийняв викладач ІНО К.Ф.Штепа.

Основою експозиції була колекція музею міста. Через два роки музей перевели в приміщення інститутської церкви. Сюди перенесли і колекцію картин.

1. Уривалкіна Т.О. Володимир Лесючевський (краєзнавець, етнограф, мистецтвознавець) // Література та культура Полісся. Вип.8.-Ніжин, 1997.- С.178-179.

У 1926 р. інститут відремонтував для музею кілька кімнат, віддав художні меблі. В новому помешканні розгорнулися відділи музею: історико-революційний, етнографічний, старого Ніжина та церковної старовини. Був тут і "Кугочок" М.Заньковецької. художній відділ залишився в приміщенні церкви.

У 1927 році музеєм завідував випускник Історико-філологічного інституту І.Ю.Спаський, пізніше відомий історик, нумізмат, зав. відділом Ермітажу. У цей час у музеї було 10000 експонатів.

Як свідчить реєстр, тут були роботи художника К.Павлова, а також портрет М.К.Заньковецької, картини "Хмельницький", "Цимбаліст" (автори робіт не вказані). У 1928 році від Самойловича в музей поступило 8 портретів: генерала Ягужкевича, короля Англії Георга V, короля Черногорії Миколая, генерала Англії Альберта, міністра Сазонова, великого князя Миколи Миколайовича, головнокомандуючого французькою армією Жоффера.¹ Як склалася доля цих картин в майбутньому, невідомо. Може, вони з іншими картинами інститутської галереї були передані у 1932 році в музеї Києва.

На кожному історичному етапі художнє життя Ніжина мало свій специфічний розвиток. Воно або затухало, або ж розгоргалось і розкривалося у різнобарві талантів. Але ніколи не переривалося. Просто зміщувались форми його прояву.

В 30-ті роки художні сили ніжинців були направлені на створення агітаційних форм відтворення дійсності. Оформлення кутків в будинках культури, хатах-читальнях, парадів і свят було частиною художньої творчості митців Ніжина.

У роки Великої Вітчизняної війни художнє життя в Ніжині набрало децю іншого вираження. Під час фашистської окупації художники, які залишилися в місті, звернулись до іконопису. Німці дозволили відкривати церкви, багато ніжинців та населення навколишніх сіл у цей важкий для кожної людини час повернули свої погляди до Бога. Виникла потреба в іконописних творах.

У Ніжині в ці роки жив Микола Іванович Ільясевич, в минулому монах, який закінчив школу в Києво-Печерській Лаврі під керівництвом відомого художника І.С.Їжакевича. Він відкрив художню майстерню і запросив туди людей, які вміли малювати. В цій майстерні з 1942 року працював тринадцятилітній Петро Орел, в майбутньому відомий художник. Як згадує він, "в ті роки на вулиці Гоголя були широко розрекламовані дві художні майстерні художників Пого-

1. ФЧОАН, ф.Р-6093, оп.1, од.зб.12.

лицева і Цигулева. Але рівень робіт Миколи Івановича був значно вищий".

У цей час у одній із майстерень працював і Юхим Іванович Гриневський, який також малював ікони. Деякі з них знаходяться в храмах Ніжина, інші в домашній колекції, зокрема "Микола Чудотворець", яку особливо любили, а також у жителів Ніжина та району. У художника була ще одна пристрасть - він колекціонував тростини. В залежності від настрою він вибирав одну із них і ходив вулицею.

Після звільнення Ніжина приватні майстерні були закриті. Відкрилась художня майстерня при міськпромкомбінаті. Її очолив художник М.Доброгаєв, який закінчив чотири курси Київського художнього інституту скульптурного факультету. Працювали тут Всеволод Агієнко, який теж мав неповну вищу художню освіту, Володимир Богдан та інші. Сюди прийшли М.І.Ільєсевич і П.Орел.

Майстерня об'єднувала всіх художників міста і району. "Спілкувалися, один у одного вчилися. Запрошували натурщиків, робили аналіз малюнків. Були вдалі роботи, але на суд глядача не виносили", - згадував П.Орел.

У майстерні в основному займалися роботою по оформленню етикеток для вина та іншої продукції, що випускав Ніжин, вітриш магазинів, святкових колон тощо.

До визначних діячів живопису, доля яких пов'язана в ХХ ст. з Ніжином, належить Сергій Федорович Шишко (12(25)VI 1911-26.IV.1997), народний художник СРСР, лауреат Державної премії УРСР ім.Т.Г.Шевченка, почесний громадянин Києва та Ніжина. Він народився в Носівці в родині ветеринарного лікаря. Навчався у Ніжинській семирічці, яку закінчив у 1926 році. Малювання в школі викладав художник П.П.Лапа. Саме він і помітив здібності С.Шиска до живопису, підтримав його, навчив малювати з натури. Це зіграло вирішальну роль у його становленні як художника-реаліста. Уже в цей час С.Шишко намагався опанувати принципи реалістичного зображення дійсності. Про це свідчать його картини, написані фарбами та олівцем "Полуниця" (1926), "Вечірня непогода" (1927), "Полудень у полі" (1929) та інші. У картинній галереї інституту демонструється невеличка його картина "Всмір у старому парку" (1928), яка засвідчує прагнення автора зробити буденне виразним.

У 1929 році С.Ф.Шишко поступив до Київського художнього інституту, де навчався під керівництвом художників О.К.Богомазова, Л.Ю.Крамаренка та Ф. Г.Кричевського, М.Л.Бойчука, Казимира Малевича. Молодого художника не задовольняли ті теоретичні та

практичні вимоги, які панували в навчальному закладі. В цей час виголошувались декларації про незмінність, сталість форм, підтримувались лише монументальні принципи в мистецтві.

У 1933 році С.Ф.Шишко залишив інститут і повернувся у Ніжин, де два роки викладав у школах малювання. У цей час художник написав декілька цікавих творів. Серед них, "Весна" (1933), "Колгоспний бухгалтер" (1933), "Червоноармієць" (1933), "Портрет старого" (1933), "Груня" (1933) та інші. "Шишко малює дуже просто, в усьому керуючись силою вражень, не прикрашаючи натуру, не нав'язуючи їй нічого "від себе". Видно, що йому були радісні ці мовчазні й щирі "розмови" з живими людьми, своїми сучасниками".¹ Всі портрети початку 30-х років були виконані олівцем. Художник намагався розкрити характер людини, відкрити глядачеві те, чим вона жила. Цікаві й пейзажні роботи. Він обирав прості сюжети, але випишував об'єкт детально, збагачував світосприймання кольоровою гаммою.

Після служби в армії С.Ф.Шишко поступив у 1936 році до Інституту живопису, скульптури та архітектури Всеросійської Академії мистецтв у Ленінграді. Він вчився у художників Б.Йогансона та О.Зайцева, збагачував свої знання постійним знайомством з живописом різних епох у Російському музеї та Ермітажі.

Під час канікул С.Ф.Шишко приїздив у Ніжин і писав пейзажі, пейзажні етюди. В цих роботах він виступав як реаліст, який збагачував свою палітру творчими знахідками, що визначали особистий стиль художника. Про це свідчать картини "Ніжинський педінститут з боку графського парку" (1939), "Ніжинський інститут взимку" (1940) та інші роботи.

Під час війни С.Ф.Шишко закінчив навчання в інституті в Самарканді, куди евакуювалась Академія мистецтв. Його дипломною роботою "До партизанів" керував Б.В.Йогансон. У 1944 році С.Ф.Шишко разом з іншими художниками поїхав на Перший Український фронт, де зробив чимало етюдів та портретних замальовок. Це був важливий етап у його житті. Роботи цього часу - це не тільки результат уроків у професора Б.Йогансона, а й визначення своєї дороги у мистецтві.

Після війни художник створив цикл малюнків про розбитий фашистами Чернігів. У цей час С.Ф.Шишко поселився у Києві й став його літописцем і співцем. Більше 70 картин з серії "Київська сюїта" він подарував Музею історії Києва. Серед інших слід назвати "Дівчин-

1. Павлов В.П. Сергій Шишко. Альбом.-К.:Мистецтво,1977.-С.7.

ка з санчатами", "Лист з фронту".

С.Ф.Шишко ніколи не забував і свого міста юності, часто тут бував. Серед картин та еподів художника знаходимо багато знайомих місць Ніжина та його околиць, жителів міста. У 50-х роках він написав цикл картин "Гоголівські місця в Ніжині", які експонувалися на виставках, присвячених ювілею письменника. Дві з них - "Пам'ятник М. В. Гоголю в Ніжині" (1952) та "Ніжинський педінститут" (1951) знаходяться в музеї М. Гоголя в педагогічному інституті, "Грецька вулиця в Ніжині" (1951) - в Літературному музеї в Москві.

На гоголівській виставці в Києві, присвяченій 100-річчю від дня смерті письменника, С.Ф.Шишко виставив дві свої роботи: "Будинок Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя" та "Гоголівський сад у Ніжині".

С.Ф.Шишко багато працював. Він подорожував по країні, написав твори різних жанрів. Тут і пейзажі Чернігівщини, Київщини, Карпат, Криму і т. д., натюрморти, портрети людей праці, сучасників художника. Його роботи експонувалися на багатьох виставках як тематичних, так і особистих.

Восени 1960 року С.Ф.Шишко разом з народним художником України М.П. Глуценком, заслуженим діячем мистецтв України художником В.М. Яценком і мистецтвознавцем Г.С.Поржновим взяли участь у відзначенні 100-річчя від дня народження художника-академіка М.С.Самокиша, яке проходило в Ніжині. Саме завдяки клопотанням С.Ф.Шишка, як керівника Спілки художників України, була відкрита дошка і меморіальний музей "Поштова станція", де народився відомий художник.

У 1963 році С.Ф.Шишко організував у стінах Ніжинського інституту персональну виставку, де були показані твори різних жанрів. Тут виділялися картини трьох великих циклів: "Київ - любимо місто", "Карпатські пейзажі", "Пейзажі Криму". Роботи художника засвідчили, що він уміє створювати ліричні, епічні, міські та індустріальні пейзажі, в яких краса рідної природи поєднувалася з архітектурними ансамблями нових районів Києва та інших місць. Демонструвалися тут і картини, написані в Ніжині ("Перший сніг" (1957), "Портрет Героя Соціалістичної Праці Ф.Коровицького" (1954), "На леваді" (1954) та інші). Картини на ніжинські сюжети нині експонуються в інститутській галереї.

16 березня 1963 року С.Ф.Шишко завітав до міста. В клубі інституту він зустрівся з любителями мистецтва. Така ж зустріч відбулася і 28 березня. Художник розкривав перед глядачами особливості своєї

майстерності, з теплотою говорив про Ніжин і ніжинців, яких щиро любив.¹

Митець гостро сприймав навколишній світ і відтворював його на своїх полотнах. Більшість пейзажів проникнуті глибоким ліризмом, який хвилює, западає в душу. Скільки ніжності, скільки чаруючої краси в картинах "Парк взимку" (1949), "Останній сніг" (1955), "Травень" (1964), "Березневий сніг" (1962), "Весна", "Київські тополі" (1967), "Весною на Володимирській гірці" (1967), "Ранок над Дніпром" (1976), "Відлига" (1977) та інших. С.Ф.Шишко - це митець, у якого багато-гранний талант, з щирою душею і добрим серцем.

У 1982 році він подарував картинній галереї Ніжинського педагогічного інституту ім.М.В.Гоголя 36 своїх полотен, а у 1984 р. ще 4 картини. Це найбагатша колекція його творів. В основному це пейзажні роботи, які засвідчують, що художник може створювати не тільки прекрасні ліричні картини, а й наповнити свої полотна сильною кольоровою гамою. Він умів надати роботі справжню щирість і свіжість світосприйняття. Це характерно не тільки для пейзажів, а й для портретів. Художник намагається розкрити характер своїх героїв за допомогою вдало підібраних сполучень кольорів. Поєднання оксамитових, трояндових, рожевих, лілових - надає образу ліричного відтінку. Серед картин чимало натюрмортів. Це в основному квіти. І тут художник не скупиться на відтінки кольорів, які передають неповторність і чаруючу красу витворів природи. Вдалися ці натюрморти ще й тому, що він писав їх у складні для себе хвилини, коли тяжко хворіла дружина Марія Григорівна і дочка Валентина. І своїми різнобарвними композиціями із квітів він намагався полегшити їх стан.

У 1987 р. С.Ф.Шишко, мріючи про відкриття музею Самокиша, відібрав свої кращі роботи ("Нічка пожежа", в якій відбилися пошуки художника 20-х років, "Ферма колгоспу М.Фрунзе", "Жнива 1945 р." (написана в районі Липового Рогу), "Кімната" (це кімната самого художника) для Ніжинського краєзнавчого музею.

19-20 липня 1991 року С.Ф.Шишко відвідав Ніжин, побував в картинній галереї інституту, в залі, де були виставлені його твори, і залишився задоволеним експозицією. У художника відчувалась ностальгія за Ніжином. Він засушив квіти зібрані у місті, і зберігав їх до кінця життя. Намалював пастель "Ніжинські квіти".

Творча спадщина С.Ф.Шишка велика, і те, що значна її частина

1. Володимиров К. Творчий звіт О.Ф.Шишка//Під прапором Леніна,-1973-13 квітня.

Ніжина.

У художньому відділі краєзнавчого музею демонструються картини С.Ф.Шишка "Ферма колгоспу М.Фрунзе" (1947), "Жива 1945 року" (1947), "Кімната" (1981), а також ранні малюнки художника 1927-1928 років ("Ніжинські церкви") та надгробні пам'ятники кладовища, яке нині уже не існує.

У перших двох роботах 40-х років художник на широкому фоні показує людей праці. Картини вражають теплотою, багатством світла і кольорів.

Життєстверджуючою правдою насичена картина "Кімната", де художник зобразив свою дочку Валю. Багатобарв'я кольорів, насиченість, предметами створюють особливу атмосферу життєвої долі дівчини, яка була талановитим художником, але рано пішла з життя. В ніжинському краєзнавчому музеї є декілька її робіт.

Валентина Сергіївна Шишко народилася 16 листопада 1935 року в Ніжині, коли її батько вчився у Всеросійській Академії мистецтв в Ленінграді. "В дні мого приїзду до Ніжини на канікули, особливо влітку - час еподів - усе в будинку оживало, живопис ставав головним заняттям всіх, - згадував С.Ф.Шишко. - Валя уже з дитячих років жила в атмосфері художньої праці, спостерігала, як працюю я, і часто була моделлю, іноді з мамою разом, тому що була непосидючою, як усі діти".¹

Війна, післявоєнне десятиліття. Навчання в Києві. "Часто ми подорожували всім сімейством, - розповідає з хвилюванням Сергій Федорович, - обов'язково з студником, привозячи багато робіт, які вдома обговорювалися і з багатьма з яких ми потім зустрічалися на виставках. Їздили з Валею на великі виставки в Москву, в Ленінград, багато часу проводили в музеях і, звичайно ж, багато працювали..."

Валентина Шишко була обдарованою дівчиною. Особливо любила музику, могла годинами не відходити від фортепіано. І все ж пішла після школи в Інженерно-будівельний інститут, який вона закінчила у 1958 році. Працювала за спеціальністю два роки. Але зимою 1960-1961 років тяжко перехворіла на грип, який дав великі ускладнення. Валя Шишко у 25 років стала інвалідом.

Що робити, як жити далі? І Валентина починає малювати. "Одного разу, це було році в 1963, - в період ремісії, коли хвороба піби-то починає відступати, Валя серйозно, з незвичайним захопленням і з

1. Цит. за ст.: Тира.Н. Дочка художника//Вісті.-1995-17 листопада.

якимось азартом почала малювати і писати, вразивши всіх своїми успіхами", - розповідав С.Ф.Шишко. Це були чудові натюрморти, пейзажі, зроблені із вікна чи балкона. Творча праця, підтримка друзів допомагала їй жити і боротися з важкою хворобою.

У 1963-1969 роках Валентина Шишко багато малює, її роботи виставляються на виставках. Серед них слід виділити натюрморти "Соняшник", "Мальви", "Гімн України" та інші. Але хвороба прогресує, і 1987 року вона пішла з життя, не розкритиши до кінця свій творчий талант, "так і не знаючи істинної цінності своєму обдаруванню".

Сергій Федорович Шишко у 1993 р подарував краєці роботи дочки Ніжини. В художньому залі красназнавчого музею виставлені картини "Соняшники", "Квіти", "Мої пензлі" (1967), "Натюрморт з гранатами". Вони чарують нас своєю оптимістичною теплотою і добротою. Особливо, близькою глядачеві стала картина "Мої пензлі". На ній зображені не просто засоби праці художника. Валентина Шишко їх показує в той момент, коли вони виконали свою роботу, намалювавши букет квітів, який знаходиться поруч, і готові ще прийти до послуг художника. Вся картина проникнута апофеозом творчості і радості за працю, яка приносить людям задоволення. Гарно підібрані кольори притягують до себе і змушують думати про оточуючий світ, складний і суперечливий.

РОЛЬ ІНСТИТУТСЬКОЇ КАРТИННОЇ ГАЛЕРЕЇ ТА ТИМЧАСОВИХ ВИСТАВОК У ХУДОЖНЬОМУ ЖИТТІ НІЖИНА

У 50-60-х роках художнє життя Ніжина було пов'язане з майстернею та будинком піонерів, де була організована студія з живопису і де школярі могли збагачувати свої знання з малювання, бо останнє, хоч і викладалося у 1-4 класах, уже не відігравало тієї ролі, яке воно мало у ХІХ столітті, так як ці уроки проводили, в основному, не фахівці.

Пропаганда художнього мистецтва здійснювалась через організацію екскурсій в картинній галереї Ніжинського педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя, яка знову була відкрита у 1957р. завдяки ректору М.І.Поводу, зав.музеєм інституту А.М.Гулак та художнику-реставратору В.Д.Тарасову, про що ми вже розповідали раніше у

спеціальному розділі, та організації різних виставок у стіпах інституту, бо в Ніжині не було іншого місця, де б можна було це зробити.

У 50-60-х роках у Ніжині експонували свої роботи як місцеві художники, так і гості. Новими картинами поповнилась і галерея педагогічного інституту та музей М.В.Гоголя. С.Ф.Шинко подарував після своєї виставки картини "Будинок Ніжинського інституту", "Перший сніг", "Артек", "Річка Тимора". Заслужений діяч мистецтв України М.П.Глуценко прислав картини "Абрамцево. Будинок Аксакова", "Псьол з боку Яресьок", "Хата часів Гоголя в Миргороді", "Миргородський санаторій".

Художник Анатолій Никифорович Шкурко¹ написав картину "Допит М.В.Гоголя в "Справі про вільнодумство", на якій зображено Гоголя-гімназиста, що стоїть перед чиновником та духовним наставником. В його погляді виражена тверда рішучість: не сказати нічого протилюбимих професорів, що скомпрометувало б їх діяльність. До речі, ця картина в 80-х роках була написана художником по-іншому. В ній виписана більш детально обстановка, але це не поглибило ідейну спрямованість твору.

У червні 1961 р. в фойє міського кінотеатру "Жовтень" була розгорнута виставка живопису Товариства художників Чернігівщини, на якій були показані роботи М.С.Прокопюка, портрети П.С.Орла та Н.Горової, пейзажі В.Гребеника, Г.Снопка, Н.Карпенка.

У жовтні 1961 р. відкрилась виставка художників Ніжина Ю.А.Савченка, П.С.Орла, В.М.Агеєнка, Ю.І.Мікшина, А.Я.Тарасенка. Кожний майстер пензля представив ті роботи, які давали можливість визначити як проблематику його творчості, так і манеру художнього творення. На виставці демонструвалися не тільки роботи досвідчених майстрів, а й молодих. Останнім бракувало ще досвіду, але деякі з виставлених робіт свідчили про пошуки художниками свого бачення оточуючого світу. Про це свідчить картина "Рідні верби" А.Я.Тарасенка, етюди Ю.І. Мікшина та ін.²

Значний вклад у творче життя Ніжина вніс Юрій Андріанович Савченко (15.IV.1910-16.IX.1974), який народився і провів усе своє життя в нашому місті. Як свідчить художник у своїй "Автобіографії", він у 1926 р. закінчив середню школу №4, а через рік поступив до Київської художньо-індустрійної школи на живописне відділення. Після його

1. У вересні 1996 р. А.Н.Шкурку присвоєно звання "Заслужений художник України".

2. Іванов К. На виставці живопису// Радянський Ніжин.-1961.-12 жовтня.

закінчення у 1930 році продовжив навчання в Київському художньому інституті. У цей час Ю.А.Савченко не тільки поповнив свої знання, а й виріс як художник. На жаль, матеріальне становище в сім'ї змусило його залишити інститут і у квітні 1931 р. повернутися до Ніжина. Деякий час він працював завідуючим клубом колгоспу ім. М.Фрунзе, а потім перейшов на роботу в школу вчителем малювання та історії. Ю.А.Савченко поринув у громадську роботу.

У 1935 році він поступив на мовно-літературний факультет Ніжинського інституту, який закінчив у 1939 р. Деякий час працював у школі, а потім перейшов на викладацьку роботу в інститут.

Всю Велику Вітчизняну війну був на фронті, нагороджений орденами та медалями. 23 грудня 1945 року повернувся в інститут і працював тут до 1966 року, хоч і пізніше він не поривав своїх зв'язків з вузом аж до 15 січня 1974р.

Ю.А.Савченко ніколи не випускав із своїх рук олівця. Де б він не працював, захоплення малюванням було постійним. У вільні від роботи дні він брав свій чорний важкий етюдник і йшов на природу. Художник став співцем свого рідного міста. Перед нами проходить вся історія Ніжина: пам'ятник М. Гоголю, місце розстрілу батюківців, величний Миколаївський собор, грецька вулиця, новий Будинок зв'язку, урочище Ветхе, берізки біля станції, тихий Остер з містком, будиночок Марії Заньковецької, будинок на Поштовій вулиці, де народився художник М.Самокип, будинок по вулиці Шевченка, де жив народний художник С.Ф.Шинко, та багато інших місць. Ю.А.Савченко створив серію робіт "Старий Ніжин" та "Види міста Ніжина".

Художник був пропагандистом творчості ніжинських митців, писав про них статті, допомагав влаштовувати виставки. Як депутат міської ради Ю.А.Савченко намагався захистити мистецтво, допомогти йому, хоч не завжди це йому вдавалося.

Ю.А.Савченко був людиною високої культури, любив мистецтво, і цю любов прищеплював своїм учням, студентам інституту. Його любила молодь, колеги за чистоту і світлу душу, шире прихильність до землі і людей рідного краю.

У грудні 1994 р. художній відділ Краєзнавчого музею влаштував виставку митця. В цьому допоміг син Ю.А.Савченка Олексій Георгійович. На виставці були представлені "Автопортрет", зроблений кольоровими олівцями, малюнки "Грецька Всіхсвятська церква перед вечором", "Новий цех механічного заводу", "Ніжинські собори ранньою весною", "Пам'ятник на могилі Музиченка-Цибульського",

"Реставрація піжинського Миколаївського собору" та багато інших робіт. Перед нами по-новому розкрився художник. Його акварелі, малюнки олівцем не втратили художньої свіжості, бо вони зафіксували неповторно милі куточки Ніжина, які нині змінилися, або ж зовсім втрачені.

На виставці в 1961 році П.Орел показав також декілька своїх робіт, які засвідчили подальший художній зріст митця.

Петро Свиридович Орел народився в Ніжині 25 червня 1931 року в робітничій сім'ї. Батько у 1943 р. загинув на фронті, і мати залишилась з чотирма дітьми. Треба було їй допомагати. Петро Свиридович мав хист до малювання. Під час війни і після її закінчення він робив портрети з фотографій солдатів, які не повернулись з фронту. Під керівництвом М.І.Ільєсевича пробував свої сили в іконописі. Це дуже допомогло сім'ї у той важкий час.

У 1946 р. за рекомендацією М.І.Ільєсевича П.Орел зробив настінний розпис Василівської церкви. Це була серйозна робота. "Два образи вціпили, Варвари Великомучениці і св.Пантелеймона. Через 50 років,-згадував Петро Свиридович,-побачив їх і не повірив, що це робив 15-річний юнак. Мій суперечливий характер не погоджувався з середньовічною архаїкою, встановленою церковними канонами. Я написав реальну людину. Живопис нетрадиційний, написано сміливо, широко, барвисто. Особливо образ Варвари Великомучениці. Малюнки зроблені з урахуванням зорового бачення, фігури видовжені, а тому сприймаються монументально. В той час, в 15 років, проходило все це не через знання, а інтуїтивно, напівсвідомо".¹

У 1951 р. було організовано Чернігівське обласне товариство художників, куди прийняли і П.Орла. Проживаючи в Ніжині, молодий художник продовжував працювати в майстерні, а також у Будинку культури.

Через Чернігівське товариство П.Орел виконав деякі роботи для інституту, зокрема, оформив кабінети педагогіки, української мови і літератури, російської мови та літератури, кімнату-музей М.В.Гоголя, написав портрети батька і матері Гоголя (в овальних рамах, які експонуються в музеї і нині), портрет юного Гоголя. Для музею історії інституту намалював картину "Студенти післяреволюційного періоду".

Для кабінету російської літератури П.Орел написав серію портретів письменників-класиків: О.Пушкін, М.Лермонтов, М.Чер-

1. З листа П.С.Орла Г.В.Самоїленку від 26.03.96р.

нишевський, М.Добролюбов, Л.Толстой, М.Горький та ін. Вони збереглися і нині. Як зазначає П.Орел, це не були копії, їх художня рада визнала як виробничо-творчі роботи, бо копії робляться достоменно з оригіналом.

В цих же роботах відчувалось творче лице митця, і будь-який художник, підтвердить що це зробив саме П.Орел. Тут і улоблена гама кольорів, і свосвідна форма, і техніка. Як свідчить сам П.Орел, це немов би обробка народних пісень, які при виконанні вказують і того, хто їх обробляв.

Дуже вдало був зроблений портрет М.Гоголя, в якому художник, розкрив свос бачення творчої долі письменника.

П.Орел завершив також оформлення Шевченківської аудиторії. Дуже складним виявився процес створення портрету Т.Шевченка. Хоч за основу була взята картина М.Божія, проге передати в техніці сграфіто було важко. Лаконічними графічними плямами і лініями треба було розкрити характер, пластику образу. І все ж П.Орел впорався з цим складним завданням.

Як і кожний художник для душі П.Орел писав етюди, пейзажі, портрети, натюрморти. В 1961 р. на виставці в Ніжині він показав роботи різних жанрів. Критика відмітила картини "Портрет матері художника", на якому була зображена проста жінка-трудівниця, яка багато перенесла в своєму житті труднощів. Художник намагався розкрити її щирість і душевну красу. В портреті матері багато про що говорять її руки: від важкої праці рельєфно виражені вени, сточені короткі нігті, трохи мозолисті пальці, колір тіла загорілий, на лиці мудрість, спокій. В правильних пропорціях обличчя простежуються легка втома і безмежна любов і доброта. Передається це найтоншими нюансами погляду очей, більш виразними рухами м'язів рота, щік. Душевний внутрішній стан виявляється і характерною позою, і освітленням натуре, і кольоровою гамою. "Портрет матері" експонується в Чернігівському художньому музеї.

На виставці демонструвався і "Портрет капітана III рангу Левенця". Він виконаний децю в іншому плані. Тут художник вдало використовує чорний і білий колір, парадний морський одяг освітлюється сонячним променем. Написаний портрет легко, темпераментно, широким мазком, дзвінко в кольорі. Враження таке. наче він створений на одному подисі. Насправді, це не так. Художник працював над портретом зосереджено тривалий час.

На портреті Левенць - це бувала людина, яку загартували морські походи. Свого героя художник зобразив в час відпустки, коли він міг

трохи розслабитись. І це глядач відчуває, коли вдивляється в його обличчя, на якому відбився стан добродушного спокою. Прищурені невеликі очі, легка внутрішня посмішка підкреслюють, що ця людина дещо самозадоволена, з життєвою мудрістю. Настане хвилинка, і капіган знову стане підтягнутим, зібраним, вольовим, як цього і вимагас сувора морська служба. В творчому доробку П.Орла є також чотири портрети артистів Ніжинського театру.

На виставку 1961 р. П.Орел подав і натюрморти. Це три зображення вази з квітами при різному освітленні. Художник підтвердив вміння тонко передавати різні світлові відтінки. Як стверджує П.Орел, в пейзажах він намагається вловити стан природи, а в натюрмортах віддавав перевагу композиції й освітленню.

Робота в майстернях вимагала підвищення художньої освіти. І П.Орел вирішив поступити у Кишинівське республіканське художнє училище, яке закінчив у 1959 р. Він брав участь у 6 Всесвітньому фестивалі молоді в Москві, на якому показав дві свої роботи. Деякий час працював декоратором у Кишинівському театрі опери та балету, але сімейні обставини змусили художника повернутися у Ніжин. Тут він оформив Будинок культури та виконав інші роботи, підготував виставку своїх робіт для Кисва, був прийнятий у Республіканський художній фонд УРСР. Після цього перейшов у Чернігів. У цей час крім живопису він займався виконанням монументальних робіт: розписи, мозаїка. Багато їздив у відрядження по області та республіці. Виконав мозаїчне панно в м.Шепетівка. В туристичному комплексі "Брянськ" м. Чернігів зробив великий розпис на історичну тему.

У 70-х роках П.Орел займав посаду головного художника Чернігова, продовжував працювати в музеях області і республіки. Створено було шість діарам, в тому числі і в історичному музеї Чернігова "Мезинська стоянка первісної людини", в місті Ново-московську Дніпропетровської області - "Форсування Дніпра", в Острі - пейзажний план міста тощо.

ХУДОЖНИКИ НІЖИНСЬКОГО ТЕАТРУ ІМ. М.КОЦЮБІНСЬКОГО

Творчість П.Орла Ніжинського періоду визначала ще один напрямок у мистецтві міста - театральний живопис, який має свою особливість. В спеціальній праці ми уже розповідали про заснування в Ніжині професійного драматичного театру ім.М.М.Коцюбинського.¹ Тут працював з часу заснування театру головним художником Євген Іванович Шапошников. За чотирнадцять довоєнних і післявоєнних років він оформив десятки спектаклів, серед них "Украдене щастя", "Не судилося", "Платон Кречет", "Любов Ярова", "Розлом", "Даліке", "Запорожець за Дунаєм", "Безталанна", "Лимерівна" та інші.

Залишилось декілька фотографій, які зафіксували декорації, написані Є.Шапошниковим. Найбільш ефектним є оформлення сцени у виставі "Не судилося". Детально виписана багата українська природа. Художник використав цікавий елемент показу перспективи. На передньому плані зверху Є.Шапошников намалював темнозелене листя, яке зливалося в єдину суцільну масу. Далі, посередині декорації, наче під блиском сьйва, висвітлюються дерева. А по боках та вглибині знову парк подавався в більш заглушених тонах, хоч вони і чітко проглядалися. На цьому фоні розташувались хлопці та дівчата, які з увагою слухали пісню бандуриста.

Разом з Є.Шапошниковим працював у театрі в кінці 40-х - на початку 50-х років, в також у 60-х роках Петро Свиридович Ореп. Він оформив вистави за п'єсами О.Корнійчука "Мрія",² "Калиновий гай", К.Симонова "Під каштанами Праги", "Російське питання", А.Берга "Щастя Садовського", М.Горького "Останні", В.Собка "Життя починається знову", М.Старицького "Талан" та інші.

Робота над декораціями - це складний процес, бо він вимагав від художника не простого відтворення інтер'єру, на фоні якого відбувалися події, а чіткого розуміння ідеї п'єси, характеру розвитку в ній подій, того, що хотів цією виставою сказати глядачам режисер-постановник.

Для юного художника, яким був на той час П.Ореп, це була

1. Самойленко Г. В. Ніжинський драматичний театр ім.М.Коцюбинського. - Ніжин, 1996. Він же. Театральне та музичне життя Ніжина XVII-XVIIIст. - Ніжин, 1995.

2. Після переробки О.Корнійчук назвав п'єсу "Розплата" (1965).

незвична і в той же час дуже цікава робота. Пізніше митець згадував: "Театр користувався великим успіхом у глядачів особливо, коли директором працював Володимир Федотович Тось, а акторами Б.Б.Лучицький, А.Б.Лучицька, В.Ігнатенко та інші. Потреба в моїй праці була очевидною, бо неодноразово при відкритті завіси були аплодисменти художнику. Таке сприйняття праці 15-річного юнака надихало його на пошуки. Робота велась у вечірній час, були присутні головний режисер, постановщик. Вирішували питання сценічної побудови вистави, її образної виразності. Образ всієї вистави виражався багатьма засобами: загальний кольоровий колорит створював настрій, і тут важливу роль відіграло освітлення, колір костюмів, а також музичне оформлення. З машиністом сцени уточнювалась конструкція декорації, їх швидкість зміни. В такому театрі треба бути універсалом: розробити ескізи костюмів, бутафорії, освітлення тощо.

Кожна декорація вимагала від художника творчих пошуків. Намалювати інтер'єр хати чи кабінету - це не так важко, а створити атмосферу, в якій відбувалися події, допомогти відтворити на сцені шматок життя, для цього треба проявити художній хист. Відповісти сьогодні, яким оформленням я був особливо задоволений, важко. Художник завжди хотів більшого, але технічні і матеріальні можливості не завжди дозволяли. Почуття незадоволення завжди було... Разом зі мною в театрі в цей час працював і В.М.Агієнко... В ті роки матеріально всі ми жили важко, особливо артисти, але дружно, і не допомогти талановитому колективу ми не могли. В.Агієнко теж мав прекрасне сценічне бачення, і все виконував з натури майстерно."

Майже 25 років, починаючи з 1946 р., в театрі працював Всеволод Миколайович Агієнко (1916 - 1975). Його життя пройшло в Ніжині. Тут він закінчив СШ №1 (тепер №7). В 30-х роках разом з батьками деякий час проживав у Донбасі, а потім знову повернувся у Ніжин. З 1937 по 1940р. вчився в Українському художньому інституті (м.Київ) на архітектурному факультеті. У 1940р. у зв'язку з сімейними обставинами перевівся на II курс історичного факультету Ніжинського педагогічного інституту. Війна застала Всеволода Агієнка в Ніжині. Брав участь у боротьбі проти фашистів. Після поранення прийшов знову в Ніжин і почав працювати в театрі.

В.М.Агієнко оформив багато спектаклів, серед них вистави "Тиха українська ніч" Є.Купченка, "Свято ліхтарів" Г.Пфейфера, "За московським часом" Д.Анохіна, "Куховарка" А.Сафронова, "Іркутська

історія" О.Арбузова, "Лимерівна" Панаса Мирного, "Павлинка" Янки Купали, "Дністрові кручі" А.Ананьєва, "Завтра - День Перемоги" А.Ларченкова, "Пора жовтого листя" П.Зарудного, "Талан" М.Старицького, "Віра" М.Талалаївського, "Не тією стежкою" О.Корнісіка, "Чужий дім" М.Зарудного, "Дай серцеві волю - заведе в неволю" М.Кропивницького та інші.

Манера оформлення декорацій у В.Агієнка була своєрідною. Він хотів на сцені створити таку картину, яка відповідала б реальному життю, точно розкривала оточуючий світ героїв. Художник писав декорації на полотні, яке добре натягувалося. Пейзажна картина зливалася з предметами, що знаходились на сцені. Все це відтворювало реалії життя. Показовою в цьому відношенні є декорація до вистави "Тиха українська ніч" Є.Купченка.

Перша дія проходить на фоні гарно виписаного поля кукурудзи з далекою перспективою лісних острівців. Перед глядачем розстигається жовтаво-зелене море з чітко виписаними стеблами рослин на передньому плані, які зливалися з декоративними, втиканими в бутафорську траву, що покривала сцену, де відбувалася дія.

Інший пейзаж у другій дії. Перед нами гарно виписаний парк, з високими деревами, покритими соковитими зеленими листками, кущами і блакитною гладінню озера, що виднілося з правого боку. Тут же уквітчана бесідка, яка мала природний вигляд. Вся сцена була покрита декоративною настількою, яка відтворювала зелену поверхню землі. На цій декорації особливо чітко була виписана група дерев, які знаходилися на передньому плані. Під ними, біля бесідки, і розгорталися драматичні події вистави.

Третя дія проходила на фоні будинку, що був зведений неподалік від ставка, який виднівся справа. Десять вдаліні проглядалися контури лісних насаджень. На передньому плані виднівся красивий з фігурним оздобленням тин, хвіртка, лавочка. Мальована декорація і реальні деталі садибної побудови створювали ефект справжніх умов. Декорації були настільки гарно виконані, що глядач не відчував умовності дії, яка відбувалася на сцені.

Для вистави "Пора жовтого листя" В.Агієнко намалював осінній ліс у жовтасто-багряному вбранні. А на передньому плані олені. І це було зроблено з такою шобов'ю, так ефектно, так майстерно, що декорація, як і вся вистава, надовго запам'ятовувались глядачам.

В.Агієнко умів створити атмосферу реальності. Кожного разу він уважно продумував всі деталі інтер'єру. У виставі "Російське питання" за п'єсою К.Симонова треба було показати, що події відбуваються в

США. Деталіями обстановки кімнати цього досягти важко. І тоді художник малює велике вікно, через яке чітко проглядаються хмароносні будинки та статуя Свободи. Такий прийом дозволив глядачам перенестись у інший світ, наблизитись до життя героїв далекої країни. Подібний прийом художник використав пізніше, коли писав декорації до вистави "За другим фронтом".

Любив В.Агієнко оформляти вистави, поставлені за творами українських класиків. Про це свідчать декорації до "Лимерівни", "Талану", "Дай серцеві волю - заведе в неволю" та інших. В цьому разі художник-оформлювач вдало використовував деталі народного побуту: рушники, вишиванки, посуд тощо, які разом з намальованими деталями інтер'єру хати створювали типові реальні обставини.

Крім декорацій В.Агієнко писав також картини і портрети маслом ("Автопортрет", "Портрет дружини", "На арені") та аквареллю. Чимало робіт було виконано олівцем. Це в основному портрети знайомих громадських та культурних діячів. На жаль, спадщина В.Агієнка розпорошена. Є в художника і цікаві акварелі, проникнуті ліризмом. Вони розкривали психологічний стан закоханих людей.

Одночасно з В.Агієнком в театрі два спектаклі оформив випускник Харківського художнього інституту А.Кралін. Він дуже добре виписав декорації для вистав "Княжна Вікторія" та "Бронепоезд 14-69". Весь простір задника у "Княжній Вікторії" був заповнений чітко намальованими деревами та стінами старого монастиря. Вдалині виднівся храм. На передньому плані - садова лавка. На верхній частині сцени прикріплені деталі писаної декорації, на яких зображені аркові виступи масивної будови. Ця частина залишалася незмінною, і тоді, коли мінявся задник у другій картині, де художник зумів ефектно відтворити значну частину храму з арковими склепіннями, великими вікнами, що мали фігурні рами, розписами стін на релігійні теми, іконами та іншими храмовими атрибутами.

Декорація настільки вражала глядачів, що коли відкривалася завіса, линула овація.

А.Кралін любив виписувати природу. Він створював чудові красиви Далекого Сходу в декораціях до вистави "Бронепоезд 14-69". Вдалині виднілися сопки, покриті лісовими зарослями, на передньому плані декілька берізок, а ще ближче ялини, які створювали атмосферу суворості природи, на фоні якої розгорталася трагічна боротьба. Цікаво оформлені сцени "На залізничній станції", "В бронепоезді", де чорна завіса закривала більшість сцени, і лише проріз в центрі, прикритий тюлем, дозволяв бачити, що відбувалося в багні.

Гнітючий морок добре передавав трагічність обстановки.

Починаючи з 1964р. з деякими перервами в Ніжинському театрі ім.М.Коцюбинського головним художником працював Святослав Володимирович Ємець-Казимір (13.І.1933-20.IX.1996), який народився в м.Любечі Ріпкінського району на Чернігівщині. Життя майбутнього художника було складним. У 1937 р. репресували батька. Молодший брат Володимир Володимирович, нині художник, директор художнього музею в Чернігові, народився уже після цієї страшної трагедії. Сім'я переїхала в Чернігів, а Святослава забрав дідусь у село Довжик, де він жив до закінчення семирічної школи.

Війна, післявоєнне лихоліття давало про себе знати. Але потяг до живопису не можна було приглушити, і Святослав Володимирович у 1950 році пішов вчитися у Чернівецьке художньо-прикладне училище, яке закінчив у 1953 році, і був направлений на роботу у Кам'янecь-Подільський.

С.В.Ємець давно цікавила робота в театрі. А в цей час в місто на гастролі приїхала трупа Лисичанського пересувного театру. Йому запропонували тут посаду художника, і Святослав Володимирович погодився. З цього року він і пов'язав своє життя з театром. Через деякий час він переїхав у Чернігів, де також працював у театрі.

Служба в армії - це особлива сторінка в творчій біографії художника. Його направили до Будинку, офіцерів, де він оформляв різні вистави. Але саме тут він зміг зайнятися станковим живописом. У цей період він брав участь у художніх виставках, які влаштовувались в Калінінградській області, де проходила служба, його делегували на Всесвітній конгрес, який проходив у Москві. Тут була відмічена його робота "На полігоні".

Після служби в армії в 1956 р. С.В.Ємець-Казимір поступив у Мінське художнє училище, яке закінчив у 1962р. Під час занять підробляв у Білоруському драматичному театрі ім. Янки Купала, допомагав писати декорації. Завершивши навчання, повернувся в Чернігів, працював у драматичному театрі ім.Т.Шевченка, для якого у цей час було збудоване нове приміщення.

У 1964 р. директор і режисер Ніжинського драматичного театру ім.М.Коцюбинського О.О.Стариков запросив С.В.Ємця-Казиміра у Ніжин на посаду головного художника. Тут він і працював майже тридцять років, відїжджаючи на деякий час у Чернігів.

За цей період роботи в Ніжині було оформлено більше 50 вистав.

1. З розповіді С.В.Ємця-Казиміра 20 квітня 1996 р. Г. В.Самойленку.

Любив С.Ємець-Казимір писати декорації до п'єс української класики. Особливо запам'яталося йому оформлення вистав "Циганка Аза", "Наталка Полтавка", "Ой, не ходи, Грицю...", "За двома зайцями" тощо.

Його декорації мали широкий сценічний характер. Художник намагався за їх допомогою вивести героїв вистави за межі села, надати подіям, які відбувалися на сцені, типовий характер. Це ми спостерігаємо, зокрема у виставі "Сватання на Гончарівці". Художник наблизив до глядача декілька дерев, сільську вулицю, а далі, в глибині, намалював біленькі хатки, біля яких ростуть високі тополі, та дорогу, яка перетинала всю картину і зникала десь далеко за горизонтом. Це створювало у глядачів ілюзію простору й часу. Вони переносилися в атмосферу сільського життя XIX ст.

У виставі "Весілля в Малинівці" основні події відбувалися на фоні паркової природи. У С.Ємця-Казимира намальовані м'які декорації злилися з твердими, гарно зробленими східцями, куцями. І все це створювало атмосферу реальності. Любив художник писати природу, і це ми відчуваємо в декораціях до вистави "Голосіївський ліс", "Майська ніч" та ін.

Робота художника у пересувному театрі дещо відрізняється від умов, у яких знаходиться митець у стаціонарному театрі. Актори пересувних колективів змушені виступати не тільки в Будинках культури, а і в польових умовах, у невеликих сільських клубах тощо. Тому художник повинен враховувати це і оформляти виставу так, щоб домогтися створити відповідну атмосферу, яка б відповідала розвигковій дії, що відбувається на сцені, і в той же час пам'ятати про те, як цю декорацію розмістити, закріпити в польових, технічно мало пристосованих умовах.

На пересувній сцені майже нікому не вдавалося гарно оформити декорації до вистави "Кремлівські куранти". У п'єсі М.Погодіна одинадцять картин із досить складними декораціями (Іверські ворота в Москві, часовня з лампадами; кімната в готелі "Метрополь"; ліс, озеро, мисливський шалаш; хата Чуднових; Кремлівська набережна; бульвар біля пам'ятника М.Гоголю; квартира інженера Забеліна; кабінет Забеліна; Великий старовинний зал; службовий кабінет Леніна в Кремлі). Треба було знайти оптимальний варіант. І художник разом з режисером В.Г.Авраменком вирішили зробити тільки основні декорації, які відігравали б важливу роль у розкритті ідейного змісту п'єси: кабінет Леніна, Іверські ворота, біля пам'ятника М. Гоголю та деякі інші.

Важко було подати перспективу біля Іверських воріт. І С.Ємець-Казимір використав аркову систему. На передньому плані він прорізав арку, за якою проглядалось нове полотно з відповідним зображенням Москви, за нею ще одна арка з іншим малюнком. Це дало можливість створити перспективу. Сцена ожила, герої потрапили у відповідну до задуму драматурга атмосферу.

Вдалися художнику і декорації до сцен "В кабінеті Леніна в Кремлі", "Зустріч біля пам'ятника М.Гоголю" та інш. За оформлення спектаклю С.В.Ємець-Казимір був відмічений грамотою на огляді вистав у Чернігові.

Довгий час художника турбувала думка, як розширити горизонти вистави "Машенька", бо майже всі події відбувалися в кабінеті або їдальні квартири професора, академіка Окаймова. І С.Ємець-Казимір вирішив розмістити квартиру професора на другому поверсі. Це дало можливість намалювати великий балкон, з якого показати те, що відбувається за межами квартири: побачити і будинки міста, і вулицю, і каштани з весняними свічками-квітами тощо.

Першою виставою, яку оформляв С.Ємець-Казимір у Ніжинсько-му театрі, була "Іван та Мар'я" В. Гольдфельда. І з того часу художник особливо любив працювати над декораціям до дитячих вистав. Вони давали можливість фантазувати, творити незвичний світ, у якому відбувалися загадкові їх історії, використовувати освітлення. Та й глядачі тут особливі. Діти повинні запам'ятати не тільки героїв казки, а й відчутти, у якому середовищі вони живуть, борються. З задоволенням художник працював над оформленням останньої вистави "Червоненька квіточка".

За час роботи в Ніжині С.Ємець-Казимір написав декорації і оформив вистави "Дикий Ангел" О.Коломійця, "Солов'їна ніч" В.Єршова, "Подвиг у темряві" П.Лубенського, М.Шуста, "Іркутська історія" О.Арбузова, "Перстень з діамантом" О.Левади, "Драматична пісня" М.Анчарова і О.Равенських, "Душогуби" І.Тогобочного, "Як наші діди парубкували" В.Канівця, "Катерина" В.Лемеля (за Т.Шевченком), "Мати-наймичка" І.Тогобочного, "Паризький жених" А.Папаяна, "Біла сукня матері" Ш.Хусаїнова, "Святий і грішний" М.Варфоломесва, "Пізнє кохання" О.Островського, "Сільські дівчата" Л.Никоненка, "Сватав Гриць удовицю" В.Канівця та інші.

У 90-х рр. в театрі художником працював Борис Фірцак, із своїм особливим творчим обличчям. Він є засновником і учасником міжнародної виставки "Імпреза -91", яка була відкрита в Івано-Франківську. Його роботи були відмічені дипломом. Афіші до вистав

театру, написані Б.Фірцаком, - це філософське осмислення подій, які відбуваються на сцені. Художник пробус свої сили і в оформленні деяких постановок. "Дюймовочка" в Ніжинському театрі ім.М.Коцюбинського - це дебют Б.Фірцака як театрального художника. Він оформив також вистави "Пригоди Каптанчика", "Пошились у дурні".

У Ніжинському драматичному театрі ім.М.Коцюбинського у різний час працювали й інші художники. Окремі вистави оформляли Є.Г.Білецька ("Влада тьми" Л.Толстого, "Підступність і любов" Ф.Шіллера (разом з З.С.Бірюком, який деякий час в театрі працював головним художником), "Мачуха" О.Бальзака (разом з Л.С.Георгієвим), І.Білецький ("Ніч на полонині" О.Олеся, "Коли зійде місяць" Н.Забіли), В.Безлепкін ("Дума про Морозенка" М.Стельмаха), В.А.Бортяков ("Криваве весілля" Ф.Г.Лорки), Е.Вігонд ("Голосіївський ліс" В.Собка, "Мачуха" О.Бальзака), заслужений художник УРСР А.Вдовиченко ("Коли любиш..." Г.Малишева), В.Івлєв ("Мама збирається заміж" В.Канівця), Л.Ковальчук ("Наречений за об'явою" Б.Рацера, В.Костянтинова, "Зачарована рукавичка" Я.та І.Златопольських), М.Кужелев ("Кайдашева сім'я" І.Нечуя-Левицького, "Сонячний дім" А.Крима), М.Куриленко ("Донна Люція" Ю.Хмельницького; "Гріх і покаєння" І.Тобілевича, "Королева тюльпанів" Ю.Мокрієва), Я.Нірод ("Наймичка" за Т.Г.Шевченком), І.Є.Олійник ("Не судилося" М.Старицького), Г.І.Потапенко ("Яків Батюк" Г.Лубенського і М.Шуста, "Сині роси" М.Зарудного), К.Ржецький ("Вирок", С.Левітіна), О.Симоненко ("Влада тьми" Л.Толстого, "Для домашнього вогнища" І.Франка), В.Соломко ("Вечір" О.Дударєва), Д.Ю.Чернова ("Мар'я" А.Кудрявцева), О.Ягодовська "Дивна місіс Севідж" Дж.Петрика) та інші. У художників був свій стиль, своя творча манера. І кожний намагався оформити виставу так, щоб наблизити до глядача сценічний умовний світ, у який він повинен був повірити.

Олександра Володимировича Симоненка (1964), нашого земляка, який під час навчання в СШ № 10 починав малювати в студії Будинку піонерів під керівництвом М.Прокопця, а потім продовжив удосконалювати свою майстерність у Київському художньому інституті (закінчив його у 1994 р.), директор Ніжинського драматичного театру ім.М.Коцюбинського В.Г.Гаврилук запросив оформити виставу "У сутінках долини" Д.Сінга. Це зацікавило молодого художника, і він разом з своєю дружиною Мартою розробив сценографію та костюми. Потім вони оформили також вистави "Новорічні пригоди Кота без чобіт та Собаки-забіяки", "За двома зайцями". Ця творча співдружність продовжується не тільки тому, що це новий для Олександра Симоненка

жанр, де можна розкрити своє бачення світу, а й тому, що він любить театр. Не випадково, що його розписи одного із залів фойє Будинку культури, де перебуває нині театр, відображають життя акторів різних епох.

Театральний живопис - це особлива сторінка у художньому житті Ніжина, яка недостатньо вивчена і, мабуть, уже втрачена, бо більшість декорацій до спектаклів, які йшли у 50-70-ті роки, пропала. Не залишилось ескізів, а фотографії не завжди фіксували саме роботу художників.

ХУДОЖНЯ СТУДІЯ М.А.ПРОКОПЦЯ І ТВОРЧА ДОЛЯ ЇЇ УЧНІВ

60-70-і роки були особливими для Ніжина. У цей час займався активною підготовкою молодих художників Михайло Антонович Прокопець (1923 - 1989), який народився в Ніжині в сім'ї чоботаря. Коли йому було 8 років, помер батько, мати працювала техробітницею. Жити було важко. У 1932 р. пішов у восьмирічну школу №5, яку закінчив у 1939р. і продовжив навчання у середній школі № 1. У роки Великої Вітчизняної війни був у Ніжині. Тут же одержав перші мистецькі навички, які потім розвивав самостійно, навчаючи школярів. Після звільнення Ніжина від фашистів у 1943 р. пішов до лав Радянської Армії. А 1944р. після тяжкого поранення повернувся у місто і поступив наступного року в педагогічний інститут на історичний факультет, який закінчив у 1949 році.

Майже десять років вчителював, а з 1958р. по 1976 рік працював у інституті лаборантом, по часово читав факультативний курс малювання на природничому факультеті, оформляв приміщення інституту, гуртожитків, святкові колоди.

З 1961 року керував одночасно студією образотворчого мистецтва при Будинку піонерів. Саме тут і розкрився справжній талант педагога, який закладав перші основи з малювання багатьом молодим ніжинцям. Хоч М.А.Прокопець і не мав базової художньої освіти, але він був від природи талановитим. Це була людина, яка уміла захопити школярів, об'єднати їх. Працював завжди з особливим захопленням.

Серед перших його учнів був Олег Юрченко, який закінчив Харківський художній інститут, факультет "Промислова графіка", став членом Співки художників. На канікулах він допомагав М.А.Про-

копцю навчати дтей мистецтву живопису. Серед випускників цієї студії багато нині відомих художників. Юрій Галич, який тут навчався в 1966-1969 рр., закінчив Харківський художньо-промисловий інститут. Валдим Петренко закінчив Київський художній інститут. У Харківському училищі навчався Юрій Іванович Габ, нині працює в Одесі. Михайло Расв закінчив Нижегородське училище, і в цьому місті працював театральним художником. Нині він один із відомих в Росії майстрів книжкової мініатюри (exlibris). Мухінське художнє училище в Ленінграді закінчили Олександр Кондратьєв, там він і працює, та Валентина Онисимова-Деменчук, живе і працює в Гомелі. Московський поліграфічний інститут у 1975-1980 рр. закінчив графік Юрій Михайлович Сковородников, нині живе в Москві. Учнями М.А.Прокопця були архітектори Олексій Стефанок і Олена Галич, викладачі малювання Лариса Шевчун, Ірина Пасічниченко, художники-дизайнери та модельєри Дмитро Вторушин, Андрій Кулінич, Ганна Галич.

По-різному склалася доля цих вихованців М.А.Прокопця. Юрій Ілліч Галич (1952), закінчивши у 1969 р. середню школу №3, продовжив навчання в Харківському художньо-промисловому інституті (1969-1974), тут він здобув спеціальність "промислова графіка та дизайн".

Творчу діяльність він розпочав у 1976 році. Багато працював, виставлявся, а тому через п'ять років був прийнятий у Молодіжне об'єднання Спільки художників, а в 1990 р. - членом Спільки художників України.

Неодноразово брав участь у виставках у Києві, Харкові, Познані (Польща), Єльському університеті (США). Роботи Ю.Галича зберігаються в музейних та особистих колекціях. Нині Юрій Ілліч живе і працює в Харкові.

У вересні 1993 р. з нагоди 1000-ліття Ніжина в художньому відділі краєзнавчого музею відбулася виставка Ю.І.Галича. Були показані 12 робіт художника. Це міські пейзажі Харкова, Ніжина та Сєднєва. Інші роботи - пейзажний живопис різних міст України.

Широкий пастозний мазок автора дає уяву про його бачення природи і світу. В роботах Ю.Галича цікаво передається освітлення. Здається, що світло випромінюють самі зображувані об'єкти.

Картини насичені глибокою внутрішньою енергією, яка впливає на глядача. Разом з тим від деяких робіт віє тихим спокоєм. Ніжні пейзажі стародавнього Ніжина. Такі ж чудові і роботи, виконані художником під час його перебування в Сєднєві.

На виставці були представлені як ранні роботи художника

("Етюд", 1972), так і твори останнього року: "На Чернігівщині", "Пейзаж м.Харкова", "Імпресіоністичний пейзаж" та "Пейзаж з церквою".

У художньому відділі ніжинського краєзнавчого музею експонуються картини Ю.І.Галича "Весняна пісня"(1996), "Седнів. На майдані"(1992), "Стрічень" (1992).

До цієї старшої групи учнів М.А.Прокопця належить і Олександр Іванович Кошель (1952), який нині живе у Ніжині й працює в Кисві у видавництві "Веселка", ілюструє книги для дітей.

О.І.Кошель народився в селі Смоляж Борзнянського району, а з п'ятирічного віку живе у Ніжині, куди переїхали його батьки. Вчився у середній школі №10 та в художній студії у М.А.Прокопця.

Після закінчення школи у 1967 р. поступив до Мінського художнього училища ім. Глебова, де навчався під керівництвом художників-педагогів В.К.Гордієнка, О.Л.Ейдельмана, Ф.Л.Лейтман. Брав участь у виставках у Мінську, Гомелі та інших містах, показував свої роботи, виконані в станковій графіці.

Після закінчення у 1971 році училища, а потім служби в армії роздумував над подальшою творчою долею. Вирішив зайнятися ілюстрацією книжок. І ось з 1979 р. художник працює переважно у жанрі книжкової ілюстрації для дітей. За цей час проілюстрував більше 70 книг. Ось перед нами книжка для дітей дошкільного віку "Сонячний коровай" (1985). До кожного вірша та оповідання Олександр Кошель подає заставки, які не стільки передають зміст твору, скільки розширюють дитяче світосприймання навколишнього середовища. Наближає художник навколишній світ до дітей і за допомогою близьких їм персонажів казок: зайчика, лисички, мишки, хом'яків тощо. Саме ці персонажі найчастіше зустрічаються на розворотах книги, де подаються загадки і відгадки. Від кожного малюнку віє теплом, красою і багатством, які йдуть від землі та праці трудівника.

У 1983 р. О.І.Кошель став дипломантом Всесоюзної виставки "Мистецтво книги", де була показана і його робота.

Видавництво "Веселка" протягом 70-80-х років випускало для дітей молодшого шкільного віку серію книг "Казки народів світу". Олександр Кошель також ілюстрував декілька книжок цієї серії, зокрема "Казки народів Югославії" (1983), "Турецькі народні казки" (1987). Всі книги серії оформлялись майже однотипно. Перед назвою - малюнок-заставка, далі - малюнок перед текстом казки чи на окремій сторінці. І вже від художника залежало, як він розкриє перед дитиною невідомий світ життя іншого народу. І тут О.Кошель вдається до

послання реального життя і фантастики, показу різнобарв'я одягу, предметів ремесла, звичаїв та традицій. Але найголовніше - це розкриття характеру героїв казок. І митець зумів створити яскраві образи представників народу (дроворуба, винороба, наймига топчо), мудрих, сміливих та кмітливих, а також багатіїв, баїв, жандармів та нетямущих, лінивих людей. Художник, показуючи останніх, не вдається до шаржових прийомів, а намагається розкрити їх негативні риси через внутрішній стан, характер поведінки. Майстерність художника О.Кошеля - ілюстратора книги "Турецькі народні казки" була відмічена дипломом другого ступеню. У 114 країн світу були закуплені ці книги видавництва "Веселка", а це сприяло популяризації і творчого доробку художника О.Кошеля.

У традиціях українського народного живопису зроблені ілюстрації в книзі "Чи я в лузі не калина була" (1991), де вміщені українські народні алгоричні пісні. За допомогою тексту та ілюстрацій до нього ця збірка несе читача "над морями, і ріками, над роздольними степами й тінистими дібровами в загадкове царство птахів і звірів, комах і рослин". Вона веде "в чарівний світ поетичної алегорії". Ми відчувасмо, як "через явища природи, через звички тварин, навіть через абстрактні поняття можна правдиво показати людські радощі й печалі, особливості побуту, звичаїв, національного світобачення" (с.5).

Бодем і трагічністю віє від ілюстрацій до казки Івана Нечуя-Левицького "Запорожці" (1994). Тут реальність і фантастичний світ переплітаються воедино. Це допомагає читачеві яскравіше відчувати важкі години життя і боротьби за свободу і незалежність запорозьких козаків, а разом з ними і всього українського народу:

Зовсім в іншому плані виконані малюнки до деяких творів у книзі для дітей "Улюблені вірші", яка вийшла у 1994 р. у видавництві Івана Малковича "А-ба-ба-га-ла-ма-га". 18 віршів проілюстрував Олександр Кошель. Мабуть, тут не підходить слово "проілюстрував", бо художник створив дивовижний, яскравий світ тварин та птахів. Він надихнувся життям, наближеним до людини, огородне царство, де вельможно походжає Гарбуз з господинею жовтою динею, огірочками синами і дочками та морквицею гарбузовою сестрицею. І все це показано так яскраво, так соковито, з таким тонким гумором, що заздрити малокам, які мають такі гарні книги.

Проте О.Кошель не обмежує свою творчість ілюстрацією. Він пробує свої сили у різних жанрах. Графіка дизайнера, плакат також приваблюють його, і він охоче показує свої роботи на виставках, у тому числі і міжнародних (1986). Любить художник і живопис.

До представників молодшого покоління учнів М.А.Прокопця належить Борис Глушко, нині працює архітектором у Києві, Олександр Симоенко, про його творчий доробок ми вже розповідали, Олексій Стефанок, Борис Ахріутін, Юрій Галлай та деякі інші.

Хоча у кожного із них потім були свої педагоги, навчальні заклади, але без М.А.Прокопця важко сказати, як би визначилася їх творча доля. Переважна більшість тих, хто вчився у М.А.Прокопця, постійно зустрічаються, підтримують не тільки творчі зв'язки, а й особисті, приходять на допомогу один одному в скрутну хвилину.

У липні 1997 р. у художньому відділі краєзнавчого музею відбулася виставка, присвячена М. А. Прокопцю. Тут демонструвалися деякі роботи митця ("Автопортрет", "Літній пейзаж", "Рідний дім", "Олені" (акварелі), "Дівчинка з рибом" (масло) та ін.) та його учнів. Олександр Симоенко показав ескізи декорації до вистав "За двома зайцями" (1995), "І все таки я тебе зраджу" (1996) у театрі ім. М. Коцюбинського, а Олексій Стефанок - акварелі "Зимовий пейзаж", "Портрет".

Юрій Галич з Харкова представив свої роботи 90-х років: "Стричень" (1992), "Седнів. На майдані" (1992), "Весняна пісня" (1996). Юрій Сковородников, художник-графік з С.-Петербургу, продемонстрував ілюстрації до книг Мирона Петровського "Книги нашого дитинства" (М., 1996), Аристофана "Лисистрата" (М., 1995), К. Батюшкова "Опыты в стихах" (М., 1987), а Олександр Кошель показав серію "Мудрість народна".

Олена Галич, архітектор з Києва, подала на виставку три картини під назвою "Церква у Ніжині" (1985, Тройцька церква) та "Ніжинська церква" (1985, Благовіщенський собор), а також "Фрагмент брами вірменського собору у м. Львові" (1986).

Проникнути у творчу лабораторію М.А.Прокопця допомогли роботи різних років викладачів малювання шкільних закладів та училищ Лариси Шевчук (Москва), Ірини Лисенко (Ніжин, сш № 16), Ірини Пасічниченко (Київ), Т.А.Іванової (Дитяча школа мистецтв).

Відвідувачі звернули також увагу на роботи художника-модельєра з Харкова Ганни Галич (моделі одягу) та художників-дизайнерів з Києва Андрія Кулиничя ("Нагорморт зі скринькою", "Портрет друга") та Дмитра Вторушина ("Квіти мого саду").

Це була приємна зустріч з студійцями М.А.Прокопця, яка засвідчила, що все те хороше, яким володів учитель, сприйнято його учнями і втілене у різнобарв'я кольорів та різноманіття форм їх творів.

До представників талановитої молоді цього періоду належить і

Микола Григорович Сербовеліков (1949), художник, поет, який нині живе в Москві і працює відповідальним секретарем журналу "Московський вестник".

Таким чином, студія М.А.Прокопця ще раз засвідчила, яку велику роль відіграє в період творчих пошуків та становлення художнього таланту педагог, який уміє підтримати перші кроки в мистецтві і визначити подальшу долю своїх учнів.

ЛЮБИТЕЛІ І ПРОФЕСІОНАЛИ

У 70-90-х роках мистецьке життя Ніжина було пов'язане з організацією виставок художників. Це стало уже традицією. Художники Ніжина працювали і бажали показати глядачам свої роботи, поділитися з ними творчими пошуками.

У березні 1971 року була влаштована виставка картин трьох ніжинських художників В.Ф.Оліфіренка, П.В.Петренка та М.А.Прядка.¹

Всеволод Федорович Оліфіренко (28 лютого 1934) народився в м.Коростені Житомирської області. Та через деякий час батько з сім'єю повернувся у рідне своє місто Ніжин. Маючи хист до малювання, у 1949 році Всеволод поступив після 7 класів у художнє ремісничє училище № 16 у м.Києві, яке і закінчив у 1952 р., одержавши спеціальність альфрейщик-живописець. У цей час продовжувалась відбудова Хрещатика. При зведенні нових будівель застосовували різні форми прикрас: ліплення, декоративне оформлення, скульптури тощо. Тому випускники училища могли застосувати свої знання і вміння.

У 1953 році Всеволод Федорович повернувся у Ніжин. Спочатку оформляв афіші у кінотеатрі, вчився у вечірній школі, а потім в інституті.

У 1969 році В.Ф.Оліфіренко закінчив Львівський поліграфічний інститут ім.І.Федорова за спеціальністю "Художник-графік". На Ніжинському гумовому заводі була посада художник-конструктор, тому певний час її займав Всеволод Федорович. Паралельно з цим оформляв книги для різних видавництв м.Кисва, переважно технічної літератури. Більше 50 видань оформив художник.

З часу відкриття у Ніжині художньо-оформлювальної майстерні

1. Савченко Ю. Виставка творів трьох художників// Під прапором Лесіна.- 1971 - 2 квітня.

В.Ф.Оліфіренко займався оформленням різних об'єктів у місті. Після реорганізації майстерні і приєднання її до Чернігівського художньо-оформлювального комбінату займав посаду художника творчої кваліфікації, що давало йому можливість проявляти творчу свободу в проектуванні оформлення об'єктів. У цей час В.Ф.Оліфіренко брав участь в оформленні красзнавчого музею у Ніжині (1967), музею М.Заньковецької у Заньках (1964), генерала М.П.Кирпоноса у Вертіївці (1977), музею О.Вересая у Сокиринцях (1959), музею Радянсько-Чехословацької дружби у Світанку (1980), музею Партизанської слави та інших об'єктів. Ця робота давала можливість проявити себе у різних жанрах: декоративне оформлення, живопис, графіка тощо. В.Ф.Оліфіренко у вільні від роботи дні писав етюди, зокрема Ніжина, живописні полотна. Особливо любив пейзажі. Створив цілий цикл пейзажних творів про Закарпаття.

Показував свої роботи на декількох виставках у Ніжині, а також на Андріївському узвозі у Києві. Багато картин В.Ф.Оліфіренка знаходяться у приватних колекціях за кордоном, зокрема у Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині, Німеччині, США, Італії, Росії.

Нині художник продовжує виставляти свої роботи у Ніжині. Займається оформленням деяких об'єктів, зокрема фундаментальної бібліотеки Ніжинського педагогічного інституту ім.М.В.Гоголя.

Пам'ятною для ніжинців була і виставка 1979 р., організована в інституті з ініціативи відомої російської художниці, члена Співки художників СРСР Майї Яківни Бакасової. Вона в цей час жила у Ніжині. Тут були виставлені роботи ніжинських та чернігівських художників.¹

Експозиція мала великий резонанс. Було вирішено, що такі звіти художників повинні бути постійними. На жаль, "дупа ніжинських митців" Майї Бакасової з сімейних обставин виїхала з міста у підмосковну Каширу. І після цієї виставки художники довгий час не звітували перед ніжинцями.

Певну роботу в пропаганді образотворчого мистецтва продовжувала проводити інститутська картинна галерея. В її залах (крім першого і другого, де виставлені картини художників XIV-XVII ст.) демонструвались живописні та скульптурні роботи сучасних художників України.

У 60-ті роки Співка художників УРСР передала інституту

1. Жоміпир О. Свято світле, радісне, яскраве// Під прапором Леніна.- 1979 - 26 вересня.

велику колекцію: 20 живописних картин, 4 скульптурні роботи, 105 творів графіки, 9 творів декоративно-прикладного мистецтва на загальну суму 16797 крб 50 коп. Серед цих робіт картини відомих українських художників І.О.Холоменюка "Цимбалісти", Бокшая "Ботанічний сад", З.В.Волковинської "Зима в горах", скульптури І.П.Кавалерідзе "Портрет Г.С.Сковороди" (1958), І.А.Коломійця "На панцині шпениці жала" (дерево, 1964), графічні роботи О.Ф.Фіщенко "Моринці", "По шляху до могили Шевченка", "Над горою Тараса", В.І.Масика "Реве та стогне Дніпр широкий", "На козацьких могилах", "Перебендя", офорти М.Г.Дерегуса "Пісня", "Катерина", "Наймичка", ілюстрації І.М.Селіванова до роману О.Гончара "Злата Прага" ("Пороносіч") та інші.

Колекція картин у інститутській галереї поповнювалася також за рахунок подарунків. Серед них роботи О.М. Грущенка "Абрамцеве", С.Ф.Шишка "Будинок Ніжинського інституту", "Артск"; "Перший сніг", "Річка Тищара", які передували тій великій колекції картин, яку передав художник у 1982 та 1984 роках, про що вже йшла мова, а також картини А.Н.Шкурка "Квітень", В.І.Патика "Гудульська мадонна", М. В.Ткаченка "Околиці Ярмча", "Ранок у Карпатах", натюрморти І.С.Мисана "Дуби", "Квіти" та інші, значна частина яких експонується нині в холлах інституту та гуртожитків.

В інститутському музеї демонструються дві скульптурні роботи відомого російського митця В.Д.Меркурова (портрет М.Гоголя, "Гоголь молодий" (на повний зріст). Перша робота була подарована інституту М.С.Хрущовим.

Чернігівські художники Д.Варакуга, Є.Штука, А.Шкурко, В.Калало написали для музею інституту картини на гоголівські теми, а також із життя студентів інституту. Особливо треба відмітити роботу Євгена Михайловича Кріпа (1948), художника-монументаліста, члена Спілки художників України, лауреата Українського фонду культури, який з 1971 р. живе і працює в Чернігові. У великій аудиторії № 215 історико-філологічного факультету, де в гоголівські часи гімназисти ставили свої спектаклі, у 1984 році художник з ініціативи автора цих рядків і при підтримці ректора інституту акад. Арвата Ф.С. здійснив монументальний розпис стін. Вся композиція складається із 6 картин. Їх розташування специфічне. На бокових стінах з лівого боку - малюнок, який зроблений прямо на штукатурці, умовно розпочинає композицію, присвячену петербурзьким повістям Гоголя. Цю ж тему художник продовжує розвивати і на трьох інших малюнках центральної стіни. Окремі предмети, фігури, що входили в художній

світ петербурзьких повістей, "Ревізора", написані в світлоголубих та зсінуватих приглушених тонах, переносять глядача в химерний світ Гоголя з його умовністю, складністю. На правому боці, між двома вікнами, - гоголівська трійка, яка несеться по дорозі у далечінь. Всі ці настінні розписи виконані в одній кольоровій тональності, і тільки на стіні біля дверей. Художник змінює кольорову гамму. Тут більше яскравих фарб, особливо червоних. Ця частина розпису присвячена запорізьким козакам, художник малює тут і Тараса Бульбу і його синів та інших козаків, їх зброю. У цій частині переважають прийоми батального монументального живопису. Розпис Є.Кріпа вражає і своєю масштабністю, оригінальністю бачення гоголівського світу. І хоч не всі сприймають роботу художника, але ніхто не залишається байдужим.

Значною подією 1990р. була виставка художника з Лубен Василя Семенюти, яка розмістилася в трьох великих залах інституту. Художник показав кращі свої живописні та графічні роботи. Пейзажі В.Семенюти приваблюють своєю теплотою і ліричністю. Цікаві його портрети простих людей Лубенщини.

Двічі показувала свої роботи студентка музично-педагогічного факультету Валентина Гарбовська (1966), яка з шкільних років у Новгород-Сіверську проявляла інтерес до живопису, була лауреатом конкурсів дитячої творчості. І під час навчання в Гомельському музично-педагогічному училищі, а потім в інституті вона не розлучалася з пензлем, продовжувала займатися живописом. Розширився діапазон її бачення і пізнання світу, а тому Валентина Гарбовська була у постійному пошуку нових засобів художнього вираження того, що хвилювало її.

На деякий час Валентина залипила живопис, захопилась музикою, грою на баяні. Писала вірші. Але вже на третьому курсі . в зимові канікули раптом їй захотілося знову малювати. І це був такий потяг, який захопив її повністю. Вона працювала щоденно, переходячи від однієї теми до іншої. Але через усе, що робила В.Гарбовська, проходила об'єднуюча думка: Людина і Всесвіт знаходяться в нерозривній єдності. Вражало незвичне світобачення молодої художниці.

На виставці 1993 р. акварелі були згруповані в чотири основні цикли: "По той бік світів", "Знаки Зодіака", "Музичні акварелі", "Світлотіні". Всього було представлено на огляд 36 робіт, виконаних у 1992 та 1993 роках. "Ці роботи, - відмічала кореспондент місцевої газети Любов Романчук, - прагнуть розібратись в складному сплетінні земного й космічного, у поєднанні злого і доброго, у боротьбі двох

начал - жіночого і чоловічого".

Часто В. Гарбовська користується двома кольорами - чорним і білим, і це дає їй можливість виразити складність життя, ті протиріччя, які існують у ньому.

На акварелі "Боротьба" темні крила прагнуть затулити світло, яке випромінюється із складених в долоню жіночих рук. І відчуваєш, що доброта, тепло, яке пробивається через них, зможуть перемогти темні сили.

В. Гарбовська по-своєму трактує відносини чоловіка і жінки. Ця тема розкривається в постійному протиріччі. І це глядач відчуває на акварелях "Спокуса", "Нерозривне" та в інших творах.

У циклі "По той бік світів" художниця використовує багато червоного кольору. Він символізує велику силу енергетики.

У 1995 р. в тому ж залі відкрилась друга персональна виставка робіт Валентини Гарбовської. На цій виставці були показані нові роботи з циклу "Світлотіні" та "Музичні акварелі", а також виставлені акварелі циклу "Метаморфози душі" ("Захоплення", "Мрія", "Екстаз", "Скорбота", "Мольба", "Перетворення"). Всі роботи були виконані у 1994 році.

Йшов пошук, поглиблювалась філософська думка, світобачення, розширювався діапазон тем. Але залипалось сталим - поєднання Живопису, Музики і Поезії. У 1998 році В. Гарбовська підготувала третю персональну виставку своїх творів у Новгород-Сіверську, де вона нині працює.

У 1991 році Ніжинський краєзнавчий музей одержав додатково невелике приміщення (вул. Батюка 6), яке використав для експозиції художнього відділу.

Постійна експозиція будується в предметно-просторовому середовищі. Це сприяє самому відвідувачу без посередника екскурсовода оцінити естетичну значимість тієї чи іншої картини. В Музеї невеличкий художній фонд, але він дає можливість представити творчість художників, які пов'язані з Ніжином та Ніжинщиною. Музей має декілька монографічних колекцій (твори Сергія Федоровича Шипка та його дочки Валентини, Олександра Якимченка, Володимира Яценка, Сергія Рибак, Миколи Стратілата). При систематизації і розміщенні експозиційного матеріалу працівники відділу враховували принцип історизму, а також види мистецтва, жанри, стилістичну спільність або близькість явищ, які демонструються, приналежність художника до того чи іншого напрямку, часу, в якому найповніше виразилось його творче обличчя, а також інші ознаки, які

дозволяли об'єднати твори в певні тематичні комплекси.

Експозиція музею складається з двох основних відділів: мистецтво XIX та XX ст. У залі № 1 картини розміщені за темами: 1) художники-передвижники. Микола Ге. В експозиції виставлений "Автопортрет" (копія); 2) художники-реалісти. Микола Самокиш "Табун білих рисистих маток на водої" (копія); Володимир Яценко "Берег Дніпра" (1983), "У Гурзуфі" (1957). Монографічний комплекс. Сергій Шишко і Валентина Шишко; 3) Абстрактне мистецтво. Монографічний комплекс. Сергій Рибак; 4) Україна відроджується. Монографічний комплекс. Микола Стратилат. Графіка.

Торкаючись робіт першого залу, слід декілька слів сказати про Володимира Федосійовича Яценка (1915), заслуженого діяча мистецтв УРСР, який закінчив Харківський художній інститут у 1937р. і був учнем М.Самокиша.

В.Ф.Яценко з хвилюванням згадує свого вчителя, який, помітивши у нього потяг до пейзажного живопису, багато з ним працював у цьому напрямку. Перу В.Ф.Яценка належить монографія та альбом про М.С.Самокиша. Художник декілька разів бував на батьківщині свого вчителя, подарував Ніжину декілька своїх пейзажних робіт. В експозиції представлена картина "У чистому полі" (1968), в якій чудово написане високе, ясно-блакитне небо з вежами білих хмар, і поле, що вирає літньою зеленню ще нестиглого колоса. Цей пейзаж по праву можна назвати жанровою картиною, яка викликає відчуття органічної єдності людини та природи. І людські постаті на фоні зрілого поля складають єдину композицію, майстерно виписану автором.

Морською прохолодою віє на глядача з картини В.Ф.Яценка "У Гурзуфі" (1957). Цей приморський пейзаж вабить нас в безкраю далечинь мовою синіх хвиль. Чимось романтичним віє від прибережних скель і човнів, що дремають біля берега. Зображуючи пом'якшені від вологого повітря скелі, Яценко вдався до монохромного колориту, побудованого на тонко написаних синьо-сизуватих та голубих тонах. Що далі, то кольори втрачають дзвінкість і чіткість і створюють враження повітряної перспективи і глибини простору. Витончені колірні співвідношення допомогли майстрові передати особливу прозорість повітря і серпанковість туману вдалині.

У фондах музею є ще декілька його робіт, які по черзі виставляються для огляду.

У залі №2 демонструються роботи Олександра Якимченка, Ніжинська експозиція єдина на Україні і в Росії. Про особливість творчості художника ми вже говорили раніше.

Зал №3 виставочний. Тут експонуються роботи сучасних художників, а також тих митців, які народилися у нашому місті, або ж пов'язані з нашим краєм.

У Ніжині у 80-90-х роках продовжували працювати художники Сергій Рибак, Олександр Коцель, Борис Шматок, Валентина Євмененко, Всеволод Оліфіренко, Валерій Ісаснко.

Сергій Миколайович Рибак народився у 1950 р. в місті Коврові Володимирської області, де проживав батько художника після закінчення Великої Вітчизняної війни. Але через рік після народження сина сім'я М.Д.Рибак переїхала на його батьківщину у місто Проскурів (нині м.Хмельницький), де й пройшло дитинство Сергія. Після закінчення восьми класів Сергій Рибак продовжив навчання в Одеському художньому училищі ім.М.Б.Грекова.

Деякий час працював в художньо-виробничій майстерні у м.Хмельницьку, а у 1971 р. здійснив поїздку на Північ у Архангельську область, де працював півроку на лісоповалі. Ця поїздка дала художникові багато вражень, надихнула його на створення циклу віршів "Северныя ветры" і написання картини, яка оцінена була вищим балом при вступі у 1973 р. на живописний факультет Київського художнього інституту.

Північний край притягував Сергія Рибак, і він здійснив у 1973 р. другу свою поїздку. На цей раз була Карелія, Біле море, Мурманськ.

Збагачувались не тільки враження, а й зростала художня майстерність. Дипломна робота (9 кв.м.) у 1979р. була представлена на Всесоюзну виставку випускних робіт.

Після закінчення інституту, одружившись на ніжинці, Сергій Рибак живе у нашому місті, а працює в Чернігівській художньо-виробничій майстерні. У 1981р. вступив у молодіжне об'єднання Спілки художників. У цей період він виконав ряд великих монументальних робіт у м.Ніжині та області. Серед них ніжинські: велика мозаїка на фасаді Ремзаводу, мозаїка на вулиці Кірова, вітражі в кафе педінституту та універмазі "Дитячий світ". Пише і живописні роботи, виставляється в центральних київських художніх салонах.

Сергія Рибак постійно притягують незвідані краї. У 1973 р. він здійснив поїздку на Далекий Схід, Владивосток, Примор'є, Находка, Уссурійськ. У 1985 р. він поїхав на Чукотку. "Океан, гори, лід, багато вражень,- нотує він у своїй автобіографії "О моей жизни".- Вірші виллюються у великій кількості (всього я написав три книги віршів). На Чукотці жив і працював грузчиком і півроку художником. Побував

він у Магадані і через Владивосток повернувся у Ніжнін.¹ З цього часу творча доля митця пов'язана з нашим містом. Сергій Рибак працює спочатку художником, а потім головним художником у Виробничо-творчому об'єднанні "Джерела". Міцніють у нього творчі зв'язки з столицею, де в другій половині 80-х років виникають поряд з державними і приватні художні салони.

"Я зразу ж несу свої картини в один із нових салонів - це "Ойкумена". Тут менше формальності, відношення до художника дружні, снобізму, принижень і черг зовсім нема. З цим салоном я працював біля п'яти років, з 1989 по 1993 рр., поки ця організація не розпалася. За цей час через "Ойкумену" було продано моїх 62 картини, 98% яких вивезені на Захід. Туди картини йшли двома каналами: по-перше, живописні роботи вивозили люди, які їхали на Захід на постійне проживання, а, по-друге, іноземці, які приїжджали сюди як туристи або у справах. З 1993 р. по нинішній час продано ще 33 картини. Проте географія їх місцезнаходження тепер міняється. Тільки 13 картин перевезені у Західну Європу, 19 - залишилось у приватних зібраннях на Україні".

На виставці 1979 р. у Ніжині С.Рибак познайомив глядачів з своєю роботою "Циган". Її помітили, бо вона привернула увагу незвичністю передачі характеру людини. Це був "асоціативний портрет", але в рисах зображуваної людини відбивалося стільки пережитого, що вона була цілком земною. У картині вже намітився глибокий відступ від реалізму, від конкретики".²

Це ж відчувалося і в "Натюрморті" (1982). Художник крок за кроком ішов до того, що його особливо захоплювало в мистецтві. Перехід до експресіонізму С.Рибак пояснює тим, що реалізм "тримає художника в рамках, за які не можна вийти. Експресіонізм ховає в собі безмежну свободу... Крім того, саме експресіонізм відповідає моєму темпераменту, моїй природі. Я, коли пишу, відключаюсь повністю. Щільним потоком біжать думки, і я бачу лише полотно. Фарби летять в усі боки і в такому експресивному стані народжується картина". Саме так, на одному диханні була написана за три години картина "Христос в пустелі", "Гадалка" та інші. Після цього художник дуже рідко щось доповнював чи змінював на полотні.

Серед картин, які були виставлені у 1991 р. на виставці художника

1. Архів Г.В.Самойленка.

2. Романчук Л. Звучання мерехтливих фарб //Під прапором Леніна.- 1991 - 1 вересня.

в Ніжипні, слід назвати "Надію", "Дотик", "Вакханалія", у яких відбилося філософсько-космічне бачення світу, відчуття боротьби різних сил. Але через це абстрактне зображення проступає реальність. У стулених долонях фігури, що тільки трохи пробивається через абстрактні контури ліній, щось жевріє. І саме ця деталь дає можливість відчутти глядачеві, що ллодина живе Вірою, Надією. І без цього вона не змогла б довго існувати.

С.Рибак працює в техніці фантастичного абстракціонізму. В цьому напрямку створені основні роботи художника. І все ж на виставці 1991 року не можна було не помітити дві картини, на яких зображений Христос. Вони були виконані в реалістичній манері. Що це, відхід від своїх принципів. Ні. Художник це пояснює тим, що "цей образ він не має права викривляти, спотворювати чи спрощувати". Але і тут С.Рибак подає своє бачення образу. Художник зображує Христа одухотвореним, величним у своїх прагненнях творити добро.

Деякі картини цього періоду ("Христос у пустелі" (1990), "Ностальгія" (1991), "Портрет Ставицької" (1991), "Діана" (1991), "Душі невтолені" (1990) та ін), постійно знаходяться у художньому відділі краєзнавчого музею. Частина робіт С.Рибак експонується за кордоном. Художник уже декілька разів через київську фірму "Інкоарт" посилав свої картини на виставки.

У 1991 р. в національній галереї Чикаго було показано 12 робіт митця. Виставляв С.Рибак свої роботи також у Німеччині, Ізраїлі. У США він давав свої картини на виставку сучасного українського мистецтва.

У 1993 р. С.Рибак показав ніжинцям серію графічних робіт під назвою "Світи". Тут було чимало космічних пейзажів.

Сергій Рибак любить художню літературу. Це захоплення знайшло відбиток і в його творчості. Вражений романом М. Булгакова "Мастер і Маргарита", він написав декілька картин на тему твору. Любить він М. Достоевського, А.Ахматову, Й.Мандельштама, І. Бродського. Як зазначив митець, знайомство з поезією Михайла Кузьміна навіяло сюжет картини "Дівчинка біля річечки".

Захоплення абстракціонізмом, яке йшло від того часу, коли Сергій Рибак побував на виставці картин із колекції американського діяча культури і мецената Арманда Хаммера в Києві, художник відносить до першого періоду своєї творчості. Захоплення кольором, експресією надихало митця на створення нових цікавих робіт. Він намагався проникнути в лабораторію Ван Гога, Вламінка, Марка Шагала. Останній особливо був близьким Сергію Рибаку.

Але митець весь час знаходився у пошуках. Потяг до нового

самовираження привів поступово художника до сюрреалізму. І цей процес ішов декілька років. Сюрреалізм пологопив його своєю багато-гранністю, можливістю виразити будь-яку ідею завдяки композиції. Митець вважає, що колір відіграє важливу роль, проте пошук композиції тонкіша робота. Композиція дає можливість розширити простір, перейти у космічний світ. Космізм захоплює Сергія Рибак. І про це свідчать його картини.

І це не простий відрив від земного. Перехід до зображення в космічному сприйнятті дає можливість художнику філософськи осмислювати долю Всесвіту і Людини в ньому. І це привело і до зміни кольору. З'являються темніші, приглушені тони, відійшли світлі - голубі, рожеві, які переважали в картинах "Ніза", "Над островами Атлантиди", "Баренцове море", "Вечірні дзвони". І в цьому відчувається пересторога, трагічність майбутнього. "Я готую людей до його сприйняття, говорить художник. - А воно може бути настільки складним і незвичним для сучасника".

Саме картини такого творчого спрямування і були показані Сергієм Рибак на персональній виставці у травні-вересні 1997 року в ніжинському музеї "Поштова станція". 26 картин. "Повільно на південь", "Нічне купання", "День Чорної Зірки", "Над островами", "Муза", "Кассіопея", "Падають стіни", "Монна Егг", "І буде день", "Розмова". Кожна з них заслуговує на увагу.

Окинувши оком виставку, а майже всі картини знаходяться в одному невеликому залі, помічаєш контрастність кольорів. І це не випадково. Саме кольори допомагають художникові виразити складність і багатогранність існування Всесвіту та й самого земного життя.

Декілька картин ("Ніза", "Над островами Атлантиди" та інші) чарують м'якими світлими тонами. І їх сприймаєш більше душею. І поруч - картини, написані темними фарбами. Вони заставляють працювати мозок, філософськи відноситись до того, що показує нам митець. Інколи художник в темні, приглушені тони вкраплює яскраві червоні, жовті, оранжеві мазки. Це робиться для того, щоб звернути увагу глядача на об'єкт, який несе на собі ідейне навантаження твору. В цьому плані привертає увагу робота Сергія Рибак "Шлях". Стоячи перед нею, довго можна розмірковувати над тим, куди він приведе героїв, що чекає їх попереду. Одні глядачі говорять, що художник розкрив тут людську мудрість і людську ненависть, інші - розказав про пошук істини і втрачену мораль. А що бачать треті, четверті...

Не можна забути і "Кассіопеї". Голубизна очей і частина сукні на затемненому фоні особливо вражають. Глибина очей Кассіопеї втягує

тебе і ти вже не можеш від них відірватись.

Не залишаються поза увагою глядача й інші картини художника. Поруч висять дві роботи "Над островами Атлантиди" і "Сніданок". У першій переважають світлі, голубі кольори. Привабливий світ загадковості, таємничості, але того, що залишилось в минулому. І ось погляд переводимо на картину "Сніданок". Тут ще присутні кольори, які межують із світлими, але це вже не ті, що створюють настрій впевненості. Художник завдяки такому підбору кольорових гамм дає можливість глядачеві відчутти трагічність ситуації, стурбованість двох дорослих за долю дитини. Саме це дають відчутти очі цих абстрактних фігур, наповнені смутку і тривоги.

Цікаві й графічні роботи С.Рибак, ескізи. На виставці також демонструвалися розписані страусові яйця.

Не всі глядачі в однаковій мірі сприймають роботи художника. Це залежить від смаку та світосприйняття. Але вони притягують до себе, змушують думати над самовираженням митця, його розумінням буття і визначення в ньому місця людини. Член Спілки художників України Сергій Рибак уже, знайпов себе, і сподіваємось, що він порадує нас новими цікавими роботами.

Запам'яталась ніжницям виставка робіт київського художника Миколи Івановича Стратілата (1942), відомого українського графіка. Народився він у селі Макіївка Чернігівської області. Малював з дитинства. У 1958-1960 роках учився в художньому ремісничому училищі. Після служби в армії вступив до поліграфічного інституту імені І. Федорова, по закінченню якого у 1970 році за направленням поїхав до Праги, де відбулася його перша персональна виставка. Австрія, Німеччина, Італія, США, далека Австралія - ось ті країни і континенти, в яких Микола Стратілат представляв українське мистецтво. Серія "Втрачені пам'ятники України" демонструвалися у Ватикані, а про древній Київ - у штаб-квартирі ЮНЕСКО.

М.І.Стратілат за спеціальністю - художник книги. За двадцять років роботи у книжковій графіці він оформив близько сотні різноманітних видань. Любить ілюструвати поетичні твори, особливо М.Рильського, Б.Олійника, В.Симоненка, В.Стуса.

Весною 1993 р. у художньому відділі Ніжинського краєзнавчого музею відбулася перша виставка Миколи Стратілата на Чернігівщині. У представлених роботах Україна зображена у напружені моменти історії. Тому вона меланхолійна і сумна, задумлива і оновлена, тисячолітня, християнська.

Шість робіт з цієї виставки були закуплені музеєм. Це гравюри

на оргсклі, на яких зображені пам'ятники архітектури: "Воздвиження Христа Святого", "Церква Андрія Первозванного" (1986), "Михайлівський Золотоверхий монастир" (1986), "Києво-Печерська лавра". На гравіорах не просто зображена старовинна архітектура, а на них художник намагався показати те, що було притаманне для української духовної історії. Храми вписані у природне середовище, а це дозволяє М.Стратілату створити атмосферу прекрасного і величного.

Дві гравюри "Сполох" (1986) і "Після грози" (1986) передають сучасні роздуми художника над долею України.

У січні 1994 р. у художньому відділі відбулась персональна виставка Катерини Костянтинівни Джурик (1963), яка з 1987р. веде гурток малювання у Ніжинському будинку піонерів. Нині вона працює в Борзнянському будинку дитячої творчості.

На виставці у Ніжині привернули увагу глядачів її пейзажні зарисовки, які пов'язані з її рідним селом ("Осінь берізки", "У полях"), картина "Сестрички" та інші роботи. Сподіваємось, що нові твори Катерини Джурик знову побачать лобигелі мистецтва Ніжина.

Зацікавили ніжинців і виставки робіт художників-аматорів, які були влаштовані у художньому відділі краєзнавчого музею напередодні Нового 1995 року. Роботи були різні за жанрами та стилістичними напрямками.

Привертають увагу глядачів пейзажні роботи Миколи Русакова, який тонко відчуває природу і вмів передати її красу ("Казкою падає перший сніг", "Селище в тайзі місячної ночі", "Ріка Нія Іркутської області" та ін.). До речі, цікаві і його нариси, що з'являються в місцевій пресі, присвячені красі і беззахистності навколишнього світу.

Деяко меланхолічний настрій викликають пейзажі Петра Паладіча ("Зима на Сумщині", "Осінь", "Прибій", "Соняшники"). Це художник, який уміє відтворити дихання природи, її різноманітні настрої. Окремі деталі, що попадають в об'єкт бачення митця, допомагають поглибити і розширити діапазон розуміння; бачення краси навколишнього світу. П.Паладіч за останні роки мав 6 персональних виставок у Ніжині та дві у Чернігові. Двічі на рік він виставляє свої роботи на Андріївському узвозі у Києві. Цікаві пейзажні роботи Валерія Ісаєнка ("Вечір", "Сонячний день", "Перед грозою", "Зимовий пейзаж. Вид на Васильківську церкву"), І.Яциги ("Зимовий пейзаж. Ніжин", "Осінь пейзаж. С.Лісове", "Сільський пейзаж. Осінь"), Ю. Онищика ("Дорога на міст", "Опівночі", "Вулиця Гоголя"), В. Чуприни ("Холодний смуток") та інші. Пейзажні роботи засвідчили, що ніжинські художники-аматори шукають свої прийоми зображення природи, проявляють своє бачення

оточуючого світу і визначають місце в ньому людини.

На виставці показала 9 малюнків-ілюстрацій до роману М. Булгакова "Майстер і Маргарита" Людмила Русакова. Натюрморти Алли Козюк ("Ще один бузок", "Гриби", "Натюрморт з яблуками", "Бузок"), ікони Валерія Ісаєнка ("Умиленіє", "Казанська Мати Божа"), декоративні іграшки (16 прим.) Юрія Онищика розпирили не тільки коло учасників, а й діапазон творчих пошуків митців Ніжиня, жанрове різноманіття робіт на виставці, стилістичні пошуки.

Хочеться назвати і оригінальні роботи художника-аматора Миколи Антоновича Євлаха. Він пише свої картини різцем. Перед очима глядачів оживають сцени з класичних творів: Тарас Бульба мчить у бій з ляхами, з'ясовують свої стосунки Одарка з Карасем, оживають перед взором чудові куточки поліської землі. М.Євлах створює і скульптурні роботи з дерева.

У квітні-травні 1995 р. була організована виставка 30 робіт декоративного розпису члена Спільки художників України із міста Черкас Тамари Гордової.

А в жовтні 1995 р. свої 27 робіт показала Валентина Олексіївна Євмененко (1963). Вона родом з села Червоні Партизани, а нині проживає в Ніжині. Її творча доля розпочалась після закінчення педагогічного відділення Харківського художнього училища (у 1988р.). Валентина Олексіївна одержала вищу освіту у Львівській академії мистецтв (1996р., клас професора О.Т.Мінько). Працює в галузі художнього текстиля, батйки, графіки, живопису. Під час навчання брала участь у студентській виставці у Львові та персональній в галереї Катержини Напінковської у Варшаві. Дипломною роботою художниці було панно з трьох частин "Людина і Всесвіт", виконана в техніці гарячої батйки з елементами вишивки на теми української міфології.

Виставка у Ніжині була першою на батьківщині. Всі 27 робіт Валентини Євмененко - це батика. Проте її цікавлять і інші жанри та матеріали.

Нині художниця працює над живописом, це в переважній більшості тематичні композиції. В.Євмененко готує в Києві свою персональну виставку, її роботи знаходяться в музеях та приватних колекціях Польщі, Німеччини, Великобританії.

Деякі свої роботи Валентина Євмененко виконала разом із своїм чоловіком художником Борисом Миколайовичем Шматком (1961), дуже цікавою і талановитою людиною. Народився він у Лосинівці. 1980р. закінчив Республіканську художню середню школу ім.Т.Шев-

ченка, де навчався на живописному відділі, а 1995 р. - Львівську академію мистецтв, факультет декоративно-прикладного мистецтва. Виставляв свої роботи в академії, у містах Львові та Берліні, у Польщі. Це в основному була батика, деякі екземпляри його робіт знаходяться в колекціях музеїв Польщі та Америки.

Ніні працює в галузі декоративно-прикладного мистецтва, досліджує метод творчої імпровізації, створення власної езотеричної іконографічної системи. Це живопис, графіка, кераміка, скло, батик, ткацтво, метал, дерево... Цікавою є його робота - декоративне модульне панно "Генезис", що складається з п'яти-частин. Це екзотенційне відображення мистецьких зусиль, пошук досконалої форми і високого змісту. "Генезис" - це розвиток людської душі, самовдосконалення тощо. В матеріалі техніки ткацтва виконано перший модуль під назвою "Трійця" (розміром - 80x140 см.).

Валентина Євмененко у бесіді з автором цих рядків у листопаді 1996 р. розповідала: "Ми часто в своїй творчості звертаємось до української міфології, тому що вона є одна з ланок загальносхіднослов'янської і світової міфології. Борис Миколайович має колекцію декоративного живопису на цю тему, я серію робіт "Міфологічні імпровізації" в техніці холодного батіку. Ми інколи працюємо у співавторстві - це панно на тему української міфології, виконане в техніці гарячого батіку з елементами вишивки (320x80 см.). Працюємо найбільш серіально, що дає можливість ширше розкрити тему". Сподіваємося, що ніжинці найближчим часом зможуть познайомитися з роботами наших славних художників-земляків.

І що надію підтверджує перша виставка Г.П.Шкрібеля, на якій художник нещодавно познайомив земляків з своїми пейзажними роботами.

Підсумовуючи наш огляд художнього життя у Ніжині протягом XVII-XX століття, слід сказати, що творчий доробок митців був значний і різноманітний за жанрами та стильовими напрямками.

Ніжинці зробили вагомий внесок у розвиток українського мистецтва. Деякі з них стояли у витоків нових напрямків та стильових течій. Але, на жаль, не всі художники, які вийшли з Ніжина, думали про розвиток в ньому художнього життя, виховання молоді на кращих мистецьких традиціях. Уже те, що до цього часу в місті нема картинної галереї, де б були представлені роботи ніжинців, засвідчує, що не все зробили як митці, так і ті, хто займається питанням культури у місті. Будемо жити надією і сподіватися, що ніжинці все ж побачать роботи своїх земляків у картинній галереї міста.

СКУЛЬПТУРА В НІЖИНІ

Монументальне мистецтво та скульптура в Ніжині не набули такого широкого розвитку, як архітектура та живопис. Хоч це не значить, що Ніжин не причетний до цього виду мистецтва. Ми вже відзначили, що у XVIII ст. ніжинські майстри прикрашали фігурами іконостаси. І тут розкрилось і вміння і майстерність ніжинський умільців.

Протягом XIX - XX ст. у Ніжині не було жодного свого відомого скульптора. На пам'яті мало також і тих ніжинців, які б присвятили себе цьому виду мистецтва. Воно специфічне, потребує не тільки майстерності, а й уміння відтворити в кам'яні чи іншому матеріалові те, що стурбувало б глядача, змусило б його зупинитись, замислитись і подумати, може не тільки про долю того, хто перед тобою зображений, а й про таких же і їм подібних. Камінь повинен хвилювати.

Художня доля Ніжина така багатогранна, що не могло тут не з'явитись щось цікаве і в жанрі скульптури. У різний час в установах можна було зустріти скульптурні зображення царів, полководців, державних діячів та представників культури XVIII-XIX століть, а в XX ст. - вождів та генеральних секретарів. Плине час, змінюється влада, переносяться в комірчини ці тиражні роботи. Зникали подібні скульптурні творіння і з скверів та парків. І нинішні покоління ніжинців уже й не знають що вхід до парку ім. Т.Шевченка прикрашали дві масивні скульптурні групи. Зникло в місті декілька скульптурних погрудь В.І.Леніна та пам'ятник йому перед інститутом, створений з нетримких матеріалів. Кожен з них мав свою цікаву історію встановлення та зберігання під час окупації фашистами міста.

У краєзнавчому музеї, музеях Ніжинського педагогічного університету, деяких установах ще зберігаються цікаві скульптури, які представляють художню цінність. Різними шляхами потрапили вони сюди. Так, в музеї історії Ніжинської вищої школи зберігається скульптура почесного її попечителя О.Г.Купельова-Безбородька. Це робота Кальдерарі Себастьяно.

Заслужують на увагу роботи відомих скульпторів І.П.Кавалерідзе "Григорій Сковорода", С.Д.Меркурова "Гоголь молодий" та "Портрет М.Гоголя", І.А.Коломієць "На панщині пшеницю жала" та інші, які демонструються в музейних залах педагогічного університету. Декілька скульптур знаходиться у краєзнавчому музеї.

Слід відміти різноманітну роботу місцевого діяча культури,

скульптора Миколи Наумовича Шуста. На виставці у краєзнавчому музеї він показав декілька своїх скульптур. Роботи митця виставлені в музеях міста та бібліотеці педагогічного університету.¹

У Ніжині в XIX-XX ст. з'явилися декілька пам'ятників, авторами яких були відомі російські та українські скульптори.

ПАМ'ЯТНИК М.В.ГОГОЛЮ

Доля відомого письменника М.В.Гоголя тісно пов'язана з Ніжином, бо він з 1821 по 1828 рік проживав у місті і навчався у Ніжинській гімназії вищих наук. Саме тут формувався могутній геній і художній талант Гоголя. Вдячні ніжинці прагнули увічнити пам'ять про його перебування в місті.

У липні 1880р. представники місцевої громадськості порушили клопотання про дозвіл на встановлення в Ніжині пам'ятника Гоголю. Водночас було створено комітет по його спорудженню. До його складу увійшли ініціатори цього заходу члени окружного суду І.Л.Дейкун, С.В.Григорович, А.Ф.Бордонос, М.Р.Гіппіус, В.Я.Макаров та інші, від інституту акад. М.О.Лавровський, професори М.Я.Арістов, А.С.Будилович, М.Я.Грот, викладач А.Ф.Хойнацький, учитель М.Гоголя письменник І.Г.Кулжинський, його товариш Сидоренко та інші. До складу комітету увійшли також історик М.І.Костомаров, письменники І.С.Тургенєв, М.В.Гербель, державні діячі М.Х.Бунге, П.А.Кочубей, почесний попечитель Ніжинського історико-філологічного інституту А.А.Мусін-Пушкін, В.В.Тарновський, Г.П.Галаган, М.Я.Макаров, випускник фізико-математичного ліцею, містобудівельник Д.І.Журавський та інші.

Комітет одразу ж розпочав збір коштів на спорудження пам'ятника. Найактивнішими у цій справі виявились студенти і викладачі Історико-філологічного інституту та працівники окружного суду. Вони підготували під керівництвом М.Р.Гіппіуса вистави "Женитьба" і "Свадьба Кречинского", зібрали 520 крб. Була організована при підтримці М.М.Ге, В.В.Тарновського, Г.П.Галагана художня виставка, яка дала виручку 35 крб. 40 коп.

Кошти на спорудження пам'ятника внесли брати Терещенки (300 крб.), В.В.Тарновський, І.І.Білозерський (по 200 крб.), Київське драматичне товариство (300 крб.), С.А.Толстая, А.А.Мусін-Пушкін,

1. Шуст М. Скульптура, графіка, інкрустація, ікони. Персональна виставка. Ніжин 1998. -20 с.

М.В.Гербель, П.А.Кочубей та ін. (по 100 крб.), а також сотні простих людей, які шанували творчість великого майстра слова. За короткий час Комітет зібрав 8 905 крб.

У виборі скульптора велику допомогу надав почесний член комітету В.Я.Макаров, який домовився з П.П.Забілою, відомим уже на той час майстром.

Пармен Петрович Забіла (Забелло, 1830-1917) народився в селі Монастирище на Чернігівщині, неодноразово бував проїздом у Ніжині. Він закінчив Петербурзьку Академію мистецтв (1850-1857) по класу скульптури. Перші його роботи "Горе", "Дівчина-купальниця" були виконані в реалістичному плані. Через деякий час він почав працювати в жанрі портрету. За виконані барельєфні портрети родини Кочубеїв йому в 1869р. надали звання академіка.

У цьому ж році П.П.Забіла створив у бронзі портретне зображення Т.Г.Шевченка, а в 1872 р. його мармурове погруддя. Поета зображено в кожусі з широкими відлогоми, без шапки, з трохи нахиленою вперед головою.¹

Це один із значних творів скульптора, який був широко відомим, бо поширювався у чисельних гіпсових виливках.

Деякий час П.П.Забіла був за кордоном. Повернувшись у 1872 р. з Італії, він багато створив скульптурних портретів, зокрема М.Салтикова-Щедріна, В.Маковського, М.Гоголя, В.Боровиковського. Як відзначала критика, ці роботи визначаються пластичністю форм, композиційною ясністю і змістовністю.

Проявив себе П.П.Забіла і як майстер монументальної скульптури. У 1873 р. він брав участь у Всеросійському конкурсі на крапий пам'ятник О.Пушкіну в Москві. Він є автором надмогильного пам'ятника О.Герцену в Ніцці (Франція). Все це були цікаві роботи, створені скульптором в реалістичних традиціях, хоч у деяких із них помітний вплив академізму.

Коли В.Я.Макаров звернувся до П.П.Забіли з проханням працювати над пам'ятником М.В.Гоголя, він дав згоду і через деякий час представив малюнки самого бюста і першу суму витрат. Комітет погодився з проектом П.П.Забіли, виділив певну суму, і автор почав працювати. Необхідно було знайти архітектора, щоб підготувати п'єдестал і оформити площу. І тут знову прийшов на допомогу почесний член Комітету П.А.Кочубей. Він також знайшов скульптурне приміщення для П.П.Забіли у братів Ботта в Петербурзі. Була

1. Мистецтво другої пол. XIX-XXст. Т.IV.Кн.2.-К., 1970.-С.67.

сформована комісія з академіків Местмаєра, Чижова і Боткіна, а також професора архітектури Брюллова для художньої і технічної оцінки бюста і п'єдестала. П.А.Кочубей допоміг зібрати додатково ще й суму грошей.

На засіданні комітету було вирішено, які написи подати на п'єдесталі, і тут же врахували поради письменників І.С.Тургенєва, Д.В.Григоровича та М.В.Гербеля, а також визначили місце встановлення пам'ятника - громадський сквер, який був три роки тому закладений з ініціативи В.В.Тарновського, хоч були також і інші пропозиції. Зокрема деякі члени комітету пропонували встановити бюст Гоголя проти приміщення Ніжинського історико-філологічного інституту, де знаходилась раніше Гімназія вищих наук кн.Безбородька, в якій навчався майбутній великий письменник. Але площа була гола, брудна, а коштів на її оформлення не було. Тому зупинились на сквері по вулиці Гоголівській.

П.А.Кочубей домовився з керівництвом залізниці перевезти пам'ятник з Петербурга до Ніжина, що й було зроблено в серпні 1881 р. Бюст був своєчасно встановлений.

4 вересня 1881 року відбулося його урочисте відкриття. До Ніжина з'їхались гості із Петербурга, Москви, Києва, Харкова, Львова, Мінська, Чернігова. Від інституту процесія з вінками квітів рушила до міського скверу. Після закінчення процедури відкриття в актовому залі інституту відбулися урочисті збори. З промовами виступили акад. М.Лавровський, викладач І.Сребницький, поет Л.Глібов та інші. Були зачитані телеграми від багаточисельних шанувальників М.Гоголя. Наводимо тут тільки три з них:

Композитор М.Лисенко телеграфував:
"Від широкого серця вігаю пам'ять велетня-поета, що так глибоко розумів і сильно любив свою рідну пісню, про яку казав: "Моя радість, життя моє пісні! Як я вас люблю!.. Пісні для Малоросії - все: поезія, історія і батьківська могила!" - На народних піснях викохав свої твори Гоголь, а ці твори не раз пробуджували дух поетів і композиторів для щастя і добра своїх братів. Нехай же муза Гоголя і наперед запалює жарким полум'ям ширі серця і народжує нових геніїв на нашій Україні."

Відомий мовознавець, професор Микола Федорович Сумцов з Харкова передавав:

"Приношу поздравлення по поводу постановки бюста Гоголя. Желая свободного, широкого развития художественного творчества в Великороссии и Малороссии в народном направлении, чтобы

Русская земля производила новых Гоголей и крепла в духовном единении окраин с центрами".

Фольклорист і письменник Костянтин Сементовський, випускник Ніжинського фізико-математичного лицю, з Петербургу передавав:

"Директору інститута кн. Безбородко.

Позвольте, Ваше Превосходительство, гимназисту и лицеисту тридцатых годов принести через Ваше почтенное посредство городу Нежину душевное поздравление с приобретением исторического украшения в бюсте того, кто, быв обязан Нежину своим образованием, сам сделался потом драгоценнейшим украшением отечественного слова. Ближайшие преемники памятной эпохи Гоголя, Редкина, Кукольника, мы всегда памятовали, что служение слову есть великое дело служения бессмертному духу человеческому и в нем - всемирному прогрессу человечества. Монументальный лик Гоголя да напоминает об этом юным питомцам прославленного его именем заведения".

Пам'ятник знаходиться нині в центрі міста, в сквері ім. М. Гоголя. Він являє собою бронзове погруддя М. В. Гоголя. Голова похилена вниз, на обличчі вираз глибокої філософської задумливості і відреченості.

Погруддя спирається на чотирикутний постамент, середня частина якого завужена. Верхня ж його частина утворює карниз. На ній прикріплена невеличка бронзова дошка з відлитим написом "Гоголь". На середній частині постаменту на лицевій площині прикріплена бронзова дошка з відлитим на ній написом:

"... Определено мне чудной властью...

Озирать жизнь сквозь видный мир

смех и незримые, неведомые ему слезы!"

М. В. Гоголь

На задній площині постаменту теж прикріплена бронзова дошка з відлитим на ній написом: "Родился въ Малороссіи 19 марта 1809 года. Воспитывался въ гимназій Высших наук князя Безбородко съ 1821 по 1828 г. Умер в Москвѣ 21 февраля 1852 года.

Погребенъ въ Московскомъ Даниловомъ монастырѣ".

Написи зроблені за старим правописом.

Продовженням постаменту є дві різні за розміром плити. Постамент виготовлений на великому стилобаті у формі зрізаної чотирикутної піраміди, викладеної бетонними плитами.

З лицевого та зворотнього боку стилобату - гранітні східці, що ведуть до підніжжя постаменту. Пам'ятник обгороджений металевими стовпчиками, з'єднаними між собою масивними чавунними лан-

цогоми. Спереду по краях огорожі стоять ліхтарі, встановлені разом з пам'ятником.

Територія навколо пам'ятника вимощена бетонними плитами.

Розміри пам'ятника:

Погруддя 0,9x0,8x0,4 м.

Загальна висота постаменту - 2,7 м., нижня частина - 1,8x1,8 м., середня частина - 0,9x0,9 м., стилобат - 4,2x4,2 м., огорожа - 6,0x6,0 м., меморіальні дошки 0,1x0,7 м., і 0,8x0,9 м.

Реставраційні роботи проведені у 1968р. Стилобат пам'ятника облицьований бетонними плитами.

ПАМ'ЯТНИК М.ГОГОЛЮ (біля нед.університету)

У вересні 1970 р. Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М.В.Гоголя відзначив 150-річний ювілей. До цієї дати був збудований і зданий в експлуатацію новий навчальний корпус інституту. В зв'язку з цим вирішено було на садибі інституту між учбовими корпусами встановити скульптуру М.В.Гоголя.

Бюст М.В.Гоголя був виготовлений скульптором Київського живописно-скульптурного комбінату Михайлом Григоровичем Гриципуном. Фінансували виготовлення скульптурного портрету Ніжинська міська організація охорони пам'ятників історії і культури (2000 крб.) та Ніжинський міський комітет комсомолу (1000 крб.).

Скульптурний портрет М.В.Гоголя був встановлений керівництвом інституту в 1975 році.

Пам'ятник являє собою скульптурний бюст письменника із сірого граніту, встановлений на постаменті, виготовленому із забетонованого гравію. На постаменті встановлена металева пластинка, на якій припаяними до неї буквами зроблено напис: "Гоголь".

У 1990 р. постамент було замінено. Площадка навколо пам'ятника вимощена залізобетонними плитами, а також посаджені декоративні кущі і квіти.

Розміри пам'ятника: висота бюста - 1,25 м., ширина - 1,15 м., глибина - 0,75 м., постамент - 2,15x1,15x0,99 м.

ПАМ'ЯТНИК Ю.Ф. ЛИСЯНСЬКОМУ (вул.Гоголя, 15)

Юрій Федорович Лисянський (1773-1837) - видатний вітчизняний

Пам'ятник М.В.Гоголю.
Скульп. П.Забіла. 1881 р.

Пам'ятник М.В.Гоголю на
території педуніверситету.
Скульп.М.Гриншпун. 1975 р.

Пам'ятник Ю.Ф.Лисянському.
Скульп. К.В.Годулян. 1974 р.

Пам'ятник Б.Хмельницькому.
Скульп. О.Ковальов. 1993 р.

Пам'ятник Т.Г.Шевченку.
Скульп. О.Скобликов. 1991 р.

Пам'ятник Марії Заньковецькій.
Скульп. О.Скоблнков. 1993 р.

Пам'ятник В.Леніну.
Скульп. О.Ковальов.
1974 р.

Пам'ятник працівникам міліції. Скульп. М.Котко та Б.Ульянов. 1974 р.

Пам'ятник Герою Радянського
Союзу Я.П.Батиюку.
Скульп. Г.Гутман. 1965 р.

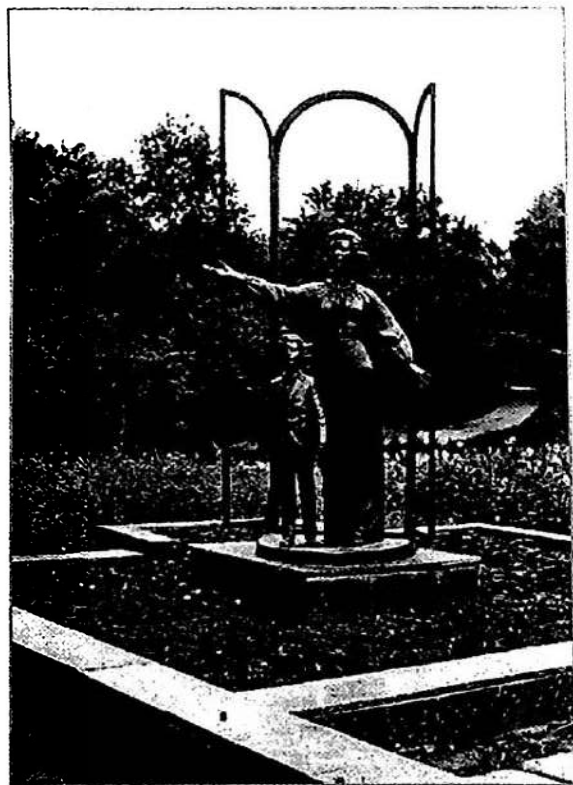
Пам'ятник Л.Губіній.
Скульп. В.Нестеров,
П.Крашенніков. 1975 р.

Пам'ятник афганцям Ніжинщини. Скульп. О.Скобликов. 1997 р.

Меморіал загиблим ніжинцям у роки Великої Вітчизняної війни.
Архітектор Г.В.Шмаровоз.

Монумент "Вчителька".
Скульп. А.Гончар. 1990 р.

мореплавець, капітан 1-го рангу. Народився він у м. Ніжині 13 серпня 1773 р. Батько його був протоієреєм церкви Іоанна Богослова, рано овдовів. До цього часу зберігся будинок, де мешкали сім'ї церковнослужителів цього храму. Маючи трьох синів, Федір Лисянський вирішив старшого Івана залишити дома, а менших Юрія і Ананія віддати вчитися у Морський кадетський корпус, що знаходився у Кроншгадті.

Не так просто було потрапити у цей престижний і добре відомий навчальний заклад. Але "при допомозі одного из влиятельных земляков" (можливо кн. О.А. Безбородька чи когось іншого) Федір Лисянський потрапив на прийом до адмірала І.Л. Кутузова, який допоміг ніжинському священнику. І серед дванадцяти "недорослей из дворян" знаходимо і ім'я Юрія і Ананія Лисянських, хоч вони і не належали до дворян. Важко сказати сьогодні, чим переконав Федір Лисянський адмірала, але те, що вони не помилилися, це довело життя.

У 1803-1806 роках Ю.Ф. Лисянський здійснив перше російське кругосвітнє плавання на кораблі "Нева" (в експедиції Крузенштерна). Наукові наслідки першої подорожі навколо землі мали величезне політичне, економічне і науково-пізнавальне значення. Він зібрав великий матеріал про побут, звичаї та ремесла туземців Гавайських островів. Він вивчав місця промислів, склав детальні описи островів Кад'як і Сітка, відкрив острови Чічагова і Круза. Крім відкриттів чисто географічного характеру Лисянський зібрав великі відомості про прозорість, питому вагу та температуру морської води на різних глибинах, про приливи і відпливи та багато інших матеріалів. Всі ці відомості лягли в основу нової морської науки океанографії. Праці Лисянського були переведені майже на всі європейські мови. Іменем мореплавця названі: Лисянського острів (Гавайські острови), Лисянського півострів (Побережжя Охотського моря), Лисянського гора (Сахалін).

З ініціативи президії Ніжинського міського товариства охорони пам'ятників культури у зв'язку з 200-річчям від дня народження Ю.Ф. Лисянського було піднято клопотання про спорудження пам'ятника знатному земляку. Виконком Ніжинської міської Ради депутатів трудящих рішенням № 403 від 7 жовтня 1971 р. підтримав це клопотання. Комуносп Ніжинської міськради 18 січня 1972 р. уклав угоду з Київським живописно-скульптурним комбінатом Худфонду УРСР на проектування пам'ятника.

Автори проєкта: скульптор Костянтин Васи́лович Годуля́н, архітектор В.А. Костін. Фінансували будівництво пам'ятника Ніжинська міська організація товариства охорони пам'ятників.

Пам'ятник встановлено у 1974 році.

Погрудний постамент Ю.Ф.Лисянського виконано з бронзи. Мореплавця зображено у військовому кітелі з еполетами, двома нагородними хрестами. Голова трохи нахилена вперед із замисленим поглядом. Постамент у вигляді прямокутника із сірого граніту встановлений на гранітному стилобаті, на якому лежить якір з цепом. На постаменті латунна меморіальна дошка з написом: "Лисянський Юрій Федорович. 1773-1837рр. Першопроходцю російської кругосвітньої подорожі від земляків". Підхід до пам'ятника викладений залізобетонними плитами. Навколо пам'ятника фруктові дерева.

Розміри пам'ятника: бюста - 1,4 м., постамента - 2,47 м., стилобата - 2,53x2,19x2,0 м., якоря - 0,85 м., меморіальної дошки - 0,54x0,77 м..

Пам'ятник встановлено неподалік від церкви Івана Богослова, священником якої служив батько Ю.Лисянського, а також садиби священнослужителів. Саме тут міг бувати Юрій Федорович під час своїх відвідин родини в Ніжині.

ПАМ'ЯТНИК ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ

Декілька днів у лютому 1846 року на поштової станції у Ніжині разом з випускником Ніжинської вищої школи письменником О.Афанасьєвим-Чужбинським жив Тарас Григорович Шевченко, який знайомився з архітектурними пам'ятниками міста, зустрічався з студентами юридичного ліцею, зокрема Миколою Гербелем, який пізніше став одним із перекладачів і пропагандистів творів поета. Бесіда йшла про навчання, майбутню службу, про випускників Ніжинської вищої школи М.Гоголя, Є.Гребінку, Н.Кукольника та інших, які уже прославили себе як письменники. На згадку Т.Шевченко написав у альбом М.Гербеля слова із вірша "М.Гоголю":

За думою дума росм виїтає;

Одна давить серце, друга роздирає,

А третя тихо, тихесенько плаче

У самому серці, може й бог не бачить...

Відвідав Т.Шевченко і дворянське зібрання. Це приміщення, на жаль, не збереглося. Воно знаходилося на вулиці Гоголя, де нині розташований сквер з пам'ятником Ю.Ф.Лисянському. В 50-х роках ХХ ст. у цьому приміщенні була їдальня, книгарня та піонерський клуб. Але будинок знаходився в аварійному стані і його розібрали.

Т.Шевченко згадує Ніжин у своїх повістях "Княгиня", "Музи-

кант", "Капітанша", "Близнята". Найповніше місто описане в останній повісті.

З 13 по 16 лютого 1846 р. жив поет у нашому місті, а пізно ввечері виїхав разом з О.Афанасьєвим-Чужбинським до Чернігова.

Не виключена можливість, що, подорожуючи по Чернігівщині пізніше, Т.Шевченко також був проїздом у Ніжині.

Після смерті Т.Шевченка друзі поета добились, щоб його тіло було перевезено в Україну. У травні 1861 року прах поета відправили із Петербурга. 5 (17 за н.с.) травня Шевченка провезли через Ніжин. Як згадує М.Білозерський, "зустріч була особливо урочиста: назустріч вийшли всі цехові із знаками, ліцеїсти та гімназисти". Російський письменник і журналіст, співробітник журналу "Искра" В.Толбін писав, що траурна колісниця була прикрашена вінками. Її супроводжували О.Лазаревський, майбутній історик України, який познайомився з Шевченком у 1856 році, коли був студентом Петербурзького університету, та художник Г.Честахівський. Процесія зайшла на територію Преображенської церкви, де була відправлена панахида. Студенти Ніжинського юридичного ліцею прикріпили вінки та квіти. У 1966 році тут був відкритий пам'ятний знак, на якому написано: "17 травня 1861 року на подвір'ї Спасо-Преображенської церкви, де зупинялася похоронна процесія під час перевезення тіла Т.Г.Шевченка на Україну, відбулася панахида".

Після закінчення панахиди труну у супроводі багаточисельної процесії повезли по сучасних вулицях Московській, Гоголівській, Шевченка, Носівському шляху. Далі тіло Т.Шевченка повезли через Носівку, Козелець, Бровари до Києва.

Ніжинці завжди з пошаною ставились до Великого Кобзаря. Його іменем назвали школу №1, центральну вулицю міста. Але довгий час у Ніжині не було пам'ятника поету. І тільки у 1991 р. такий пам'ятник був поставлений на центральній алеї міського парку, який носить ім'я Т.Шевченка.

Автором цього пам'ятника став відомий український скульптор, народний художник України Олександр Павлович Скоблицов (1929), який у 1954 р. закінчив Київський художній інститут у класі скульптора М.Лисенка. Нині О.Скоблицов - досвідчений майстер, його роботи добре відомі у нашій країні і за її межами.¹

Серед них слід назвати пам'ятник М.Некрасову у м.Немирові Вінницької області (1971), В.Вернадському (1981), М.Го голю (1982)

1. Олександр Скоблицов. Альбом.- К., 1979.

у Києві та інші. Він автор декількох пам'ятників Т.Шевченку, зокрема у м.Шалетт-сюр-Люен (1974, Франція), у м.Батумі (1986), м.Умані (1981), м.Дубно Ровенської обл. (1990), с.Хирові Львівської області (1993). Тому саме до цього і звернулись ніжинці з проханням зробити пам'ятник для нашого міста.

Скульптор О.Скоблников вивчив зв'язки Т.Шевченка з Ніжином і відтворив образ поета у такому, приблизно, віці, у якому він був тут у 1846 році. На пам'ятнику - молодий Т.Шевченко, який присів відпочити на камінь. Він олягнутий у плащ, поли його розщеплені. Позаду - трохи піднятий вітром капшон. Галстук вітер закинув на плече. Портретне зображення поета близьке до "Автопортрета" Т.Шевченка. Високе чоло, на пробір розділені коси. Фігура висока. Трохи розставлені ноги, права - зігнута, і здається, що весь тягар тіла лежить на ній. Ліва - трохи витягнута. Таке розміщення ніг пов'язане з нерівністю поверхні каменю. Права рука витягнута і лежить між ногами. В ній знаходиться книга, ліва рука кістю торкається до правої біля книги. Весь корпус тіла трохи нахилений вперед. Скульптор зобразив Т.Шевченка зосередженим, поглиненим у роздуми.

Бронзова скульптура поета знаходиться на прямокутному постаменті із цілісного граніту. На передній стінці викарбовані слова:

Не дуріте самі себе,

Учітесь, читайте,

І чужому навчайтесь

Й свого не цурайтесь.

Т.Шевченко.

Постамент пам'ятника розміщений на невисокому, облицьованому гранітними плитами підвищенні. Розміри пам'ятника: фігура - висота 2,2 м; висота - 1,7 м; ширина 1,2х1,8 м; розширення знизу - 2,2х3,15 м.

ПАМ'ЯТНИК МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКІЙ

У 1876 р. дочка поміщика К.К.Адамовського із Заньок, що поблизу Ніжина, Марія на прохання голови ніжинського повітового дворянства І.С.Раковича вперше вийшла на сцену у спектаклі "Біда від ніжного серця" В.Сологуба в ролі Насті. А потім були й інші спектаклі і ролі: Говоркова ("Спалах біля домашнього вогнища" М.Федорова), Сашенька ("На хліб і на воду" В.Родиславського), Вірочка ("Дочка російського артиста" П.Григор'єва) та інші.

І.С.Раковичу вдалося поставити п'єсу "Наталка Полтавка" І.Котляревського, де М.К.Адамовська зіграла головну роль і зача-

рувала ніжинців гарним співом і вмінням розкрити характер образу. Це були перші кроки Марії Костянтинівни до професійної сцени.

Вдруге на сцені у Ніжині вона виступила у 1888 р., коли уже була відома як провідна українська артистка. Разом з М.К.Садовським та Л.Я.Манько Марія Костянтинівна Заньковецька приїхала у рідні Заньки. Члени музично-драматичного товариства Ніжина попросили акторів взяти участь у виставах "Наталка Полтавка" та "Куміропник".

Бувала М.Заньковецька у Ніжині і в 1889, 1898 та 1900 роках. А у 1902 році вона купила у місті будинок з садом в Сучковому провулку (тепер це вулиця М.Заньковецької). Це єдиний в Україні меморіальний будинок, який зберігся до цього часу. Тут М. Заньковецька постійно проживала разом з матір'ю. Саме сюди вона поверталася після гастролей. Але відпочинок був відносний, бо актриса організовувала з молоді театральні трупи, ставила спектаклі, в яких грала і сама особисто. Саме з такої трупи у 1906 році М.Садовський створив перший в Україні професійний стаціонарний театр. З 1909 по 1916 рр. артистка підтримувала тісні зв'язки зі студентською молоддю, керувала драматичним гуртком студентів Ніжинського історико-філологічного інституту. У десятках спектаклів М.Заньковецька виступила на ніжинській сцені, у стількох же вона була і режисером. Вона виховувала талановиту молодь для професійної сцени. Саме завдяки їй чимало ніжинців стали відомими акторами. А у 1918 році у Ніжині був організований Народний театр "Українська трупа під орудою М.К.Заньковецької". Вона добивалася, щоб у місті був відкритий професійний театр. Її мрія здійснилася лише у 1938р.

М.Заньковецька жила у Ніжині до 1926 року, а потім переїхала до своїх родичів у Київ. Але вона не поривала своїх зв'язків з містом до самої смерті у 1934 році.¹

Ніжин свято шанує велику артистку. В місті одна із площ, що примикає до Будинку культури, названа її іменем. У грудні 1993 р. на будинку, де жила М.К.Заньковецька, замінена меморіальна дошка 1960 р.

У дні святкування 1000-ліття Ніжина 17 вересня 1993 р. у Ніжині на площі ім.М.Заньковецької був відкритий пам'ятник великій артистці. Його автором знову став О.П.Скоблук. Скульптор її зобразив сидячою на невисокій кушетці. Права її рука лежить на

1. Див. Самойленко Г.В. М.Заньковецька і театральне життя Ніжина. 1994; Він же. Нариси культури Ніжина. Ч.ІІ, 1995.

боковій спинці кушетки, а ліва, в якій знаходиться хустка, закинута назад. Хустка через всю спину звисає додолу, довга сукня з високим комірцем торкається підлоги. З-під неї трохи видно права нога у чобітку. Голова трохи закинута у лівий бік і назад. На голові курчаве волосся, яке звисає трохи на лоб і вуха, ззаді - тугий вузол. На правій стіпці кушетки надпис: "Ол-др Скобляков".

Стоїть бронзовий пам'ятник на гранітному постаменті, облицьованому плитам. На передній його стінці виведений каліграфічними буквами підпис: "Марія Заньковецька".

Розміри пам'ятника: висота скульптури - 2 м; постамент - 1,10x1,30x0,70 м; стилобат - 2,90x3,30 м.

Постамент розташований на широкій площадці, що має на задній частині невисоку стінку, а спереду широку сходинку. З двох боків висаджені квіти. Вся площа перед пам'ятником викладена фігурною плиткою; доріжки заасфальтовані.

ПАМ'ЯТНИК ЛЕНІНУ

У 1949 році на центральній площі м. Ніжина було встановлено пам'ятник В.І. Леніну. Але він був виготовлений із нетривких матеріалів. Тому Ніжинський МК КП України та виконком Ніжинської міської Ради депутатів трудящих у 1970 р. поставили питання перед Міністерством культури УРСР про його заміну. Рада Міністрів УРСР від 4 вересня 1972 р. дозволила спорудити новий пам'ятник.

6 листопада 1974 р. в Ніжині на центральній площі міста урочисто був відкритий пам'ятник Володимиру Іллічу Леніну. Автором пам'ятника був Олександр Олександрович Ковальов, архітектором - Валентин Костянтинівич Жигулін.

Ковальов О.О. (1915-1991), народний художник УРСР (з 1963) та народний художник СРСР (з 1979), був відомим в Україні і за її межами скульптором. Він автор скульптурних портретів Л. Ревуцького (1945), О. Хобти (1949), В. Філатова (1950-1952), О. Пушкіна (1990), а також пам'ятників О. Пушкіну (1962, Київ; 1970, Нью-Йорк), М. Лисенку (1965, Київ), В. Філатову (1966, Одеса), І. Карпенку-Карому (1969, хутір Надія), М. Рильському (1970, с. Романівка), М. Гоголю (1984, с. Гоголеве Полт. обл.), погруддя Т. Шевченка для Київської Національної опери (1988). Праці митця були відзначені Державною премією СРСР (1980) та Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1975).

Для пам'ятника Леніну в Ніжині технічну документацію та спо-

рудження виготовив Живописно-скульптурний комбінат Київського обласного відділу Художнього фонду УРСР. Ескізний проєкт пам'ятника розроблено з урахуванням повторного використання моделі скульптури В.І.Леніна, створеної О.О.Ковальовим для подібного пам'ятника в смт. Добровеличківці Кіровоградської області (1970).

Пам'ятник роботи скульптора О.О.Ковальова являє собою бронзову 3,5 м. скульптуру В.І.Леніна на повний зріст, встановлений на гранітному полірованому постаменті. Права рука опущена вниз, а ліва зігнута. Стилобат виконаний із гранітних панельних полірованих плит. Фундамент під пам'ятником виконаний із монолітного бетону "М-200". Глибина залягання фундаменту - 1,5 м. і 3,0х3,0 м. Благоустрій площі, де встановлено пам'ятник, виконаний із залізобетонних плит розміром 0,75х0,75 м. Розміри пам'ятника: бронзова скульптура - 3,5 м., постамент - 3,25х1,2х1,2 м., висота стилобату - 0,4 м.

Роботу по спорудженню пам'ятника виконало Українське спеціальне науково-реставраційне управління Держбуду УРСР. Роботи по благоустрою прилеглої території здійснило ремонтно-будівельне управління тресту Чернігівського облкомунгоспу. Гранітна продукція пам'ятника виготовлена на Омелянівському родовищі Житомирської області.

22 жовтня 1974р. комісія на чолі з головою Ніжинського міськвиконкому М.Г.Кондратьєвим у присутності скульптора О.О.Ковальова та архітектора В.К.Жигуліна прийняла пам'ятник. Ці рішення підтвердила і державна комісія 4 листопада 1974 р.

ПАМ'ЯТНИК БОГДАНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

(вул. Я.Батюка)

Видатний полководець, керівник народно-визвольної війни гетьман України Богдан Хмельницький у 1648р. був у Ніжині, мав тут своїх прихильників і послідовників. Серед полків Богдана Хмельницького одним з найбільших був Ніжинський, який у цей період очолювали полковники Петро Шумейко, Лук'ян Сухиня, Іван Золотаренко. Найближчим до Богдана Хмельницького був визначний військовий діяч, соратник гетьмана Іван Золотаренко, родом з Корсуня. Рідна сестра Івана Ганна стала дружиною українського гетьмана. Існує народна легенда (хоча це не підтверджується документально) про вінчання у Ніжині Б.Хмельницького і Ганни Золотаренко у Миколаївському соборі, збудованому у 1651 р. на кошти братів Івана та Василя Золотаренків та їх матері, яка деякий

час жиля у місті, а також інших козаків.

У дні відзначення 1000-ліття від часу заснування Ніжина 17 вересня 1993р. був відкритий пам'ятник Богдану Хмельницькому. Він споруджений недалеко від Соборної площі, де збиралися у давні часи козаки біля Миколаївського собору.

Для пам'ятника використано майстерно виконаний бюст роботи народного художника України Олександра Олександровича Ковальова. Таким чином, для Ніжина це вже друга робота чудового майстра.¹

Пам'ятник являє собою скульптурний портрет Богдана Хмельницького з бронзи, поставлений на постамент, який складається з трьох частин. Висота бюста 80 см., ширина - 90 см., глибина - 70 см. Загальна висота пам'ятника - 3 м 60 см.

Постамент виготовлений з коричневого з темно-сірими прожилками граніту. З такого ж матеріалу і стилобат. Площина навколо пам'ятника вимощена плитками.

Поруч з правого боку розкинувся сквер, а ззаду та зліва посаджені берізки.

БРАТСЬКА МОГИЛА ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ (сквер ім. М.Гоголя)

27 квітня 1921 р. рештки банди Махна у кількості 500 шабель і 100 багнетів захопили села Гужівку та Іржавець Ічнянського району. Бандити мали напасти на м.Ніжин, де були артилерійські склади, з метою захопити зброю.

27 квітня 1921р. на допомогу окремим загонам повітової міліції, яка знаходилась у південних селах повіту, був направлений загін міліції та загін особливого призначення в 98 багнетів та 10 шабель під командуванням Точоного Наума Івановича, начальника ніжинської міліції.

Уночі банда несподівано захопила село Дорогінку, куди підійшов загін Точоного Н.І., і, маючи у 6 разів більше вояків, нанесла несподіваний удар по повітій міліції. У жорстокому бою загін міліції втратив 87 убитих і 8 поранених. Решта міліціонерів відійшла в напрямку до села Талалаївка.

Полеглих працівників міліції поховали 1 травня 1921р у братській могилі в гоголівському сквері. Тут же поховали пізніше і міліціонерів,

1. Янко Д. Олександр Ковальов. К.1997.

які загинули у 1930-1931 рр. На могилі було встановлено обеліск. У 1941 р. фашисти його зруйнували. Після звільнення міста у 1943р було поставлено новий обеліск і меморіальну дошку з прізвищами похованих.

У 1955 році замість обеліска було встановлено скульптуру радянського воїна з прапором і меморіальну дошку. Але ця фігура не відповідала подіям, які відбувались у 20-30 роках. Тому 5 квітня 1972р. голова Ніжинського виконкому М.Г.Кондратьєв звернувся до начальника Чернігівського обласного управління культури І.П.Собка з проханням виділити 3 тис.крб. для заміни надгробної скульптури. Управління виділило 2 тис.крб. Після цього було укладено угоду з директором живописно-скульптурного комбінату художнього фонду УРСР В.К.Барковським про виготовлення пам'ятного знака на честь загиблих працівників міліції. Витрати (5тис.крб.) на встановлення пам'ятника брали на себе Ніжинська міська організація Товариства по охороні пам'ятників історії та культури і обласне управління культури.

Спочатку доручили підготувати макет знака пам'яті скульптору Мельничук Олені Олександрівні та архітектору Ігнащенко Анатолію Федоровичу, які побували у Ніжині, познайомилися з історією подій та місцем встановлення монумента. Але запропонований ними проект був відхилений.

Пам'ятник доручили виготовити скульптору Котко Миколі Мартиновичу (1928), який закінчив Київський художній інститут (1957), навчався у відомого скульптора професора М.І.Гельмана, мав уже чималий творчий доробок: "Червоноармієць" (гіпс, 1957), "Трактористка" (гіпс, 1960), "Ранок" (дерево, 1963), "Землю - селянам" (склобетон, 1967), "Земля" (кована мідь, 1963) та інші. Архітектором затвердили Жигуліна Валентина Костянтинівича. Він запропонував зробити основну композицію у вигляді плити з зображенням будьонівки і прізвищ похованих у братській могилі. Проте через деякий час В.К.Жигулін відмовився від роботи через занятість. Справа затягнута аж до лютого 1974р. Архітектором був призначений Ігор Петрович Блажівський. На допомогу М.К.Котку виділили скульптора Б.П.Ульянова. У травні 1974р. макет пам'ятника був виготовлений і затверджений Художньою радою.

Пам'ятник являє собою братську могилу, на якій встановлений пам'ятний знак з темно-коричневого граніту у вигляді стели. З лівого боку стели - барельєф голови червоноармійця в будьонівці розміром в шість натур.

На правій стороні стели меморіальний напис. Перед лівим боком стели лежать дві гранітні плити, на яких викарбовано 39 прізвищ похованих міліціонерів, а нижче прізвищ - лавровий вінок.

Подіум обкладений гранітними плитами, а середина його викладена шматками гранітних плиток. Навколо подіума трава, а потім площина вимощена залізобетонними плитами. Біля пам'ятника посаджено 5 ялинок.

Меморіальний напис:

"Вічна слава працівникам міліції, які віддали своє життя в боротьбі за Радянську владу".

Розміри пам'ятника: стела - висота - 2,0 м., ширина - 3,43 м., товщина - 0,8 м., плит - 1-ї - 1,25x1,6 м., 2-ї - 1,1x1,6 м., подіум - 6,5x9,95 м., площини - 21x18 м.

ПАМ'ЯТНИК М.Г.КРОПИВ'ЯНСЬКОМУ

(біля школи № 13)

З Ніжином тісно пов'язане ім'я учасника громадянської війни в Україні, радянського військового діяча Миколи Григоровича Кропив'янського (1889-1948), який народився у селі Володькова Дівиця (тепер с. Червоні Партизани Носівського району). Підполковник російської армії у 1917 р. став одним із організаторів революційного руху серед солдатів, начальником штабу Другої Української армії. У 1918 р. він очолив Ніжинське повстання проти німецьких окупантів.

Перебуваючи на військовій, а потім державній службі, М.Г.Кропив'янський проживав у своїх родичів у Ніжині по вулиці Овдівській, 69. Тут пройшли і останні роки його життя. Похований він на Овдівському кладовищі.

Ніжинці зберігають пам'ять про М.Г.Кропив'янського. У 1957 р. на будинку, де він жив, встановлена меморіальна дошка, а вулиця Графська-Комунальна названа його іменем.

Біля школи № 13, яка знаходиться на Овдівській вулиці, у 1989 р. встановлено на постаменті бюст. Архітектор та скульптор пам'ятника Сергій Анатолійович Цикалов.

Розміри пам'ятника: висота бюста - 0,75 м., ширина - 0,4x0,4 м.; висота постаменту - 1,6 м.; ширина 0,4x0,4 м.; площадка 1,2x1,2 м.

ПАМ'ЯТНИК ЛЬОТЧИЦІ ЛЮБИ ГУБІНІЙ

(вул. М.Гоголя)

Любов Михайлівна Губіна народилася у 1916 р. в Полтаві. Десятирічною дівчинкою з батьками вона переїхала у Ніжин, де у 1930 р. закінчила сім класів Ніжинської середньої школи №3. На прохання своєї тітки вона переїхала до Москви, де вступила в ФЗУ при заводі "Динамо", і після його закінчення стала слюсарем.

У 1934 р. Люба Губіна поступила в Батайську школу пілотів. У 30-ті роки молодь говорила про авіацію більше, ніж про освоєння космосу нині. Тому багато хлопців та дівчат пішло в авіацію. Люба мріяла стати схожою, хоч би трішки, на відомих льотчиць-героїнь Марину Раскову, Поліну Осипенко, Валентингу Гризодубову.

Після закінчення школи у 1937р. її залишили в ній працювати інструктором. Уроки Великої Вітчизняної війни Люба Губіна, перебуваючи у 1941 р. у складі Особливої західної групи Цивільного повітряного флоту, на санітарному літаку евакуювала з передових позицій в тил 170 важко поранених бійців та командирів Радянської Армії. Згодом вона перейшла в полк бомбардувальників, де командиром була Марина Раскова. На Північно-Кавказькому фронті Люба Губіна із своєю ланкою зробила 23 бойових вильоти і скинула на ворога 14800 кг бомб.

1 липня 1943р. відзенітного вогню ворога літак Губіної одержав 39 пробойн. Незважаючи на це, командир вивела свою ланку на ціль і виконала бойове завдання. Її було нагороджено орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня. 14 жовтня 1943 р. в бою під Оршею ланка Люби Губіної виконала бойове завдання, але за декілька кілометрів від аеродрому несподівано із-за хмар виринули чотири фашистських "мессершмідти" і напали на три бомбардувальники. Літак Люби Губіної був підбитий. Вона дала наказ екіпажу залишити літак. Катя Батухтіна стрибнула, але зачепилась парашутом за борт кабіни. Люба зробила ривок штурвалом, і парашут зірвався, а Батухтіна відокремилась від літака. Але у самої Люби Губіної уже не залишилось висоти для стрибка. Рятуючи бойову подругу, вона виконала обов'язок командира, проте загинула сама. За мужність, сміливість, героїзм і відвагу командир 125 гвардійського бомбардувального авіаційного полку ім.Героя Радянського Союзу М.Раскової, гвардії підполковник Марков 25 жовтня 1943 р. оформив нагородний листок на присвоєння Любі Губіній звання Героя Радянського Союзу. Проте наказом ВВС КА № 014/н від 24.02.44р. вона була посмертно нагороджена орденом

авіаційного полку.

З 1968 р. комсомольська організація школи №3 м. Ніжина почала носити ім'я Люби Губіної. У лютому 1974р. комсомольські збори постановили побудувати пам'ятник Любі Губіній у м. Ніжині. Виконком Ніжинської міської Ради депутатів трудящих підтримав цю ініціативу своїм рішенням №43 від 6 лютого 1975 року. На допомогу прийшли ветерани і комсомольці заводу "Динамо". Вони замовили зробити проєкт пам'ятника у Московському вищому художньо-промисловому училищі (в минулому Строганівське). Цей задум здійснили студенти В. Нестеров і П. Крашенніков під керівництвом професора М.А. Ковальчука та доцента О.М. Булганова. Багато сил для здійснення складного лиття вклали формовщик М. Васильєв та головний металург заводу Д. Карасова.¹ Професор Ковальчук Микола Адамович та доцент Булганов О.М. були присутні на відкритті пам'ятника в Ніжині 13 вересня 1975 року. Опієски та квіти були ознаками щирої вдячності ніжинців за цю прекрасну роботу.

Пам'ятник являє собою скульптурний портрет Л. Губіної, виконаний з бронзи і затонований в темно-коричневий колір. На ший в лівий бік розвивається шарф. Образ молодої льотчиці подано в окриленій романтикою, піднесеній тональності. Постамент, який має форму чотирикутника, виготовлений з полірованого коричневого з темно-сірими прожилками граніту. На ньому напис: "Воєнний летчик Губина Любов Михайловна погинула смертю хоробрих, 1916-1943". З такого ж матеріалу і стилобат. Пам'ятник встановлено на початку вул. М. Гоголя. Площина навколо пам'ятника і доріжка вимощені плитками і обнесені садовим бардюром. В тилу пам'ятника ростуть 3 берізки і горобина. Навколо паркові дерева.

Розміри пам'ятника: скульптура - 0,85 м.; постамент - 2,52 м., стилобат - 2,38 м. х 1,07 м. х 0,15 м., меморіальний напис - 1,05 м. х 0,57 м., площадка - 5,0 х 5,0 м.

ПАМ'ЯТНИК ГЕРОЮ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Я.П. БАТЮКУ

Автор пам'ятника відомий в Україні скульптор Григорій Петрович Гугман (1916-1975). Він у 1937-45рр. навчався в Київському художньому інституті у М. Гельмана, Л. Шервуда та Л. Матвєєва. Пра-

1. Кировец.- 1975.-12 сент.-№70 /5616/.

цшовав у галузі станкової та монументальної скульптури. Серед його творів портрети М. Чернишевського в молоді роки (1951), К. Цюлковського (1952), І. Левітана (1960), К. Маркса (1961), всі мармурові, а також пам'ятник двічі Герою Соціалістичної Праці О. Диптан у с. Кодаки Київської області (1961), скульптурних зображень "Покорителі морських глибин" (1961), "Земля" (1970), композиції "Зустріч" (цинк, 1971).

Пам'ятник Я. П. Батюку в Ніжині виготовлений Київським живописно-скульптурним комбінатом. Споруджений за постановою міськвиконкому №24 від 26 січня 1965р.

Яків Петрович Батюк (12.V.1918 - 6.IX.1943) - керівник молодіжного підпілля в м. Ніжині в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

Народився в с. Рижанах (тепер Володарсько-Волинського району Житомирської області) у селянській сім'ї. У два роки захворів на віспу і втратив зір. У 1940р. закінчив юридичний факультет Київського університету. Працював адвокатом у Києві, а з 1941р. - у Ніжині, де проживала його родина. За завданням Ніжинського міськкому партії Я. П. Батюк залишився на окупованій території для підпільної роботи.

На початку 1942 р. він влаштувався завідувачим артілі, де виготовляли вірвовки, і створив тут патріотичну групу. У червні 1942 р. на чолі з Я. П. Батюком почала діяти комсомольсько-молодіжна підпільна організація, яка на кінець 1942 р. налічувала близько 30 чоловік.

Штаб організації знаходився на квартирі його батька. Яків Петрович був напрочуд уважною, доброю, життєрадісною людиною. Йому допомагала сестра Женя, яка у 1941 р. закінчила середню школу. Патріоти виконували завдання Чернігівського підпільного обкому партії, командування партизанського загону "За Батьківщину" та керівництва Київської підпільної організації "Смерть німецьким окупантам". Вони друкували й розповсюджували листівки, збирали і передавали партизанам зброю (150 гвинтівок, кілька тисяч патронів, гранат), велику кількість медикаментів, одяг, влаштували втечу 15 полонених бійців Червоної Армії з німецького госпіталю і відправили їх до партизанського загону. Систематично передавали відомості про рух поїздів, про дислокацію німецьких військ і місцезнаходження військових об'єктів.

За розвіданими підпільників радянська авіація знищила на німецькому аеродромі 20 німецьких літаків.

У липні 1943р. гестапівці заарештували 26 членів організації, в

тому числі й Я.П.Батюка. Після багатоденних тортур у ніч з 6 на 7 вересня карателі розстріляли патріотів.

За особливі заслуги, мужність, відвагу і героїзм, виявлені у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Я.П.Батюку Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1965 року посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Ніжинським патріотам присвячено нарис військового кореспондента, ніжинця Леоніда Суярка "Палкі серця" (1944), книга Є.Шатрова "Подвиг в пітьмі", п'єса П.Лубенського і М.Шуста "Яків Батюк", М.Шуста "У Ніжині над Остром" та ряд інших літературних творів.

У 1965 році в центрі міста встановлено погруддя Я.П.Батюка. Площадка навколо пам'ятника заасфальтована, розбиті клумби.

Пам'ятник Я.П.Батюку являє собою бюст, висічений з світлосірого граніту. Г.П.Гутман прагнув створити реалістичний образ молодого підпільника. Перед нами людина в окулярах. Високе чоло, суворі риси обличчя підкреслюють розум, твердість характеру.

Бюст стоїть на чотирикутному постаменті: з світлосірого граніту. У верхній частині передньої площини постаменту встановлена бронзова меморіальна дошка з написом: "Герой Радянського Союзу Яків Петрович Батюк (1918-1943)".

Постамент встановлений на гранітній площадці. Розміри пам'ятника: бюст - 2 натури, постамент - 2,8 x 2,0 x 1,1 м., площадка - 3,2 x 2,9 x 0,9 м.

У вересні 1993 року бюст перенесено з рогу вул.Я.Батюка і площі М.Заньковецької на початок вулиці імені героя неподалік від площі Леніна і поставлений на гранітний постамент.

На території Ніжина є також пам'ятники і пам'ятні знаки, пов'язані з захороненням бійців Червоної Армії, партизанів і підпільників, увічненням пам'яті вчителів і випускників шкіл, робітників заводів, які загинули під час боротьби з фашистами та бандитами. Це пам'ятник на братській могилі воїнів громадянської війни (Овдівське кладовище), пам'ятний знак героям громадянської війни (вул.Овдівська, напроти № 141), пам'ятник на братській могилі комсомольсько-молодіжної підпільної організації (Троїцьке кладовище), пам'ятник на братській могилі радянських воїнів, що загинули під час визволення Ніжина (вул. Московська. Троїцьке кладовище) та інші. Майже всі пам'ятники виготовлені в майстерні Київського живописно-скульптурного комбінату Художнього фонду УРСР. Вони мають тиражний характер, бо зустрічаються у багатьох селах та містах України.

Переважно це скульптура воїна на повний зріст, коліноприкільної жінки з букетом квітів в руках. Зустрічаються і пам'ятники у вигляді обелісків, на яких вибиті імена бійців, що загинули.

ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВОЇНАМ-ЗЕМЛЯКАМ (площа ім.М.Гоголя)

У роки Великої Вітчизняної війни понад 3 тисяч ніжинців, військовослужбовців, партизан, підпільників не повернулися до рідних домівок. 960 прізвищ доповнено в ході підготовки матеріалів до "Книги пам'яті Чернігівщини" - складової частини великого і унікального історико-меморіального видання України. 5 том. присв'ячено- Менському району, Ніжину та Ніжинському району.

Проект пам'ятного Знака воїнам-землякам був розроблений архітектором Ніжина Григорієм Васильовичем Шмаровозом. У зв'язку з тим, що для будівництва пам'ятника було визначено площу ім.М.В.Гоголя, яка знаходиться біля історичної споруди Ніжинської гімназії вищих наук, прийшлося відмовитись від попереднього проекту, який передбачав високу стелу (36 м.) в центрі ансамблю. Керівництво містом у 1980 р. дозволило встановити пам'ятник, не враховуючи того, що це історична зона. Бетонні палі, які були загнані в землю для підтримки фундаменту пам'ятника, порушили рівновагу ґрунту. Будівництво було припинено і знову поновлено лише у 1988-1989 роках за новим проектом. Його автор повинен був використати велику монолітну бетонну глибу, яка декілька років знаходилась серед площі Гоголя і нагадувала ніжинцям про безпорадність керівників міста, і створити на її основі центр пам'ятника. Слід було врахувати і те, що він не повинен був порушувати історичну архітектурну зону. А для цього необхідно було запроектувати пам'ятник так, щоб в нього було два головних фасади, розташувати його лицем як до міста, так і до архітектурної споруди-лицею.

Вся площа обсаджена деревами, кущами декоративних рослин та квітами. Тут завжди збираються ветерани, проходять святкові церемонії, пов'язані з річницями визволення Ніжина та Дня Перемоги.

Пам'ятний знак воїнам-землякам був відкритий у 1990 році. Матеріал - чорний граніт з білими прожилками. Плити з прізвищами вилиті із сталі.

15 вересня 1996 року у день 53-ї річниці визволення Ніжина від фашистських загарбників на вулиці Шевченка (напроти вул. Об'їжджкої) біля військової частини (63 склад) був відкритий пам'ятник воїнам-афганцям. Лив холодний осінній дощ. І все ж на площі зібралось багато ніжинців. "Нелегко дався цей пам'ятник. Не тільки тому, що час такий, і відривали на нього кошти по краплині, по копійці і в районі і в місті, - писав у ці дні у місцевій газеті "Ніжинський вісник" її кореспондент Ю.Каганов. - І ось червоніє гранітом, і бронзовий солдат на уламку скелі підняв долоню, розкриту в останньому передсмертному кидку...

Не вщухає дощ. Падає на бронзового солдата, якому так хотілося вхопити хоч краплю прохолоди спраглими в гарячих вітрах губами. Пий, синок! Тут, на рідній українській землі, під тихими дощами, ласкавим сонцем, у буйній зелені розбитого навек скверу твоєї земляки вклонятимуться тобі повік.

Озиваються до нашої пам'яті, до нашої совісті загиблі:

- Юрій Брюховець з Ніжина...

- Анатолій Парубець з Ковтунівки...

- Вігальї Пузін з Лосинівки...

- Микола Орел з Червоного Колодязя...

- Валерій Кузьменко з Галиці..."

Причетними до появи пам'ятника були бойові товариші полеглих, які навечно запам'ятали і час, і тих, хто був поруч у спекельному Афгані. Пам'ятник у Ніжині з'явився слідом за Запоріжжям і перед відкриттям у Севастополі. Його автором став відомий український скульптор Олександр Павлович Скобликов, народний художник України, нині почесний громадянин Ніжина, який у попередні роки створив для міста пам'ятники Т.Шевченку та М.Заньковецькій.

Пам'ятник складається із двох частин, які незалежні одна від одної, хоча в сукупності створюють його ансамбль. Перша частина - це нахилені одна до одної дві бетонні площини, облицьовані гранітом та декоративним алюмінієм, висотою 6,6 м. та 5,6 м. та шириною - 6 м. Друга частина - фігура воїна-афганця висотою 1,2 м. із бронзи, що встановлена на глибі із монолітного граніту. Висота всього пам'ятника 3 м., постаменту 1,7 м.

ПАМ'ЯТНИК ГРАФУ І.А. БЕЗБОРОДЬКУ (на території пед. університету)

Славу місту робить Ніжинська вища школа, з стін якої вийшло багато відомих письменників, митців, вчених. Вся територія нинішнього педагогічного університету ім. Миколи Гоголя приваблює ніжинців і гостей своєю красою, рослинним світом, гарно спланованою і декоративно оформленою територією, на якій розміщено три пам'ятники. В центрі знаходиться скульптурний портрет М. Гоголя, про який ми вже розповідали. З правого і лівого його боків можна б було встановити подібні пам'ятники видатним письменникам і вченим і зробити алею пам'яті тим, хто прославив і навчальний заклад і саме місто. Але це в майбутньому.

Біля старого Гоголівського корпусу на невеликій площадці, відгороженій гранітними підвищеннями від загальної території подвір'я, знаходиться пам'ятник одному із засновників Гімназії вищих наук графу Іллі Андрійовичу Безбородьку, який використав деякі кошти свого померлого у 1799 р. брата, князя О.А. Безбородька, відомого російського державного діяча, додавив багато своїх і збудував навчальний заклад. На жаль, він не дожив до відкриття Гімназії, бо помер у 1815 році, але навіки вписав своє ім'я в історію цієї славетної вищої школи.¹

З'явився пам'ятник Іллі Безбородьку завдяки турботам ректора інституту академіка Ф.С. Арвата, який у 1990 році розшукав на подвір'ї Музею російського мистецтва в Києві бюст і добився передачі його Ніжинському педагогічному інституту на постійне збереження. Хоча остаточне вирішення питання про передачу бюста здійснилось у 1996р. (накази Міністерства культури України № 378 від 17 липня 1996р. та директора Музею російського мистецтва № 52 від 06.08.1996р.)

Пам'ятник складається із бронзового погруддя, яке раніше передбачалося для використання в ніші, бо задня частина його не заповнена і має відкриту порожнину та постаменту. Портрет І.А. Безбородька, виконаний невідомим скульптором в стилі класицизму, відноситься до початку ХІХ ст.

Постамент, зроблений із гранітних плиток темно-сірого кольору, розширюється вниз.

Розміри: бюст - висота 1 м., ширина 0,7 x 0,6 м., постамент: висота

1. Див.: Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа. 1995.

парковими пліттами.

Пам'ятник був відкритий 31 жовтня 1990 року. На торжества приїздив міністр освіти академік І.А.Зязюн, письменник Олекса Юценко, представники області.

ФІГУРНА КОМПОЗИЦІЯ "ВЧИТЕЛЬ"

Біля нового корпусу Ніжипського педагогічного університету ім. Миколи Гоголя на південно-західній його території у мальовничому місці знаходиться фігурна композиція "Вчитель". Це умовна назва, бо композиція складається із двох бронзових фігур: вчительки і маленького хлопчика-ніколярика в учнівській формі. Позаду цих фігур знаходяться металевий об'єкт, що складається з трьох арок, які символізують собою розчинені настіж двері у храм знань. З них немовби тільки що вийшла у довгій сукні молода вчителька з короткою зачіскою кучерявого волосся. Вона підняла вгору руки і запрошує всіх, хто наближається до неї, у цей безмежний світ знань. Загальна висота пам'ятника - 3 м., ширина 1 x 1,4 м. Стилобат оздоблений гранітом 4,6 x 5 м., висота - 0,3 м.

В Україні до цього часу не встановлено жодного, крім хіба що В.Сухомлинському, пам'ятника Вчителю, хоча його заслуги перед суспільством величезні. Тому й виникла думка саме в Ніжині на території найстарішого вузу України спорудити такий пам'ятник. З цією ініціативою звернувся у Київський живописно-скульптурний комбінат "Художник" ректор інституту академік Ф.С.Арват. Взявся втілити цей задум молодий, але вже досвідчений скульптор Анатолій Михайлович Гончар (1946). У 1971 році він закінчив Київський художній інститут, майстерню професора М.Г.Лисенка. Особливо інтенсивно він працював у 80-90-х роках, створивши пам'ятники Т.Г.Шевченку (1989, Кіровоград; 1991, Дрогобич; 1994, Васильків), Богдану Хмельницькому (1987, Біла Церква; 1995, Кіровоград), Івану Піддубному (1990, село Красинівка, Черкас.обл.) та інші.

Були створені різні варіанти. Із шести був обраний той, який нині встановлений біля інституту. Завжди тут гомінко, красиво, навколо пам'ятника цвітуть квіти.

Композиція була відкрита перед початком навчального року 31 серпня 1990 р. Архітектором пам'ятника став Баранько В'ячеслав Григорович.

Скульптурні роботи Ніжина відтворюють героїчну долю міста,

його людей, а також славні сторінки культурного життя та видатних його представників.

ПАМ'ЯТНИКИ НЕКРОПОЛІВ

На особливу увагу заслуговують пам'ятники, встановлені на кладовищах, яких у Ніжині декілька. З середини XVII століття діє Центральне (Троїцьке) кладовище (вул. Московська). Воно утворилося шляхом злиття Троїцького і Грецького кладовищ. На Грецькому кладовищі у 1820 році була збудована церква Костянтина та Ольги.

На Центральному кладовищі поховані представники громадськості, діячі культури, військові. З дореволондійних поховань, пам'ятники яких збереглися до нашого часу, слід назвати братів Зосимів, професорів Ніжинської вищої школи І.А.Срібницького, І.Г.Турцевича, В.В.Качановського, К.Ф.Радченка, К.Г.Купфера, В.І.Жданова, О.І.Покровського, П.О.Заболотського, художника Р.К.Музиченка - Цибульського. У 1983 році після ліквідації Богословського кладовища сюди були перенесені останки і пам'ятник латиського художника, академіка живопису Ю.Я.Федлера.

Переважна більшість поховань зосереджена навколо церкви. Пам'ятники на цих могилах мають різну форму: у вигляді хреста, обеліска, колони тощо. Часто зустрічаються як на цих могилах, так і на інших пам'ятники у вигляді стовбура дерева, на якому обрізані гілки. В основному вони з'явилися в кінці XIX - поч. XX ст.

З поховань XX ст. необхідно відмітити цілий квартал військових, які загинули у різний час. Серед них чимало могил льотчиків місцевого військового аеродрому.

Біля східних воріт кладовища знаходиться братська могила членів молодіжної підпільної організації. Серед похованих і прах Героя Радянського Союзу Я.П.Батюка, якому це високе звання присвоєно 9 травня 1965 року, а 10 членів організації нагороджені медалями.

У 1951 році за рішенням міськвиконкому на могилі загиблих встановлено пам'ятник, який був виготовлений Київською науково-реставраційною майстернею Худфонду УРСР. Це скульптура коліноприклонної жінки з букетом квітів на руках, зроблена з гіпсу, а постамент з цегли, цементу. Могила обкладена цеглею та обнесена металевою огорожею. На лицевій стороні постаменту меморіальний напис з прізвищами батюківців.

У 1983 році за проектом архітектора В.О.Кобця пам'ятник було

реконструйовано. Над стилобатом у формі трикутника з коричневого граніту, обрамленого позолоченим лавровим вінком, піднялися три вертикальні стели, на одній із них напис: "Здесь похоронены члены Нежипской подпольной организации, руководимой Героем Советского Союза Яковом Петровичем Батюком. Расстреляные немецко-фашистскими захватчиками 7 сентября 1943 года

Батюк Яков Петрович
Батюк Евгения Петровна
Апанасюк Василий Тимофеевич
Афонин Афанасий Андреевич
Дереза Михаил Павлович
Борисова Галина Юрьевна
Катан Марфа Андреевна
Колодий Михаил Михайлович
Лопатецкий Григорий Данилович
Мироппиченко Ефросинья Митрофановна
Могильный Иван Антонович
Мотылева Феня Михайловна
Пархоменко Иван Андреевич
Пилипенко Елизавета Антоновна
Переверзев Сергей Иванович
Прокопец Иван Трофимович
Прокопец Анна Ивановна
Смолягчук Вера Трофимовна
Солодовник Анна Федоровна
Скрипка Андрей Иванович
Чернышева Евдокия Петровна
Ятурицкая Анна
Гиренко,
Мойсенко
двое неизвестных."

На другій частині пам'ятний напис: "Вечная слава патриотам, павшим в борьбе с фашизмом". Нижче: "Нипсто не забыт, ничто не забыто" і сидует вічного вогню. Навколо пам'ятника вся площадка, яка трохи піднята над землею, викладена гранітними плитами. Далі ростуть квіти.

На Центральному кладовищі знаходиться також братська могила радянських воїнів. Під час оборони Києва та міста Ніжина у 1941 році загинули та померли від ран в госпіталях бійці і командири 21-ї, 5-ї та 37-ї армій.

У переселі 1943 року війська 60 -ї армії під командуванням генерала-лейтенанта І.Д. Черняхівського під час запеклих боїв по звільненню від фашистів Ніжинщини загинули бійці Радянської Армії. Їх могили знаходились у різних місцях міста. З ініціативи трудящих у серпні 1947 року було зроблено перевезення цих воїнів на міське кладовище. Внаслідок цього виникла братська могила. Прізвища та кількість похованих невідомо.

Скульптура, встановлена біля могили, виготовлена в майстерні Київського живописно-скульптурного комбінату Художнього фонду УРСР. Пам'ятник являє собою братську могилу, на якій виділяється пагорбок землі, обнесений бардором із зацементованої цегли. На пагорбку ростуть квіти. Біля угодів'я на постаменті з цегли встановлена тиражна скульптура воїна із залізобетону. Воїна зображено на весь зріст в шинелі, чоботях, без шапки, з нахиленою вперед головою. У правій руці затиснута шапка, а зігнута ліва рука перед грудьми підтримує автомат, який висить на шиї. Ліве плече і спину прикриває плащ-палатка. На постаменті закріплена бронзова меморіальна дошка з написом: "Вечная слава героям, погибшим за Родину в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг."

На Центральному кладовищі поховані Герої Радянського Союзу І.Ф.Єфименко, С.А.Харченко, М.І.Кікопа, Герої Соціалістичної Праці В.В.Шурубуря, В.А.Деркач, заслужений журналіст України Г.М.Зорка, заслужені вчителі України Є.Г.Усенко та Є.С.Щербакова, письменник М.П.Сайко, професори В.І.Резанов, М.М.Бережков, А.В.Домбровський, Є.А.Пушмін, заслужений артист І.К.Бровченко, депутат Верховної Ради України, завкафедрою, доцент Є.В.Василевська, відомі актори Б.О.Козицький, І.А.Красс, О.Г.Сидельникова, краєзнавець Г. П. Васильківський та ін.

Більшість пам'ятників на цих похованнях являють собою плоскі гранітні різної форми плити з портретними зображеннями, зробленими різцем, або ж з прикріпленими до них фарфоровими чи глиняними фотографіями. З невеликою відмінністю всі вони мають поширений у 70 - 90 -х роках тиражний вигляд. За будовою вони схожі один на одного, але різняться тільки матеріалом та майстерністю виконання.

І все ж на Троїцькому кладовищі зустрічаються декілька пам'ятників, які створені майстрами, скульпторами -професіоналами. Це, наприклад, скульптурний портрет з сірого граніту, встановлений на чорний прямокутний постамент, М.О.Титовця. Подібну скульптуру з білого мрамору на чорному гранітному постаменті зустрічаємо на могилі С.Б.Шагабієва, а вилиту з сталі скульптуру на подібному ж

п'едесталі - на могилі студентки 3 курсу Ніжинського педагогічного інституту Г.В.Белостоцької.

Від інших кладовищ Центральне відрізняється тим, що тут збереглося багато могил і пам'ятників початку століття, хоч підходи до них важкодоступні і нелегко відшукати те чи інше поховання. Нині кладовище закрито.

Друге велике кладовище - це Овдіївське, яке знаходиться у південно-західній частині міста (вул. Овдіївська). Воно відкрите у 1689р. Але з дореволюційних поховань майже нічого не залишилось. Тут ховали в переважній більшості жителів Овдіївки та Лихокутівки, на могилах ставили дерев'яні хрести, які з часом підгнивали, руйнувались, а тому зникали і могили, якщо їх не підтримували родичі у належному стані.

У 60-90-х рр. пройшла заміна пам'ятників та пам'ятних знаків на похованнях. Переважна більшість - це гранітні (чорні, сірі, червоні з прожилками), або бетонні з домішкою мармурових або гранітних крихток стоячі плити, на яких викарбувані чи вмонтовані всередину або ж прикріплені до них портретні зображення. Зустрічаються пам'ятники, зроблені з білого мармуру або чорного добре відшліфованого високоякісного граніту, на яких портретні зображення різного вигляду вирізблені з обох боків стоячої плити.

На Овдіївському кладовищі зберігаються братські могили учасників громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

У листопаді 1919 р. бійці регулярних частин Червоної Армії та партизани об'єднаного Ніжинського партизанського загону під командуванням Остапенка звільнили Ніжин від денікінців. В боях за Ніжин загинули бійці, які були поховані з військовими почестями учасниками звільнення міста. Кількість похованих невідома.

За рішенням № 336 виконкому Ніжинської міської Ради депутатів трудящих від 14 вересня 1972 р. цю могилу було впорядковано. 24 жовтня 1974 р. встановлено стелу з написом: "Вечная память героям, павшим за Родину в годы гражданской войны" та бордюр навколо могили. Стела типового випуску, у верхній її частині, яка завершується п'ятикутною зіркою, викарбувано лаврову гілку.

На братській могилі бійців, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни, встановлена тиражна скульптура молодого солдата, який стоїть на весь зріст, без головного убору, в шинелі. У правій зігнутій руці ремінець від автомата, який висить за спиною. Ліва рука опирається на підвищення, в яке вмонтована дошка. На ній напис: "Вечная слава героям". Пам'ятник пофарбовано в темно-жовтий колір. Поста-

мент зроблений з каменю, обставлений уресиями та пофарбований у темний колір. Внизу постаменту напис: " У цій братській могилі поховані бійці та командири Радянської Армії, які загинули в боях з гітлерівськими окупантами у 1941 та 1943 рр. Ст. лейтенант Голота Микола Дмитрович, 1893р. народження. Імена 25-х інших невідомі".

Постамент стоїть на стилобаті, зробленому з цегли. Поряд обнесена цеглою, зверху якої покладена плитка, могила, на якій ростуть квіти.

На Овдіївському кладовищі поховані відомий військовий діяч М.Г.Кропив'янський, а також генерал армії С.І.Черних та Герой Радянського Союзу М.П.Тищенко.

У зв'язку з закриттям Троїцького кладовища тут почали ховати померлих і з інших регіонів міста. Тому тут поховані викладачі Ніжинського педагогічного інституту, зокрема відомий шевченкознавець Г.Я.Неділько, професор І.М.Гетьман та ін.

На Овдіївському кладовищі зберігаються могили Героя Соціалістичної Праці В.Г.Кресан, передовиків виробництва орденосців і лауреатів Державної премії П.О.Малюги, Г.І.Близнюка, акторів театру К.А.Безручко, В.О.Архангельського, художника В.М.Агієнка, актора і письменника, учасника підпільної групи в театрі М.В.Зощенка та ін.

На цьому кладовищі зосереджені поховання членів ніжинської колонії асирійців (Маму, Зая, Арвахи, Симонови, Ісанови, Мамовичі, Балаянц, Шумунови, Шошови, Лазареви та ін.), які носять сімейний характер. Пам'ятники зроблені з граніту з портретним зображенням на них. Над могилами І.С.Зая та К.Г.Зая зведений пантеон.

Овдіївське кладовище непогано впорядковане, і заслуга в цьому його доглядача Парасковії Михайлівни Пилипенко, яка з душею відноситься до своєї роботи.

У 1680 р. відкрите для поховання Мигалівське кладовище (вул.Куйбишева), яке знаходиться у східній частині міста. Тут похований один з перших Героїв Соціалістичної Праці на Ніжинщині Ф.О.Коровицький. Пам'ятник на його могилі дуже скромний: він зроблений з цементу та мармурових крихтів. На стоячій плиті прикріплене порцелянове фото, а нижче підпис: " Герой Соціалістического Труда Федор Емельянович Коровицький. 1880 - 1978". Могила обкладена плиткою.

У порівнянні з іншими кладовищами тут чимало сімейних поховань, які складаються з 4-5 могил у одному місці, над кожною з них поставлений пам'ятник, рідше хрест.

немає жодного ще відкритого давно, але не помітні пам'ятників дереволпоційного часу. На могилах 40 - 50-х рр. переважно стоять залізні хрести з фото чи без нього. Пам'ятники 80 - 90 - х рр., яких тут найбільше, подібні до інших кладовищ. Іде стандартизація і серійне копіювання, хоч, звичайно, кожен пам'ятник має свою особливість.

Неподалік від Мигалівського кладовища відкрите нове. Тут здійснюються поховання з середини 90-х років ХХ ст.

Існують або існували інші кладовища: з 1732. р. Богословське (на Обжарівщині, тут ховали протестантів-лютеран та кальвіністів - середн. і академік живопису Ю.Я.Феддєрса, закрите, ліквідоване), з 1618 р. - католицьке (на Ковалівці, закрите і ліквідоване, до цього часу зустрічаються чавунні надгробки), Старообрядницьке (на Маєрках, вул.Бобровицька, закрите) та інші.

Продовжує функціонувати Єврейське кладовище, яке відкрите в кінці ХVІІ ст. (кінець вул. Березанської, за переїздом). Кладовище складається з чотирьох частин: на півдні - старе поховання, на півночі - змішане (жіноче і чоловіче), на сході - роздільне (з правого боку поховання чоловіків, а з лівого боку - жінок). На новій частині кладовища пам'ятники традиційні, як і на інших, це в основному стоячі плити, зроблені з цементу з крихтами мармуру та чорного граніту з портретами і надписами російською мовою.

Таким чином, пам'ятники на кладовищах дають уяву про розвиток ще одного виду монументального мистецтва, а також показують, як із зміною суспільних та соціальних обставин змінюється і відношення до шанування пам'яті близьких людей, сам характер створення пам'ятних знаків у вигляді плити з рельєфом або надписом, бюста, обеліска, надгробка, хреста тощо.

Чисельні пам'ятники Ніжина як у самому місті, так і на кладовищах залишаються свідками часу, говорять про намагання громадськості саме таким чином виразити своє позитивне ставлення до близьких та до відомих людей, які прославили наш край, увійшли в історію України. І перед сучасниками стоїть завдання зробити все, щоб слава Ніжина та Ніжинщини, їх людей не тільки збагачувалась, а й утверджувалась і служила хорошим прикладом для молодого покоління. Там, де не забувають про своїх славних попередників, ніколи не впадуть моральні основи, не зникне повага до тих, хто все своє життя віддав звеличенню і укріпленню Української держави.

ЗМІСТ

ЖИВОПИС.

ІКОНОСТАС ТА ЖИВОПИСНЕ ОФОРМЛЕННЯ ХРАМІВ XVII-XVIII СТ	3
ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО В НІЖИНІ В I ПОЛ. XIX СТ.	13
КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ	32
ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ НІЖИНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	46
ХУДОЖНИКИ-НІЖИНЦІ І ЇХ ТВОРЧА СПАДЩИНА.....	62
ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ В НІЖИНІ У XX СТОЛІТТІ.....	75
РОЛЬ ІНСТИТУТСЬКОЇ КАРТИННОЇ ГАЛЕРЕЇ ТА ТИМЧАСОВИХ ВИСТАВОК У ХУДОЖНЬОМУ ЖИТТІ НІЖИНА.....	82
ХУДОЖНИКИ НІЖИНСЬКОГО ТЕАТРУ ІМ. М.КОЦЮБИНСЬКОГО.....	88
ХУДОЖНЯ СТУДІЯ М.А.ПРОКОПЦЯ І ТВОРЧА ДОЛЯ ЇЇ УЧНІВ.....	96
ЛЮБИТЕЛІ І ПРОФЕСІОНАЛИ.....	101
СКУЛЬПТУРА В НІЖИНІ.....	115
ПАМ'ЯТНИКИ НЕКРОПОЛІВ.....	139

Самойленко Григорій Васильович
Самойленко Сергій Григорович

Підписано до друку 30.09.98 р. Формат 60x84/16

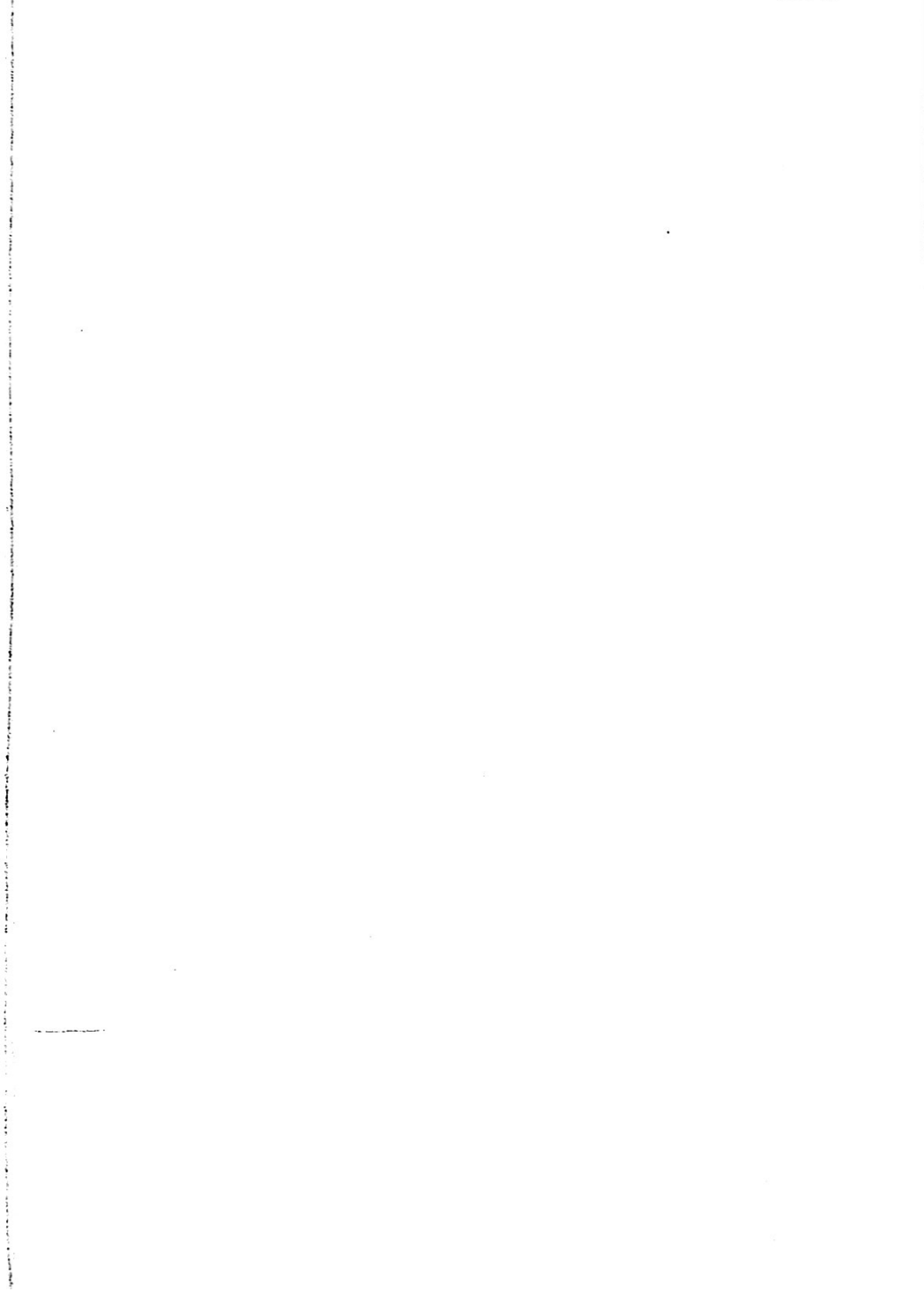
Умовно друк. арк. 9.3 Наклад 500 прим.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Замовлення № 349

ТОВ "Наука-сервіс"

251200, м. Ніжин, вул. Кропив'янського, 2.

2-50